

EN GRÄNSLÖS HÖGSKOLA?

OM INTERNATIONALISERING AV GRUND- OCH FORSKARUTBILDNING

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

En gränslös högskola?

Om internationalisering av grund- och forskarutbildning

Utgiven av Högskoleverket 2005

Högskoleverkets rapportserie 2005:1 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, utredningsavdelningen, **Gunnar Enequist**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: EO Print AB, Stockholm, januari 2005

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Inledning	11
Uppdraget	11
Bedömaregruppen	12
Arbetsättet	12
Tidsplanen	14
Rapporten	15
Vår syn på internationalisering	16
Internationella ramar för internationalisering	18
Nationella ramar för internationalisering	19
Lärosätenas mål och strategier	23
Inledning	23
Styrdokument	23
Övergripande mål och strategier	25
Mål för den internationella verksamheten	27
Bolognaprocessen	29
Kvalitetssäkring	32
Diskussion och slutsatser	34
Organisation och stödsystem	37
Inledning	37
Bevakning och analys av omvärlden	38
Resurser och kostnader	40
Organisation	43
Information via nätet	49
Stödsystem	53
Studentinflytande	64
Diskussion och slutsatser	65
Internationalisering av grundutbildningen	69
Inledning	69
Svenska studenters studier utomlands	70
Internationalisering på hemmaplan	79
Internationell rekrytering av programstudenter	99
Studenternas åsikter om internationalisering	102
Diskussion och slutsatser	105
Internationalisering av forskarutbildningen	111
Inledning	111
Olika förutsättningar	112

Mål och strategi	113
Organisation	114
Finansiering av utlandsvistelser	115
Svenska doktoranders utlandsvistelser	117
Utländska doktorander vid svenska lärosäten	118
Svenska doktorander antagna vid utländska lärosäten	120
Forskarskolor och andra samarbetsformer med universitet i utlandet	120
Språk	122
Dubbla och gemensamma doktorsexamina	123
Rekrytering av doktorander från utlandet	124
Diskussion och slutsatser	124
Jämställdhet och mångfald	127
Inledning	127
Begreppen jämställdhet och mångfald i internationalisering	128
Hantering av jämställdhet och mångfald i internationaliseringsarbetet	129
Innehåll och metod i kurser	131
Förebyggande arbete	132
Diskussion och slutsatser	133
De bästa lärosätena	135
Inledning	135
Vad vi bedömt	136
Det bästa lärosätet	137
På delad andra plats	138
Några lärosäten med speciella styrkeområden	140
Diskussion och slutsatser	143
Inledning	143
Resultat av internationaliseringsarbetet – lärosätenas svar	143
Lärosätenas starka och svaga sidor	144
Lärosätenas syn på statistiken	146
Slutsatser och rekommendationer	147
Slutord	152
Bilaga 1: Frågeformulär	153
Bilaga 2: Jämförelse av internationalisering av högre utbildning i Finland och Sverige	157
Bilaga 3: Jämförelse mellan internationalisering i Norge och Sverige	163
Bilaga 4: Analyser av några speciella frågor	173
Bilaga 5: Information på webbplatsen – en jämförelse med Australien	191

Förord

Högskoleverket har tidigare utvärderat lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande och social och etnisk mångfald. Strax före jul 2004 redovisades så en utvärdering av universitetens och högskolornas samverkan med omvärlden. Nu är det dags att presentera motsvarande arbete när det gäller internationalisering. Resultaten av utvärderingen visar att ett imponerande arbete görs för att på olika sätt internationalisera högre utbildning. Detta kommer också att återspeglas i den samling goda exempel som publiceras inom kort.

I rapporten ges en bild av dagsläget när det gäller olika aspekter av internationalisering. Bland annat redovisas att ett omfattande samarbete pågår med lärosäten utomlands för att utveckla kurser och program. Internationalisering på hemmaplan håller också på att utvecklas till ett viktigt inslag i studenternas utbildning. Det sker parallellt med att svenska studerande deltar i utbildning i andra länder. Trots goda insatser är det emellertid tydligt att uppföljning och utvärdering lämnar en hel del i övrigt att önska. Här finns utrymme för förbättringar.

I rapporten presenteras en bild av hur lärosätena själva ser på internationalisering. Frågan om vad aktörer i det omgivande samhället har för uppfattning härom infinner sig. För att inhämta också deras perspektiv har vi bett ett antal intressenter att reflektera över resultaten i den här rapporten, något som kommer att redovisas senare i år.

Universitetens och högskolornas arbete med internationalisering är till sin natur brett och berör många olika områden. Sist och slutligen är det gemensamma syftet dock att de studerande ska få en så bra utbildning som möjligt.

Den här utvärderingen ska följas upp inom tre år. Då räknar jag med att vi ska kunna fokusera i högre grad på resultat, och jag hoppas att arbetet med internationalisering har utvecklats ännu mer!

Sigbrit Franke
Universitetskansler

Sammanfattning

Uppdrag och arbetssätt

Hösten 2003 initierade Universitetskanslern en tematisk kvalitetsutvärdering av internationalisering av grund- och forskarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Utvärderingen omfattade tre delar – kartläggning, bedömning och spridning av goda exempel. I uppdraget ingick även att utse bästa lärosäte.

I början av 2004 skickade bedömargruppen ut en enkät till alla lärosäten. Enkäten berörde fyra områden, nämligen mål och strategier, organisation och stödsystem, pågående verksamhet och resultat. Bedömarna har också mött företrädare för alla lärosäten för att förtydliga och komplettera bilden.

I föreliggande rapport ges en bred beskrivning och bedömning av hur arbetet med internationalisering bedrivs. Rapporten kommer att följas av en separat publikation med goda exempel från lärosätena.

Resultat och rekommendationer

En stor ökning av antalet internationella studenter vid svenska lärosäten har gått hand i hand med att kurser och program på engelska skapats. Antalet inresande utbytesstudenter har ökat kontinuerligt. De många magisterprogrammen på engelska rekryterar ett mycket stort antal internationella studenter, och antalet är i stark ökning. Genom de internationella studenternas närvaro har miljön på campus blivit mer internationell, något som har varit positivt för internationaliseringen på hemmaplan och som fört med sig en ökad internationell förståelse bland såväl studenter som lärare och annan personal.

Utresandet av svenska utbytesstudenter har stagnerat. För att öka detta bör lärosätena se över såväl strategi som information.

Utvecklingen av högre utbildning i Sverige är på väg mot ett ökat strategiskt samarbete. De internationella nätverken växer. För att lärosätena ska kunna dra nytta av varandras erfarenheter bör erfarenhetsutbytet öka.

Vi har konstaterat att många av lärosätenas mål- och strategidokument är föråldrade. De behöver uppdateras, och sådant arbete pågår i många fall. Vi rekommenderar att man samtidigt utvecklar sina strategier för in-

ternationalisering, och tydligare prioriterar bland sina åtgärder. Vi rekommenderar också lärosätena att systematisera den omvärldsanalys som görs för internationaliseringsarbetet.

Rutiner och stöd för utbytesverksamheten har utvecklats, liksom mottagandet av internationella studenter. Hit hör internationella kontor, faderssystem, studentkårens engagemang m.m. I själva utbildningen har den ökade mobiliteten bland studenter och lärare medverkat till ett ökat internationellt perspektiv i undervisningen.

De olika utbytesprogrammen har påverkat hur arbetet med internationalisering är organiserat. Det har bl.a. fått en mer central roll och inlemmats i den formella strukturen. Vi noterar att informationen kan och bör förstärkas genom att lärosätenas webbplatser används mer effektivt.

För att kunna erbjuda studenter utlandsvistelser har lärosätena träffat många avtal om utbyte. Uppföljning och utvärdering av dessa avtal har emellertid varit eftersatta. Vi ser en rörelse mot bättre kvalitetssäkring men ännu finns mycket att göra på detta område. Vi rekommenderar lärosätena att lägga större vikt vid uppföljning och utvärdering av hela internationaliseringsarbetet.

Ungefär en tredjedel av lärosätena arbetar aktivt med att anpassa utbildningen enligt Bologna-deklarationen. Alltför många har emellertid valt att avvakta signaler från regeringen när det gäller Bologna-processen. Lärosätena bör bättre ta vara på de möjligheter som finns, särskilt på områden där inga centrala initiativ behövs. Regeringen bör för sin del skyndsamt ta ställning till hur Sverige ska agera när det gäller Bologna-processens olika delar.

Ett hinder för att ta emot fler inresande studenter vid svenska lärosäten är bristen på bostäder på vissa studieorter. I denna fråga vilar ansvaret tungt på kommunerna. De behöver vidta åtgärder så att lärosätena får fram de bostäder som behövs. Vi tror dock att det också finns utrymme för initiativ från lärosätenas sida.

Vi har försökt uppskatta de totala kostnaderna för internationalisering. Resultatet är att det verkar finnas stora skillnader i vad arbetet inom detta område kostar. Vi föreslår att lärosäten gemensamt tar initiativ till en jämförande studie.

Möjligheterna till nära samarbete mellan svenska och internationella studenter tycks vara begränsade. Endast ett fåtal lärosäten har så många internationella studenter att de svenska studenterna kan samarbeta mer intensivt i grupp med dem. Det talar för att andra åtgärder som rör in-

ternationalisering på hemmaplan måste ges stor tyngd. Det handlar om många olika element, som dessutom behöver samverka och stärka varandra. Lärosätena behöver därför formulera en referensram och strategi för internationalisering på hemmaplan.

Lärarnas stora betydelse för internationalisering är omvittnad och det är angeläget att organisatoriska hinder för deras utlandsvistelse undanröjs. Det handlar bl.a. om att lärosätena måste göra större ansträngningar än hittills för att få fram vikarier vid hemmainstitutionen och att de ekonomiska villkoren måste förbättras på vissa lärosäten.

Mål och modeller för finansiering av doktoranders utlandsvistelser varierar mycket mellan lärosätena. Vi anser att lärosätena bör sträva efter att varje forskarstuderande någon gång under studietiden ska förlägga en del av sin utbildning vid ett utländskt lärosäte. Vi rekommenderar därför lärosätena att bereda alla forskarstuderande möjlighet att genomföra del av studierna utomlands och att finansiering för detta ändamål tryggas.

Internationalisering kan medföra särskilda problem när det gäller jämställdhet och mångfald. Vi rekommenderar därför lärosätena att uppmärksamma jämställdhet och mångfald som viktiga kvalitetsaspekter i internationalisering.

Bästa lärosäten

I rapportens kartläggningsdel beskrivs systemet som helhet – aspekt för aspekt redovisas. Inga helhetsbilder av enskilda lärosäten ges dock. För att utse det bästa lärosätet måste emellertid just detta göras, dvs. helhetsbilder av varje lärosäte måste skapas. Att göra detta via poängsystem eller liknande visade sig inte möjligt. Istället har bedömargruppens deltagare, med den inledande systembeskrivningen som grund, skapat sina egna helhetsbilder. Dessa har sedan vägts samman i en gemensam bedömning. Bedömningen har koncentrerats till följande områden: mål och strategier, organisation och stödsystem, vad man gör och i vilken omfattning man gör det samt vad man uppnått.

Vi bedömning visar att Uppsala universitet är det lärosäte som arbetar allra bäst med internationalisering. På delad andra plats placerar vi Karolinska institutet och Malmö högskola.

Slutord

Svaret på frågan i rapportens titel om den svenska högskolan är gränslös är än så länge nej. Men internationaliseringen utvecklas snabbt, särskilt när det gäller internationell rekrytering och strategiskt samarbete, och mycket bra arbete görs för att högskolan ska bli mer gränslös.

Inledning

Uppdraget

Högskoleverket har i form av en tematisk kvalitetsutvärdering granskat arbetet med internationalisering av grund- och forskarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Utvärderingen har initierats av Universitetskanslern och har omfattat tre delar – kartläggning, bedömning och spridning av goda exempel. I denna rapport redovisas resultatet av vår utvärdering.

Det övergripande syftet har varit att uppmuntra lärosätena till åtgärder som kan utveckla och förbättra arbetet med internationalisering. Syftet med den del av uppdraget som avser kartläggning har varit att ge en bild av hur arbete med internationalisering av högre utbildning bedrivs i Sverige just nu och syftet med uppdragets bedömningsdel har varit att lyfta fram det lärosäte som arbetar med internationalisering på det bästa sättet. När det gäller spridningen av goda exempel har syftet varit att ge inspiration till lärosätena att lära av varandra.

I Högskoleverkets plan ligger att inom tre år återkomma med en uppföljning av den nu gjorda utvärderingen. Utgångspunkten blir då den bild av arbetet som vår rapport nu presenterar, men vid det tillfället kommer mer vikt än nu att läggas vid resultaten av internationaliseringsarbetet.

.....

• Höskoleverket arbetar för ständig utveckling av högskolornas kvalitetsarbete. •
• Avsikten är att löpande granska de processer som säkrar och förbättrar kvalite- •
• ten. Ett led i detta arbete har varit att granska universitetens och högskolornas •
• kvalitetsarbete. Det har hittills skett i två omgångar. •
• Sedan 2001 arbetar Högskoleverket på uppdrag av regeringen med att utvär- •
• dera alla ämnen och program vid landets högskolor och universitet. Både grund- •
• och forskarutbildning ska utvärderas. Utvärderingarna ska vara återkommande, •
• utbildningarna ska utvärderas vart sjätte år. •
• En ytterligare form för granskning är Högskoleverkets s.k. tematiska kvalitets- •
• utvärderingar. Syftet med dessa är att beskriva och bedöma det faktiska läget •
• inom vissa kvalitetsaspekter (teman) som visserligen behandlas i övriga utvärde- •
• ringar, men som inte står i främsta fokus vid dessa tillfällen. I de tematiska kva- •
• litetsutvärderingarna behandlas alla lärosäten. En skillnad mot Högskoleverkets •
• övriga utvärderingar är de direkta jämförelserna mellan lärosäten som görs för •
• att lyfta fram var man arbetar bäst. Föreliggande utvärdering om internationa- •
• lisering är ett exempel på en tematisk kvalitetsutvärdering. •
•

.....

Bedömargruppen

För att genomföra utvärderingen utsågs följande personer:

- Gunnar Enequist, projektledare, Högskoleverket
- Ulf Lie, seniorrådgivare, SIU (Senter for internasjonalisering av høyere utdanning), Norge
- Jimmy Magnusson, student, utsedd av Sveriges förenade studentkårer
- Nita Molander, utredare, Högskoleverket
- Mari-Anne Roslund, programdirektör, STINT (Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning)
- Minna Söderqvist, överlärare och forskare, Helsingfors yrkeshögskola för företagsekonomi (Helia), Finland
- Clas Wahlbin, professor, Högskolan i Jönköping.

Gruppen har satts samman utifrån personliga meriter – dvs. utifrån kunskaper och erfarenheter inom området. Ambitionen har också varit att föra in ett internationellt perspektiv i bedömningen. Högskoleverkets representanter har ingått i gruppen och deltagit i bedömningen på samma villkor som övriga medlemmar.

Av medlemmarna i bedömargruppen har två personer deltagit i bedömningen med vissa begränsningar. Det är Clas Wahlbin som varit rektor för en av de högskolor som ingår i utvärderingen (Högskolan i Jönköping) och Jimmy Magnusson som varit ordförande i studentkåren vid en högskola (Högskolan i Halmstad). I båda fallen har bedömargruppen gemensamt kommit fram till att de inte bör delta i mötet med och bedömningen av det ”egna” lärosätet. För Clas Wahlbins del har han inte heller deltagit i handläggning av ärendet på Högskolan i Jönköping.

Arbetsättet

I utvärderingen har ingått samtliga de 36 universitet och högskolor som har statlig huvudman samt Chalmers (Chalmers tekniska högskola), Handelshögskolan i Stockholm och Högskolan i Jönköping. Uppdraget till gruppen har varit att utvärdera internationalisering av grund- och forskarutbildningen. Forskning har bara behandlats i undantagsfall.

Vårt underlag för arbetet har varit *svaren på en enkät* som projektgruppen skickade till alla lärosäten, *muntliga svar* som lämnades vid de möten som har hållits med alla lärosäten samt *statistik* som hämtats ur den officiella statistiken om högskolan, från CSN (Centrala studiestödsnämnden) samt Internationella programkontoret. Vi har däremot inte utnyttjat

material från andra utvärderingar som Högskoleverket gjort. Den statistik om internationalisering som är tillgänglig behandlar i huvudsak mobilitet, varför det statistiska underlaget har varit begränsat.

En enkät sändes ut till lärosätena under vårvintern 2004. Den var ställd till rektor och inriktad på förhållanden som gällde hela lärosätet snarare än enskilda fakulteter, institutioner eller områden. Enkäten berörde följande områden:

- Utgångspunkter för arbetet
- Organisation, resurser och arbetssätt
- Verksamhetens innehåll
- Resultat som uppnåtts
- Problem och möjligheter med internationalisering.

Inom dessa områden fanns sammanlagt ett trettiotal öppna frågor med möjlighet för varje lärosäte att anpassa svaren till sina egna förutsättningar (enkäten bifogas, se bil. 1). Lärosätena ombads att med utgångspunkt i frågorna så heltäckande som möjligt beskriva sin verksamhet, med tyngdpunkt i läget läsåret 2003/04. De instruktioner som gavs var att svaren inte borde överstiga 20 sidor och att de skulle kunna läsas utan att eventuella bilagor måste studeras. De enda dokument som lärosätena uttryckligen ombads att bifoga var styrdokument. Lärosätena erbjöds därutöver att redovisa högst fem exempel på framgångsrika insatser för internationalisering. Vid de efterföljande mötena (se nedan) bad vi vissa lärosäten att skicka in ytterligare goda exempel.

De svar som lämnades höll sig i de flesta fall inom givna ramar, även om de i flera fall var så upplagda att även bilagor måste studeras. De flesta lärosäten använde omkring 20 sidor, men det förekom också svar som var så korta som 7 sidor. De flesta lärosätena bifogade också goda exempel, även om några av olika anledningar avstod. Sammanlagt har ca 160 exempel lämnats in. Ett urval av dessa kommer att publiceras i en separat rapport.

Efter genomläsning av de insända svaren (alla bedömare läste allt material) genomfördes möten mellan bedömargruppen och varje lärosäte. Mötena förlades regionalt, på sammanlagt åtta orter. Av tids- och resurs-skäl samlades mötena så att tre stycken kunde genomföras per dag. De s.k. konstnärliga högskolorna¹ samlades i grupper om två eller tre per möte, eftersom varje lärosäte har få studenter.

1. Dessa är Danshögskolan, Dramatiska institutet, Konstfack, Kungl. Konsthögskolan, Musikhögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Teaterhögskolan i Stockholm.

Till varje möte avsattes två timmar. I mötena deltog från bedömargruppens sida mellan fyra och sju medlemmar per tillfälle. I inbjudan till lärosätena bad gruppen specifikt att få träffa:

- Rektor eller annan företrädare för lärosätets ledning
- En eller flera anställda som på lärosätetsnivå arbetar med internationalisering
- En eller två representanter för de studerande.

Sammanlagt skulle antalet deltagare från lärosätet helst inte överstiga sex. Resultatet blev att gruppen mötte mellan tre och nio företrädare för respektive lärosäte. Medeltalet var fem.

Vid varje möte ställdes ca 20 förberedda frågor till varje lärosäte, varav drygt hälften var frågor som ställdes likalydande till alla lärosäten. Övriga frågor var anpassade till respektive lärosäte och gällde sådant som bedömargruppen behövde kompletterande information om.

Bedömargruppen har haft fyra internat om vardera två dagar under arbetets gång samt ett endagsmöte. Arbetet med sammanställning av rapporten har varit fördelat på hela gruppen. Också den slutliga bedömningen av lärosätenas arbete har gjorts av gruppen gemensamt.

I sammanhanget kan det vara värt att nämna den påverkan som utvärderingen haft redan innan denna rapport lagts fram. Under våra möten med lärosätena har det nämligen varit tydligt att den process det inneburit att svara på våra frågor burit frukt. Flera lärosäten har satt igång förändringsarbete av olika slag, t.ex. när det gäller informationssystem, kvalitetssäkring av avtal, förnyelse av styrdokument och komparativa studier av olika slag.

Tidsplanen

Planering av projektet påbörjades inom Högskoleverket under hösten 2003 men bedömargruppen började arbeta tillsammans först i och med ett första internat den 12 och 13 januari 2004. Några av de viktigare tidpunkterna är:

- 2004-01-30 Utskick av frågor till lärosätena
- 2004-04-16 Sista dag för inlämnande av svar
- 2004-06-09 Lärosätetsmöten inleds
- 2004-09-22 Lärosätetsmöten avslutas
- 2005-01-25 Rapporten offentliggörs
- 2005-03-09 Återföringskonferens.

Inläsningen av materialet skedde huvudsakligen under perioden 19 april–8 juni. Arbetet med analys och sammanställning av rapporten har fördelats mellan gruppens medlemmar, men diskuterats vid våra möten samt via telefonmöten och e-post. Detta arbete pågick mellan den 23 september och 20 december.

Rapporten

Huvudtiteln på vår rapport ställer frågan om den svenska högskolan är gränslös, dvs. egentligen om vi är så öppna mot omvärlden som vi kanske vill tro. Vi försöker besvara frågan genom att redovisa en bild av dagsläget när det gäller internationalisering av den högre utbildningen i Sverige. Bilden baserar vi på den information vi har samlat in och som vi använder för att beskriva och analysera vilka mål och strategier som finns för internationaliseringen, hur arbetet är organiserat, vilket innehåll och vilken omfattning verksamheten har, vilka resultat lärosätena har uppnått, vilka starka och svaga sidor man upplever etc. Redovisningen sker utifrån sakområden, inte lärosäten. I många fall saknas underlag för att beskriva hur många lärosäten som gör på det ena eller det andra sättet. Istället använder vi där ett flertal belysande exempel.

Utifrån den bild som kartläggningen ger bedömer vi vilka lärosäten som arbetar på det bästa sättet. Bedömningen grundas i första hand på det arbetssätt som de olika lärosätena tillämpar och i andra hand på de resultat som har uppnåtts. I anslutning till vår bedömning redovisar vi också vilka bedömningsgrunder vi har använt oss av.

Med utgångspunkt från vår kartläggning görs kortare jämförelser med två av våra grannländer – Finland och Norge. Det kan vi göra eftersom det ingått bedömare från dessa länder i bedömargruppen. I två bilagor redovisas likheter och skillnader i arbetet med internationalisering.

Rapporten är upplagd så att i det

- andra kapitlet beskrivs lärosätenas mål och strategier
- tredje kapitlet redovisas hur arbetet är organiserat och vilka stödssystem som finns bl.a. för in- och utresande studenter och personal
- fjärde kapitlet går vi igenom vilken verksamhet som bedrivs för att internationalisera grundutbildningen
- femte kapitlet görs motsvarande redovisning för forskarutbildningen
- sjätte kapitlet görs en särskild genomgång av jämställdhets- och mångfaldsaspekterna på internationalisering

- sjunde kapitlet beskrivs grunderna för bedömningen av vilka lärosäten som arbetar bäst, och vi namnger de bästa lärosätena
- åttonde kapitlet redovisar vi först lärosätenas egen syn på sina resultat, starka och svaga sidor samt statistiken, sedan våra slutsatser och rekommendationer för det fortsatta arbetet med internationalisering.

Som bilagor redovisas – utöver ovan nämnda jämförelse med Finland och Norge – också några försök till analys av vissa speciella frågor. Det gäller lärosätenas mål för antalet utresande från det egna lärosätet, betydelsen av vissa förutsättningar för antal utresande och vilken roll antalet inresande kan få för internationaliseringen. I en sista bilaga görs en kort jämförelse av information på lärosätenas webbplatser, i Sverige och i Australien.

I en separat publikation kommer ett urval av de goda exempel som lärosätena har skickat in att redovisas. De utvalda exemplen kommer också att bli tillgängliga via www.hsv.se. En särskild – förkortad – version av rapporten kommer också att publiceras på engelska senare under våren.

Vi använder genomgående i rapporten beteckningen *internationell student* när vi talar om de studenter som kommer till Sverige, via utbytesprogram eller som *free movers*. Det senare uttrycket – *free movers* – använder vi för att beteckna inresande utländska studenter och/eller svenska studenter som i egen regi studerar i annat land än hemlandet, dvs. studenter som svarar för alla arrangemang själva.

Lärosätena refererar vi till med deras fullständiga namn, med några undantag. Kungl. Tekniska högskolan förkortar vi genomgående KTH, Sveriges lantbruksuniversitet förkortar vi SLU och Chalmers tekniska högskola förkortar vi Chalmers.

Vår syn på internationalisering

Det finns många förslag till definitioner av internationalisering. Gemensamt för många av dem är att de är mycket allmänna till sin karaktär. Ett exempel på en sådan är följande definition, utvecklad av en av de mest kända forskarna inom området:

”Internationalization at the national, sector and institutional levels is defined as the process of integrating an international, intercultural, or global dimension into the purpose, functions or delivery of postsecondary education” (Jane Knight, *Journal of International Higher Education*, no. 33, Fall 2003).

Internationalisering har vuxit fram över tiden och olika saker har betonats. Det visar sig t.ex. i vilken statistik som finns. I den officiella statistiken finns sålunda bara uppgifter om vissa former av mobilitet (antal ut- och inresande). Uppgifterna gäller främst utbytesresor för studerande i grund- och forskarutbildning samt lärare inom ramen för olika nationella eller internationella program, t.ex. Erasmus. Statistiska uppgifter om vistelser utomlands i form av kortare praktik och fältstudier av olika slag saknas i huvudsak. Likaså saknas statistik om de många olika åtgärder som används för att åstadkomma vad som brukar kallas internationalisering på hemmaplan liksom om rekrytering av programstudenter till Sverige.

Under senare år har floran av inslag i internationaliseringsarbetet vuxit både kraftigt och snabbt. Utifrån detta faktum såväl som från definitionen ovan stod det klart redan från början att vår beskrivning skulle behöva bli omfattande. Vi har försökt att närma oss ämnesområdet med både nyfikenhet och ödmjukhet. Vår ambition har varit att fånga in så många uttryck som möjligt för internationalisering.

Trots vår önskan att inte i ett tidigt skede binda oss för en definition av internationalisering har vi naturligtvis haft en uppfattning om vad som är ganska givna inslag i verksamheten. De huvudområden som vi menar att internationaliseringen omfattar är:

- Svenska studenter, lärares och annan personals vistelser utomlands
- Internationalisering på hemmaplan (IaH)
- Rekrytering av programstudenter från andra länder
- Internationellt samarbete.

Vi vill påpeka att internationella studenters deltagande i utbyte i Sverige, av oss behandlas som en del i internationalisering på hemmaplan.

Utöver de nämnda områdena ingår också alla de stödfunktioner som krävs för dessa. Inom ramen för huvudområdena har vi försökt vara öppna för olika lokala initiativ och åtgärder. Sådana ”annorlunda” lösningar kan mycket väl rymma utvecklingsarbete som i en nära framtid blir standardlösningar.

Vår utvärdering visar att arbetet med internationalisering av högre utbildning är mycket omfattande. På alla nivåer inom de svenska lärosätena medverkar studenter och personal till att föra in internationella dimensioner i utbildningen. Olika lärosäten har emellertid kommit olika långt och tydliga skillnader finns också inom varje lärosäte. Detta visar vi i denna rapport. Stora skillnader finns också i förutsättningar mellan lärosätena. En viktig sådan skillnad är huruvida lärosätet har rätt att ge examen i

forskarutbildning eller ej. Andra exempel på skillnader i förutsättningar kan vara lärosätets utbildningsprofil, ålderssammansättning bland de studerande, lärosätets ålder och historia, dess storlek osv. I vår analys och bedömning har vi försökt ta hänsyn till sådana skillnader.

Ett genomgående drag som vi funnit i vår utvärdering är de omfattande förändringar som pågår inom området. Påfallande många lärosäten håller på att revidera sina styrdokument för internationaliseringen och omorganisationer är också mycket vanliga. Detta påverkar i viss mån förutsättningarna för vår bedömning av vilka lärosäten som har det bästa arbetssättet. Vi har dock i vårt arbete ansträngt oss att ta hänsyn till, inte vad man planerar att göra, utan vad man faktiskt gör.

Internationella ramar för internationalisering

Arbetet med internationalisering av den svenska högre utbildningen sker inom ramar som ges på såväl internationell som nationell och lokal nivå. Frågor om ramar på den senare nivån har ingått i den enkät som lärosätena har besvarat och svaren behandlas senare i rapporten. De två tidigare nivåerna har inte behandlats i enkäten, men bör ändå beskrivas något. Det sker i detta och följande avsnitt.

På en övergripande nivå finns flera institutioner som medverkar till att sätta ramar för internationalisering i Sverige. Unesco gör detta bl.a. genom sin medfinansiering av möten för lärare inom olika ämnesområden, där företrädare för svenska lärosäten ges möjlighet att träffa sina motsvarigheter i andra länder, särskilt utvecklingsländer. Tillsammans med OECD arbetar Unesco också med rekommendationer när det gäller kvalitetssäkring, ackreditering och erkännande av gemensam utbildning² vilket naturligtvis kommer att påverka svenska lärosäten. Slutligen bör Europarådet nämnas, inte minst med tanke på att det står bakom Lissabonkonventionen³.

Till de institutioner på internationell nivå vars regler tydligast kan påverka svenska lärosäten hör Europeiska unionen (EU) och dess olika organ samt Nordiska rådet. I båda fallen är det främst de olika programmen för stimulans av mobilitet bland studerande och personal som sätter ramar. Under det år vi huvudsakligen studerat (2003) var ett dussintal program aktuella. Värt att notera är att de olika EU-programmen fr.o.m. 2007 kommer att föras samman till ett stort ramprogram. Ett helt nytt koncept

2. Guidelines for Transnational Education

3. Konventionen för erkännande av högre utbildning inom Europaregionen

har också introducerats, nämligen Erasmus Mundus. Programmet var inte aktivt under 2003 men är intressant för framtiden. Erasmus Mundus är EU:s nya samarbetsprogram för stipendier till studenter och lärare från länder utanför EU och EES-området.

Inom ramen för Nordiska rådets program Nordplus var fem olika delprogram aktuella under år 2003. Det övergripande syftet var att stimulera till nätverkssamarbete för student- och lärarutbyte.

Gemensamt för EU:s och Nordiska rådets program är att de delar ut medel för olika projekt, samt för utbytesresor, studiebesök och andra liknande aktiviteter. Genom de regler som gäller för de olika programmen styrs de svenska lärosätena i sitt arbete.

Vid sidan om ovan nämnda institutioner har den s.k. Bolognaprocessen just nu en mycket påtaglig styreffekt. Grunden för processen är en överenskommelse mellan stater och institutioner om att närma de europeiska systemen för högre utbildning till varandra. Vi beskriver Bolognaprocessen kortfattat längre fram i rapporten.

Också på frihandelsområdet diskuteras frågor som kan komma att påverka det svenska arbetet med internationalisering. Det sker inom ramen för GATS (General Agreement on Trade in Services). Förhandlingarna har ännu inte haft någon större inverkan på högre utbildning i Sverige, men kan mycket väl komma att få det i framtiden.

Nationella ramar för internationalisering

De nationellt satta – och formella – ramar som ges för internationalisering av utbildningen vid svenska universitet och högskolor finns i högskolelagen och i regeringens årliga regleringsbrev till lärosätena. I högskolelagen sägs att:

”Högskolorna bör vidare i sin verksamhet främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden.” 1 kap 5 § andra stycket högskolelagen (1992:1434)

Regleringsbrevens funktion kan sägas vara att precisera de uppdrag som lärosätena har. Under senare år har det uppdrag som gäller internationalisering utvecklats. För år 2001 var målet att ”Universitet och högskolor skall erbjuda internationellt attraktiva utbildningar”. För de två följande åren var texten i regleringsbrevet preciserad så att syftet med att erbjuda internationellt attraktiva utbildningar var att öka rörligheten. Uppdraget var då att ”Universitet och högskolor skall öka den internationella rörligheten

genom att erbjuda internationellt attraktiva utbildningar och bedriva ett aktivt internationaliseringsarbete”. I regleringsbrevet för år 2004 har en breddning skett så att uppdraget gäller mer än mobilitet. Den nya lydelsen är följande: ”Universitet och högskolor skall bedriva ett aktivt internationaliseringsarbete. Häri ingår såväl åtgärder för att öka den internationella rörligheten som åtgärder för att öka internationaliseringen av utbildningen för hemmavarande studenter.”

Utifrån skrivningarna i regleringsbrevet samt högskolelagens formulering kan man urskilja två huvudsakliga uppdrag från regering och riksdag. Dessa är att såväl internationell rörlighet som internationaliseringen av utbildningen för hemmavarande studenter ska öka. Inom ramen för det senare kan man också se en ökad förståelse för andra länder och för internationella förhållanden som ett i någon mån separat mål. Det användes som det tyngsta motivet för internationalisering, redan när denna tog fart i början av 1970-talet, nämligen ”behovet av internationell solidaritet och världsmedborgarkänsla”⁴. Det globala och solidariska perspektivet har under den senaste tiden aktualiserats igen, inte minst genom regeringens proposition om Sveriges politik för globalt ansvar⁵.

En regel som är tydligt styrande för internationalisering av den svenska högskolan är förbudet mot att ta betalt för utbildning av enskilda individer. Detta är inte en unik svensk regel, men har ändå stor påverkan på möjligheterna för svenska lärosäten ta emot internationella studenter. Det gäller särskilt i tider då det stora antalet inhemska sökande gör att de totala antalen studenter som de statliga anslagen kan täcka ändå nås för nästan alla lärosäten.

Totalt sett får den politiska styrningen av internationaliseringen i svensk högre utbildning anses vara relativt begränsad, åtminstone jämfört med vissa andra sakområden, och samtidigt komplicerad. När det gäller jämförelsen med andra sakområden kan man t.ex. konstatera att uppdraget att samverka med det omgivande samhället är betydligt mer reglerat genom fler uttalade mål, inte minst i propositioner av olika slag. Ifråga om komplexitet kan nämnas att i såväl Danmark, Finland och Norge som Nederländerna och Tyskland finns det ett enda organ som arbetar med frågor om internationalisering. Det gör troligen att styrningen blir både enklare och tydligare i dessa länder.

4. *Utbildningens internationalisering*, UKÄ-rapport nr 21, 1974

5. *Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling*, regeringens proposition 2002/03:122

Den svenska styrningen är också annorlunda i andra avseenden. Som exempel kan nämnas att i ett av våra närmaste grannländer – Finland – har regeringen satt upp kvantitativa mål för antalet ”utländska examensstuderande” och i Storbritannien lade regeringen 1999 fram en strategisk plan för marknadsföring av brittisk högre utbildning.

Vid sidan av de uttalade politiska målen spelar också nationella program för utbyte (till skillnad från i Finland) en viktig roll. Viktigast i detta sammanhang är programmet för Minor Field Studies (MFS) och det relativt nya Linnaeus-Palme. Båda dessa finansieras av Sida men administreras av Internationella programkontoret. Syftet med det förstnämnda är att ge svenska studenter möjligheter att skaffa sig kunskap om utvecklingsländer och utvecklingsfrågor. Det ska ske genom resestipendium för en mindre fältstudie som underlag för en uppsats eller ett examensarbete. Linnaeus-Palme, som startade år 2000, är också inriktat på tredje världen. Det syftar till att göra det möjligt för svenska lärare och studenter att studera respektive arbeta i tredje världen samt för lärare och studenter i utvecklingsländer att komma till Sverige. Ytterligare ett relativt nytt program är Svenska institutets Visbyprogram som är inriktat på att skapa fungerande och långsiktiga nätverk inom utbildningsområdet med länder i Östersjöregionen och vissa andra närliggande områden. Svenska institutet administrerar också ett antal stipendieprogram som ger kvalificerade studenter möjlighet att studera utomlands en tid, liksom ett antal stipendier för fältstudier i Östeuropa, Balkan och södra Kaukasien.

Lärosätenas mål och strategier

Inledning

De lärosäten vi undersöker befinner sig, som vi tidigare påpekat, i förändring. Det gör det mesta i dessa dagar, men vi konstaterar ändå att mer än hälften av lärosätena arbetar med att förnya sin strategi, antingen internationaliseringsstrategin eller hela sin strategi där internationalisering är en del. Det betyder att vårt arbete gäller ”work in progress”. Situationen för många lärosäten kommer därmed snart att se annorlunda ut. Vi är övertygade om att vår undersökning kommer att ha bidragit till förändringarna. Därigenom deltar vi också i processen. Vi kan bara hoppas att vi bidrar till att föra processen framåt, också efter det att rapporten publicerats.

Styrdokument

Vi har från lärosätena fått oss tillsänt dokument av mycket olika karaktär, med innehåll alltifrån mer generella intentioner till konkreta och mätbara strategier. Det skulle, för processens skull, ha varit intressant att veta hur dokumenten har kommit till. Vi vet emellertid inte om de har byggts upp genom medverkan från organisationens basplan, om det har varit diskussioner i olika fora eller om de har sammanställts på internationella kontoret och sedan fastställts av rektor. Endast några få lärosäten rapporterar om omvärldsdiskussion som har förts eller förs. Det är också en i stort sett obesvarad fråga hur mycket strategi faktiskt betyder för lärosätets genomförandearbete och om processen har genomsyrat lärosätet. Vid några tillfällen har vi kunnat kontrollera detta under intervjuerna, men långt ifrån alltid. En strategi ska ju vara drivande, den ska leda arbetet framåt. Det har emellertid varit svårt att bedöma i hur hög grad de strategier som redovisas är en beskrivning av status quo, en utopi eller en starkt prioriterad och handlingsinriktad strategi.

Alla utom åtta lärosäten har skickat alla sina centrala internationaliseringsdokument – exempelvis sina visioner, utvecklingsplaner och/eller handlingsplaner – och i flera fall har det varit dokument som täcker mer än en nivå. Det är beklagligt att ungefär hälften av dokumenten är så föråldrade, i flera fall från åren 1999–2001, i enstaka fall ännu äldre. Så snabbt som utvecklingen nu går och förutsättningarna i omvärlden ändras, skulle lärosätena behöva rutiner för löpande uppdatering.

Det är naturligtvis intressant att se om den internationella strategin är inbakad i lärosätenas övergripande strategi eller om internationalisering uppfattas som ett separat aktivitetsområde. Knappt hälften av lärosätena har skickat in sin övergripande strategi. För över 40 procent av dem gäller att man har en gemensam strategi och handlings- och utvecklingsplaner för lärosätet, och dessa gäller också för internationaliseringsarbetet. I många fall finns det strategier och policies på olika nivåer vid lärosätet, ofta samma typ av dokument, men som gäller för en fakultet eller institution. En tredjedel har skickat in sitt ”European Policy Statement”⁶. Vi har inte använt dessa i någon större utsträckning, eftersom de flesta berörda lärosäten också har redovisat sina strategier och planer. Endast två lärosäten har skickat in särskilda internationella policies för forskarutbildningen, Chalmers och Karolinska institutet.

Det kan vara intressant att studera vilka typer av styrdokument som finns. För att illustrera detta har vi valt tre lärosäten med olika typer av styrdokument.

Karolinska institutet har följande dokument som styr den internationella verksamheten:

- European Policy Statement 2003–2007
- Internationell policy för forskarutbildning 2001–2005
- Policy vid internationell kris
- Policy för administrativa rutiner i samband med utlandsstudier
- Handlingsplan för grund- och vidareutbildningarnas internationalisering 2004–2006
- Verksamhetsplan för arbetet 2004 vid International Office
- Verksamhetsplan för arbetet i Internationella gruppen
- Verksamhetsplan och budget för respektive grundutbildningsprogram
- Riktlinjer för hantering av internationella samarbetsavtal.

KTH har följande styrdokument:

- KTH idag och imorgon, utvecklingsplan från 2003
- Organisationsbeslut – inrättande av Internationaliseringsgrupp, 1999
- Underlag till policybeslut, 2001
- KTH:s policy för internationalisering, 2002
- Handlingsplan för internationalisering inom grundutbildning 2002–2003
- Schematisk bild över internationaliseringsarbetet, 2002

6. EPS är ett dokument som krävs för att lärosätet ska få delta i Erasmusutbytet.

- Magisterprogram vid KTH – beslut om riktlinjer för administration, 2003
- Riktlinjer för dubbla diplom, 2002
- Policy för tillgodoräknande samt information till studenter (2000).

Uppsala universitet har dessa:

- Mål och strategier för Uppsala universitet (2005–2010)
- Uppsala universitets mål och handlingsplan för samverkan med det omgivande samhället (från 1999), inkluderande European Policy Statement (reviderat 2003/04)
- Handlingsprogram för internationalisering.

I och med den snabba utvecklingen inom internationalisering är det av vital betydelse att styrdokumenterna förutom att vara uppdaterade också är tillgängliga och att de används. Lika viktigt är det att styrdokumentens hierarki är lättfattlig och systematisk, att strategi, mål- och handlingsplaner är klart åtskilda, att handlingsplanerna är realistiska, mätbara och följs upp och att resultaten kan redovisas när planperioden är avslutad.

När vi har studerat de rapporter vi har fått från lärosätena drar vi slutsatsen att dokumenten är av mycket olika kvalitet, att målen tenderar att bli alltför allmänna och att mätningar därför är svåra att göra. Men också i de fall där målen är lätta att kvantifiera – t.ex. i form av antal utresande och inresande studenter och lärare, eller att antalet studiealternativ på engelska ska öka – är det alltför ofta så att målen inte uppnås (se vidare bilaga 4). En delförklaring skulle kunna vara att flera lärosäten istället för kortsiktiga mål använder sådant som snarare kan betraktas som långsiktiga mål.

Övergripande mål och strategier

Det är en vanlig erfarenhet att processen att sätta mål och utforma strategier vid lärosätena är lika viktig som den färdiga produkten. En del av lärosätena har beskrivit det som en omfattande process där alla lärosätets anställda och studenter har involverats. Det låter betryggande eftersom alla ska äga strategin.

De vanligaste överordnade målen som förs fram av lärosätena och som rör internationalisering är:

1. *Akademisk kvalitet.* Detta diskuteras på i huvudsak samma sätt, men med lite olika tyngdpunkt. En vanlig formulering är ”deltagande i det internationella vetenskapssamhället”. Högskolan i Borås skriver att

- internationalisering är ett ”viktigt led i Högskolans i Borås kvalitetsarbete för att uppnå universitetsstatus”. Göteborgs universitet skriver att ”internationaliseringen är en viktig del i kvalitetssäkringen”.
2. *Utbildning för en internationell arbetsmarknad*, eller formulerat som ”Universitet med utvecklingspotential för näringsliv och handelsutbyte” (Uppsala universitet), ”... ett medel för att skapa en intellektuell, kreativ, kritisk och lärande miljö för studenten för att skapa förutsättningar att stå sig på en internationell och snabbt föränderlig arbetsmarknad” (Blekinge tekniska högskola), eller ”... ge studenterna förutsättningar att arbeta i internationella miljöer” (Chalmers).
 3. *Göra utbildningen och forskningen konkurrenskraftig* i förhållande till andra länders utbildning och forskning, gärna med hänvisning till Lissabonkonventionen. KTH har t.ex. ambitionen att utveckla sig till ett av de ledande tekniska universiteten i Europa och till ett globalt forskningsuniversitet.
 4. *Att främja internationell fred och solidaritet*. Det hänvisas i dessa sammanhang ofta till tredje världen. Högskolan i Gävle framhåller sin demokratiska organisation med speciella förutsättningar för diskussion och dialog inom lärosätet liksom med det omgivande samhället.
 5. *Förståelse för och kunskap om andra kulturer*. Denna punkt kan kopplas till det som ofta sägs om det Humboldtska bildningsidealet och kompetenta och kritiska samhällsmedborgare. Linköpings universitet tar upp att det finns ökade krav på medborgare i dagens samhälle, att internationell erfarenhet är en konkurrenskraft i dagens samhälle och nödvändig för utvecklingen av demokrati och mångfaldsarbete. Karlstads universitet framhåller att de lärare som utbildas ska kunna förbereda barn och ungdom för ett samhälle präglad av etnisk och kulturell mångfald.

Ovanstående punkter är formulerade på många olika sätt i dokumenten och några av dem är så allmänna att de måste betecknas som visioner. Karolinska institutet använder t.ex. formuleringen: ”Att förbättra människors hälsa.” En strategisk punkt från samma lärosäte är formulerad som att ”Öka kunnandet hos forskare, lärare och studenter”. Kungl. Konsthögskolan formulerar sig så här om ett överordnat mål: ”Studenterna ska uppnå färdigheter som möjliggör för dem att jämbördigt kunna delta i och påverka konstnärliga sammanhang såväl i Sverige som i utlandet.” En av Linköpings universitets formuleringar är: ”Bidra till kunskapsuppbyggnad och kunskapsutbyte i internationell samverkan.”

Många lärosäten har en eller flera punkter i sin strategi som är knutna till Bolognaprocessens mål och till Lissabonkonventionen. De flesta lärosäten behandlar samarbete med den tredje världen särskilt, både med hänvisning till solidaritetsaspekten och till forskningens och utbildningens globala relevans. Göteborgs universitet gör detta med en speciell formulering om ”att vara närvarande där dit världens tyngdpunkt förskjuts”.

Mål för den internationella verksamheten

Det skulle ta för mycket utrymme att redovisa alla de mer konkreta mål som lärosätena har angivit. Vi har nämligen funnit mer än 30 olika mål i rapporterna till oss. Bland sådant som nämns finns hänvisningar till Bolognaprocessen och de mål den sätter för struktur, internationellt samarbete och mobilitetsbefrämjande åtgärder och till Lissabonkonventionen om ett konkurrenskraftigt kunskapsbaserat Europa. En viktig del i internationalisering är det man kallar internationalisering på hemmaplan. Inom detta område finns det flera mål. Att göra campus internationellt handlar om många olika åtgärder. Malmö högskola har satsat kraftfullt på området och man har skrivit och hållit föredrag om detta under lång tid. Men det är långt ifrån den enda som lägger vikt vid sådana åtgärder.

Alla lärosätena har – naturligt nog – mål för antal eller andel inresande och utresande studenter och lärare. Några har också mål för vistelser utomlands och olika mål för olika utbildningsnivåer. Bland annat är det flera som har särskilda mål för magisterutbildningar och för forskarutbildningar. Med anknytning till forskarutbildningen har några få lärosäten också mål för utveckling av forskarskolor. Mål för kvaliteten i mottagandet av studenter och lärare och kvalitetssäkring av dessa är också vanliga.

Inom ramen för vår undersökning har vi gjort en analys av kopplingen mellan kvantitativa och kvalitativa mål samt resultat i form av andel egna studenter som deltar i utbyte. Den visar att sådana samband saknas eller är mycket svaga. Denna diskussion finns i bilaga 4.

Ett annat mål som flera lärosäten redovisar är att integrera en internationell dimension i alla program och kurser. Det finns bl.a. i målformuleringar från Uppsala universitet. Andra exempel är etablering av kurser om internationella förhållanden för att förbereda studenter och lärare för utbytesvistelser eller för den internationella arbetsmarknaden. Flera av lärosätena har ställt upp mål om att utveckla tätare samarbete med ett urval lärosäten i andra länder, medan andra har lagt stor vikt vid utveckling av

vidgad tvärvetenskaplig verksamhet och tvärvetenskapliga program. I anslutning till denna punkt har Uppsala universitet definierat sin mångförgrenade vetenskapliga verksamhet som en förändringsagent. I sin strategi säger man nämligen att man med sina många discipliner har en god möjlighet att utveckla gränsöverskridande utbildning och forskning.

Lärosätena redovisar flera olika kategorier av mål. En av dessa kategorier har geografisk inriktning. Några lärosäten ska satsa på den närliggande regionen, så som Norden och Östersjöregionen, Nordkalotten och närliggande delar av Ryssland. Andra ska satsa på nära kontakter i Europa, andra på länder utanför Europa. Ytterligare andra ska satsa på näringslivet hemma och utomlands och andra på den totala närmiljön, inklusive offentliga myndigheter som t.ex. kommuner.

Några av de mål som ställs upp kan kanske ge idéer till de lärosäten som läser denna rapport. Vi tänker på mål som t.ex. förbättring av internationell kommunikation genom användning av IT. Uppsala universitet formulerar det som ”förstärkt nätbaserad dimension i grundutbildningen, bl.a. genom nätbaserat samarbete”. Där har man också som mål att en termin på engelska ska integreras i alla längre program. Mitthögskolan ser internationalisering som ett medel att ”stärka verksamhetsområdets självständighet” och utverka ”externa granskningar, bedömningar och kommentarer från det internationella universitetssamhället”.

Till andra åtgärder som tas upp hör medverkan i internationella konferenser, att bjuda in gäster från andra länder, anställa fler lärare från andra länder, utveckla ambassadörsrollen och arbeta med pedagogisk förnyelse. Även Göteborgs universitet framhåller tvärvetenskapligt arbete, men lägger också vikt vid samarbete i närregionen. I Göteborg håller man också på att lägga upp en databas över internationella kontakter för att göra dessa gemensamma för lärosätet, inte som tidigare mer eller mindre privata.

Karolinska institutet gjorde våren 2003 en kartläggning av internationaliseringsarbetet vid lärosätet. Detta resulterade i en rad rekommendationer, bl.a. om bättre akademiskt stöd på programnivå och utveckling av IT-stöd. I denna kan troligen andra lärosäten hämta inspiration för eget utvecklingsarbete.

Bolognaprocessen

Vad Bolognaprocessen är

Den så kallade Bolognaprocessen grundar sig på de europeiska utbildningsministrarnas gemensamma avsiktsförklaring som undertecknades i Bologna den 19 juni 1999. Avsikten med den är att bygga upp och stärka Europas "... intellektuella, kulturella, sociala, vetenskapliga och teknologiska dimensioner." Förklaringen ansluter till Sorbonnedeklarationen den 25 maj 1998 om utbildningens roll i ett fredligt och demokratiskt Europa, gemensamma värderingar och universitetens centrala roll i utvecklingen av den europeiska dimensionen, medborgarnas mobilitet och sysselsättning. Bolognadeklarationen framhäver vikten av europeisk konkurrenskraft och formulerar mer konkreta mål fram till 2010:

- Införande av ett lättförståeligt och jämförbart utbildningssystem och användande av Diploma Supplement.
- Indelning av utbildningssystemet i två huvudnivåer, varav den första ska vara minimum 3 år och den andra leda fram till magisterexamen och/eller doktorsexamen.
- Införande av ett system med studiepoäng som i t.ex. ECTS-systemet för att underlätta studenternas mobilitet. Studiepoäng ska också kunna uppnås inom områden utanför högre utbildning.
- Främjande av mobilitet för studenter, lärare, forskare och annan personal samt godkännande av och ersättning för studie- och forskningsuppehåll.
- Främjande av de europeiska dimensionerna, särskilt utvecklingen av studieplaner, universitetssamarbete, utvecklingsformer och integrerade studie-, utbildnings- och forskningsprogram.

Detta är således upprinnelsen till det som kallas Bolognaprocessen. Alltsedan uppföljningskonferenserna i Prag och Berlin har innehållet vida-reutvecklats och kommer att ytterligare utvecklas vid möten vartannat år, därav namnet process. I denna process har man framhållit vikten av utbildning som en generell förmån och av studenternas deltagande i lärosätenas organ och i Bolognaprocessen. Utbildningsinstitutionernas autonomi är säkrad med hänvisning till Sorbonnedeklarationen. Bologna- och Lissabondeklarationerna arbetar också med samma datum, 2010, för kunskapens Europa och europeisk konkurrenskraft. Inför mötet i Bergen 2005 kommer en inventering av arbetsläget i alla berörda länder att göras.

Vid Berlinmötet uttalade man sig om doktorandstudier som en tredje cykel. Redan nu ser vi att man håller på att organisera forskarutbildningen i form av forskarskolor vid lärosäten i Europa. Det är därför inte oväntat att denna fråga tas upp i Bolognaprocessen. Det sker också i de nordiska länderna.

Bolognaprocessen i Sverige

Som framgår av deklARATIONEN ovan säger inte Bologna något om indelningen av studierna i de tre nivåerna 3 + 2 + 3, även om ett enskilt land som Norge har infört det eller har delar av detta. Mötet i Prag framhöll att den första nivån bör vara 3–4 år. Europa är i färd med att anpassa sig till detta. Det förekommer dock att något land fortfarande har en första nivå på fler än 4 år och faktiskt några lärosäten som har Master som "honorary degree", t.ex. Cambridge.

De flesta lärosäten i Sverige har sedan länge kandidatexamina (3-åriga), men utbildning till läkare, sjuksköterska och lärare har inte haft detta, inte heller vissa civilingenjör- och ekonomprogram. I dessa fall har magisterutbildningen varit integrerad i den första nivån. Vid vissa lärosäten, bl.a. vid Chalmers och vissa program vid KTH, håller man nu på att införa kandidatexamen även inom civilingenjörutbildningarna.

Vid ungefär en tredjedel av lärosätena finns det någon arbetsgrupp som diskuterar och bereder frågor om Bolognaprocessen och om strukturen 3 + 2 + 3. Många lärosäten har i praktiken redan nu 2-åriga magisterprogram, men det finns också många som är 1 eller 1,5 år långa. En generell förlängning till 2-åriga program kan skapa problem särskilt när det gäller vissa yrkesinriktade utbildningar. Det finns en oro för att förändringen "bara fördyrar" och förlänger en utbildning som berörda branscher tycker är bra. Några lärosäten ligger dock still och väntar med att vidta åtgärder. Vid ca 10 procent av lärosätena väntar man på vad den svenska regeringen tänker göra. Danshögskolans uttalande är typiskt: "Vi vill inte besluta något som eventuellt ska brytas upp." Flera lärosäten har hävdade att regeringens brist på förmåga att genomföra avsikterna i Bolognaprocessen hindrar utvecklingen av svensk högre utbildning och dess relation till Europa.

Alla lärosäten i Sverige har, i enlighet med lagstiftningen, infört att Diploma Supplement ges utan begäran. Ministermötet om Bologna i Berlin har också givit en frist för detta till år 2005 när det gäller införande i hela Europa. När det gäller ECTS-betyg så är det få lärosäten som har infört sådana till alla svenska studenter. Ett av dessa är Internationella handelshögskolan i Jönköping som ger sådana betyg till alla studenter,

och ett annat är designutbildningen vid Högskolan i Kalmar. Flera andra lärosäten diskuterar hur systemet ska tillämpas och har hållit kurser och seminarier för sin personal.

ECTS-kataloger är beskrivningar av erbjudande när det gäller internationella studier. Sådana har vi inte sett mer än från ett fåtal lärosäten, men det finns säkert på fler håll. Det kan vara så att man ansett det som alltför trivialt för att lägga som bilaga till sin rapport. De vi har sett kommer från Högskolan i Halmstad, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och Växjö universitet. I grannländerna Finland och Norge har nästan alla lärosäten ECTS-kataloger.

När det gäller införande av en enhetlig betygsskala är det inte mycket som händer idag, men det är ett svårt problem som vi tror att svenska lärosäten gör rätt i att förhålla sig avvaktande till. En betygsskala med normalfördelning tar inte hänsyn till kvalitativa skillnader mellan lärosäten, ämnen och små studentkullar. Europa måste komma fram till på vilka premisser man till exempel ska använda ECTS och standardskalor.

När det gäller samarbete om examina har man inte heller kommit särskilt långt i standardisering. Utfärdande av gemensamma examina är beroende av att nationell lagstiftning ändras. Vissa länder tillåter sådana examina, men det är ännu undantag. Man kan förvisso ge ett gemensamt diplom i två länder men får problem med att få det officiellt godkänt i båda länderna, eftersom godkännande baserar sig på nationella examina. Vad som håller på att ske är att gemensamma utbildningsprogram blir allt vanligare, dvs. examen ges av ett universitet och åtföljs av t.ex. ett Diploma Supplement som säger vad som är genomfört vid det andra lärosätet. Som en konsekvens av Bologna-deklarationen ska det ena landet ekvivalera detta i de fall studierna är jämförbara i det andra landet.

Rapporterna till oss och de samtal vi haft visar att det råder förvirring bland svenska lärosäten om vad som är vad när det gäller examina från gemensamma kurser och program. Vissa hävdar att de har internationella gemensamma examina. Så är förhoppningsvis inte fallet med tanke på att svensk lagstiftning inte tillåter detta ännu. Det är troligare att det rör sig om dubbla examina eller gemensamma utbildningsprogram. Vi kan dock inte se att detta är ett stort problem. När nationella lagar ändras och gemensamma utbildningsprogram blir allt vanligare kommer godkännandet att bli enklare och snabbare. I rutan här nedanför förklarar vi de olika begreppen.

När det gäller den tredje cykeln, doktorandstudier, som togs upp vid Berlinmötet, kommer denna fråga att inledas med ett europeiskt semina-

rium i februari, alltså kort tid före mötet i Bergen i maj 2005. Det kommer därför knappast att kunna föreligga något annat än en uppmaning till diskussion före år 2007.

- Äkta gemensamma examina (*joint degrees*) är examina som ges gemensamt av lärosäten i minst två länder. De ska också vara godkända av ländernas nationella lagstiftning eller ackrediteringsprogram.
- En dubbel examen (*double degree*) är en examen som utfärdas av två lärosäten i två olika länder efter ett gemensamt genomfört utbildningsprogram. Examen utfärdas enligt respektive lands lagstiftning.
- Ett gemensamt utbildningsprogram (*joint study program*) innebär att två eller flera lärosäten i olika länder gemensamt genomför en utbildning där de deltagande lärosätena svarar för olika kurser. Ett sådant program kan, om den nationella lagstiftningen tillåter det, mynna ut i en gemensam examen eller i annat fall i en dubbel examen eller flera examina för de studenter som deltar.

Kvalitetssäkring

Kvalitetssäkring kan omfatta många olika metoder. En sådan är att bevaka sin omvärld så att man vet vad som pågår. Lite över en tredjedel av lärosätena har enligt i sina rapporter till oss angett att de bevakar sin omvärld. Två av dem, Uppsala universitet och Danshögskolan, har analyserat Bologna-processen i särskilda rapporter (vilket är förvånande få, med tanke på den stora inverkan som den kommer att få under de närmaste åren). Två lärosäten har analyserat sin internationella rekryteringspolicy, nämligen Dramatiska institutet och Högskolan i Jönköping. Flera andra, bl.a. Karolinska institutet, Malmö högskola, Högskolan på Gotland, Lärarhögskolan i Stockholm, Högskolan i Halmstad, Luleå tekniska universitet, Mitthögskolan och Högskolan i Trollhättan/Uddevalla har analyserat sin egen situation. Malmö högskola och Växjö universitet har utvecklat sin egen begreppsapparat för att kunna hantera vad internationalisering på hemmaplan betyder.

Utvecklingen av internationella strategier är ännu i sin begynnelse, men den går raskt. De kommer förhoppningsvis att bli bättre integrerade i lärosätenas allmänna strategi och hjälpmedel kommer att utvecklas för ett mer systematiskt arbete liksom för kvalitetssäkring av detta. STARS (Study Abroad Report System) utvecklas för att kunna ge bättre information och statistik och används av allt fler lärosäten. Den möjlighet till analys som uppgifterna i STARS ger utnyttjas dock alldeles för lite. Det är beklagligt

med tanke på att någon särskild datainsamling inte behöver göras. Längre fram i denna rapport visar vi hur man kan göra en enkel analys av dessa data. När det gäller kvalitetssäkringen av de internationella avtalen och formaliseringen av det internationella arbetet så ser vi en tydlig trend att detta arbete utvecklas.

En form för kvalitetssäkring när det gäller avtal om utbyte, som många lärosäten nämner först av allt, är de egna lärarnas arbete. Genom kontakter och besök på partnerlärosäten skaffar de sig kunskap om kvaliteten den i utbildning som utresande studenter senare ska erbjudas. Dock kan man säga att det verkar ske utan större systematik, åtminstone har vi inte sett särskilt många exempel på sådant som checklistor och liknande hjälpmedel för detta arbete.

Man skulle väl också kunna tala om kvalitetssäkring av den internationella verksamheten när lärosätena knyter till sig experter av olika slag för detta ändamål. Linköpings universitet har gjort det liksom Chalmers. På annat ställe i rapporten nämner vi att man använder utländska konsulter för att kvalitetssäkra ansökningar om att delta i internationella projekt.

Externa utvärderingar av lärosätenas verksamhet behandlar i regel också internationella aspekter och såväl nationella som internationella givare av projektmedel utvärderar med vissa mellanrum lärosätenas deltagande och styrning av sådana projekt. Olika exempel finns på utvärderingar med internationellt deltagande. Högskolan i Jönköping utvärderar verksamhet inom Hälsohögskolan tillsammans med ett universitet i Storbritannien, och Uppsala universitet har med hjälp av partner i andra länder genomfört en omfattande revision av sitt arbete.

Bolognaprocessens förslag om nationella ackrediterings- och kvalitetssäkringssystem kommer att driva fram ökad utvärdering och kvalitetssäkring vid Europas institutioner för högre utbildning. När länderna fått nödvändiga organ på plats och dessa organ börjar utveckla samarbete inom Europa, så kommer processerna igång. På lite sikt kommer standardiserade modeller för arbetet att växa fram. Internationalisering är fortfarande ett område i snabb utveckling och kvalitetssäkringssystem utvecklas ju som regel först när aktiviteter har formaliserats.

Avslutningsvis kan vi konstatera att Sverige på det nationella planet befinner sig långt framme när det gäller öppna och erkända strukturer och modeller för kvalitetssäkring. Lokalt – på lärosätena – är emellertid rutiner och metoder betydligt mer varierande.

Diskussion och slutsatser

Det har varit intressant för oss att studera de olika strategier, mål och handlingsplaner som lärosätena har utvecklat. Det är dock vår slutsats att många lärosäten behöver bearbeta dessa styrmedel, speciellt när det gäller att göra målen realistiska, väl kända och utformade. Ett område där det för de flesta lärosäten helt saknas formuleringar, är ifråga om policy för intern kommunikation av bl.a. strategier, mål och de goda exempel som finns på många håll.

Även om lärosätena i Sverige inte har kommit särskilt långt med hela Bolognaprocessen är det i enskilda fall troligen inget större problem. Men brist på klara signaler från regeringen kan resultera i mycket olika praxis vid svenska lärosäten genom att de uppfattar Bolognaprocessen olika. Att det tar tid att få gemensamma riktlinjer borde dock inte hindra lärosätena från att börja arbeta aktivt med de delar där processens inriktning är otvetydig.

Liksom inom andra områden är det vanskligt att sätta mål utan att analysera förutsättningarna för dem. Analysarbetet är, när det gäller internationalisering, enligt vår uppfattning inte bra och då blir också avståndet mellan mål och måluppfyllelse stort. Tydligt är också att uppföljning och utvärdering av internationaliseringsarbetet i sin helhet är sällan förekommande.

Vi menar att ambitionerna för utresande studenter med fördel kan knytas an till lärosätenas överordnade mål och strategi. Därmed skapas förutsättningarna för mer realistiska mål. I det internationella arbetet, som i annat arbete, måste man prioritera. Kanske beror den bristande måluppfyllelsen också på svårigheten att göra detta.

Vi har gjort en analys av sambanden mellan mål för utbyte och hur väl dessa mål uppfylls (bilaga 4). Vår slutsats är att såväl kvantitativa som kvalitativa mål är vanliga, men vi finner inget samband mellan om målet är kvantitativt respektive kvalitativt och resultatet. Vi finner också att kvantitativa mål oftast nås bara till ungefär hälften, och ifrågasätter därför om kvantitativa mål sätts med sådan eftertanke som de borde och hur de följs upp. Huvudresultat av analysen är att det är viktigt att man uttrycker sina ambitioner, att de prioriteras i eller i varje fall är tydligt knutna till lärosätets övergripande mål och strategi, samt att de uttrycks kort och tydligt. Vi pläderar också för att man ska använda Högskoleverkets nyckeltal i uppföljning och jämförelser med andra.

Kvalitetssäkringen av mottagandet av internationella studenter vid svenska lärosäten har kommit långt. Det fattas dock fortfarande en hel

del inom detta område och det har främst att göra med akademiska aspekter på studier vid andra lärosäten.

Avslutningsvis måste det sägas att bedömningsgruppen har mött ledare, personal och studenter som är både idérika och engagerade i internationalisering. Något av det mest spännande som sker idag sker inom det internationella universitets- och utbildningssamarbetet, inte minst anpassningen till fullt akademiskt och kulturellt utbyte. Detta är visserligen bara i begränsad omfattning kvalitetssäkrat, men när man betraktar utvecklingen av internationaliseringen av högre utbildning är det fantastiskt att se vad som skett på senare år. Kanske kan vi sammanfatta detta kapitel med att den spännande, utprövande och långt ifrån etablerade situation som vi har iakttagit bara visar att det är ett område som befinner sig i snabb utveckling.

Organisation och stödsystem

Inledning

Bakgrund

Mobilitet bland studenter har förekommit sedan universitetens födelse och forskningssamarbete har pågått i århundraden. Utbildningssamarbete i form av student- och lärarutbyte, internationalisering på hemmaplan och rekrytering av internationella studenter är emellertid ganska moderna företeelser. De system för högre utbildning som har etablerats nationellt bär vittnesbörd om detta. Det finns t.ex. inte något som motsvarar ett forskningsråd för utbildning. Det internationella utbildningssamarbetet har dock haft en stark utveckling under de senaste 10–15 åren, speciellt genom EU och Bolognaprocessen, men också under inverkan av den ökande kommersialiseringen av högre utbildning. Detta påverkar också hur lärosätenas arbete med internationalisering är organiserat och hur stödsystemen ser ut. Den snabba utvecklingen av utbildningssamarbetet har betytt att lärosätena har valt olika vägar för internationalisering. Skillnader i förutsättningarna mellan lärosätena har också spelat en viktig roll för vägvalet.

De konstnärliga högskolorna har valt delvis egna vägar för internationalisering. De ingår i många olika internationella nätverk, man anordnar studieresor i grupp för studenterna, har utställningssamarbete eller annat utbyte som berör de konstnärliga uttryckssäten med högskolor i andra länder, en högskola har en ateljé utomlands, i många fall är lärare vid sidan av undervisningen också praktiserande konstnärer från andra länder etc. etc. Att engagera lärare på deltid kan för övrigt också försvåra rörligheten och öka kostnaderna.

Skillnaderna mellan lärosätena gör det uppenbart att stödsystemen måste anpassas till de olika institutionerna och utbildningarna man har, vad man vill uppmuntra till, vad man vill satsa på etc.

Självfallet har också de olika utbildningsområdena och institutionerna olika förutsättningar och ambitioner i fråga om internationalisering, vilket flera lärosäten har påpekat för oss. Vidare ser en del ser bristen på balans mellan in- och utresande i utbytet som ett problem, medan andra tvärtom tycker att det är eftersträvänsvärt. Under alla omständigheter är det viktigt att varje lärosäte har en strategi som anger vilken riktning som utvecklingen ska ha. Uppsala universitetet är t.ex. helt på det klara med

att det inte bara ska konkurrera internationellt med sin akademiska kvalitet utan också med det samhälleliga utbud som finns i staden och med sin campusmiljö. Malmö högskola har för sin del satsat på – och blivit en föregångare för – internationalisering på hemmaplan. Några andra lärosäten ser internationellt strategiskt universitetssamarbete som sin framtid.

Kapitlets innehåll och disposition

I detta kapitel är huvudtemat organisation av arbetet med internationalisering. Grundläggande för hur arbetet organiseras måste vara att man har en uppfattning om sin omvärld. Därför beskriver vi hur lärosätena hanterar bevakning och analys av omvärlden. I ett kort avsnitt beskriver vi några aspekter av finansiering, bl.a. avgiftsfrågan. När det gäller arbetets fördelning och organisation går vi igenom och beskriver läget inom ett flertal områden. Informationen har en central roll när det gäller internationalisering och vi beskriver därför hur den fungerar. Det gör vi också genom att i en bilaga jämföra uppläggningsinformation på webbplatser i Sverige och Australien. De stödsystem som finns för arbetet är mycket viktiga delar i organisationen. Också dessa system beskrivs därför i detta kapitel.

Bevakning och analys av omvärlden

I vår enkät frågade vi om lärosätenas strategier och hur man utvecklat dessa, om man t.ex. arbetat med omvärldsbevakning och analys. I de skriftliga svaren och vid våra samtal beskriver drygt en tredjedel av lärosätena hur man bevakar sin omvärld. Detta arbete sker huvudsakligen via lärare och administrativ personal, ofta inom ramen för internationaliseringskommittéer eller liknande organ. Det finns också exempel på att experter av olika slag bjuds in för att belysa aktuella ämnen, t.ex. Bolognaprocessen. Dock saknas i stor utsträckning beskrivningar av hur arbetet – processen – för omvärldsanalys ser ut.

Omvärldsbevakning görs alltså, åtminstone i form av att uppgifter samlas in. Vi har emellertid inte sett några direkta exempel på att man sedan bearbetar dessa genom någon form av omvärldsanalys. Man framhäver inte heller omvärldsanalysen som ett viktigt instrument för att skapa strategier, handlingsplaner etc. Förmodligen sker det trots allt en hel del sådant arbete, men man sätter inte etiketten omvärldsanalys på det. Vi har bl.a. sett exempel på utredningar av internationaliseringsarbetet i sin helhet. Sådana har gjorts vid Stockholms universitet och Örebro universitet. Vid Malmö högskola har en ambitiös kartläggning gjorts av internationa-

liseringen inför arbetet med en ny handlingsplan på detta område. Den plan som Malmö skapade för internationalisering på hemmaplan har utvärderats och följts upp i flera rapporter. Utredningar om Bolognaprocesen har gjorts vid Uppsala universitet och Danshögskolan.

Det finns också andra tecken på att lärosätena faktiskt arbetar med omvärldsanalys, även om man inte har något särskilt system för det. Vid Karolinska institutet har man tagit fram en rad viktiga dokument för sin internationalisering. Det gäller t.ex. deras kris- och beredskapsplan. Ett annat exempel gäller Högskolan på Gotland som ingår i ett nätverk omkring internationella frågor tillsammans med olika organisationer såsom polis och kyrka m.fl. Förmodligen spelar såväl lärosätenas internationella kontor som eventuella internationaliseringsgrupper redan idag en viktig roll i sådana sammanhang. Arbetet verkar dock inte ske särskilt systematiskt, t.ex. med direkt inriktning på mål och strategier, utom i några få fall. Det är också oklart hur insamlad information förs vidare till andra delar av verksamheten. Arbetet med omvärldsanalys förefaller vara personberoende såtillvida att ett fåtal nyckelpersoner verkar sitta inne med merparten av den viktiga informationen. Huruvida detta är en konsekvens av bristen på systematik eller orsaken till densamma är svårt att säga.

Vårt intresse riktas inte mot omvärldsanalys i allmänhet, utan mot vad som görs, med särskild inriktning på de nationella och internationella förhållanden som kan påverka respektive lärosätets arbete med internationalisering. Exempel på aktuella frågor som förtjänar både bevakning och analys är Bolognaprocesen; frågan om avgifter för studenter från länder utanför EU/EES; vilka utvecklingsmedel som kan finnas att söka inom olika nationella och internationella program; förhandlingarna inom ramen för GATS⁷; möjligheter till strategiska samarbeten med utländska lärosäten samt aktiviteter i närområdet – särskilt vid företag och andra organisationer.

Det som borde finnas vid lärosätena är rutiner för att sammanställa och/eller avrapportera insamlade uppgifter på lämpligt sätt och i lämpliga organ – inte minst i lärosätenas ledning. Det handlar också om att sprida informationen vidare i den egna organisationen. I viss utsträckning sker detta idag, men att det inte framförts särskilt mycket i rapporterna till oss antyder att rutiner saknas på många lärosäten. Det mesta som sker på området verkar också göras som tillfälliga insatser. Arbetet skulle vinna mycket på att systematiseras.

7. WTO:s tjänstehandelsavtal – General Agreement on Trade in Services

Resurser och kostnader

Resurser för internationalisering

I vår enkät till lärosätena frågade vi om vilka resurser som avsatts till administrativt stöd för internationalisering. De svar vi fick var svåra att jämföra eftersom lärosätena gjorde sina beräkningar på väldigt skiftande sätt. Vid våra möten med lärosätena kompletterade vi informationen genom att fråga alla om de saknar resurser till internationalisering. De svar vi då fick var intressanta genom att de gav en bild av den allmänna synen på internationalisering. Vissa lärosäten kunde ge svar på frågan, eftersom det internationella engagemanget var definierat i budgeten, men för andra var det svårt att svara på frågan därför att internationaliseringen är så integrerad i den ordinarie verksamheten. Vid våra intervjuer svarade ungefär hälften av lärosätena att frågan var omöjlig att svara ja eller nej på. Det antyder att vid många lärosäten är internationaliseringen väl integrerad i utbildningarna.

Kostnader för internationalisering

Få lärosäten redovisar försök att uppskatta de totala kostnaderna för internationalisering, dvs. inte bara kostnader för internationella avdelningar (motsvarande) med löner och annat, utan också kostnader för del av tid som läggs på internationaliseringsarbete vid utbildningsområden och institutioner och olika projekt där. Sex lärosäten gör det emellertid. De har antingen haft uppgifterna tillgängliga eller lagt ned betydande arbete på att få fram dem. De redovisar totaluppskattningar eller uppskattningar för alla typer av kostnader. Det gör det möjligt att jämföra dem. Av en slump finns bland dessa sex lärosäten fyra som parvis är tvillingar, dvs. som är mycket lika varandra. Tvillingarna inom respektive par har ungefär samma antal helårsstudenter och samma andel utresande studenter. Tvillingarna i ett av paren är äldre universitet och i det andra paret är de yngre lärosäten med ett vetenskapsområde var.

Det ena av de två äldre universiteten redovisar ganska exakt dubbelt så höga resurser till internationaliseringsarbete från grundutbildnings- och fakultetsmedel som det andra. Så är det även i det yngre tvillingparet.

Räknat per helårsstudent rör det sig om mellan ungefär 700 och 2 000 kronor. Räknat per utbytesstudent varierar resurserna mellan ungefär 7 000 och 20 000 kr. Räknat per omsättningskrona i grundutbildningen varierar det mellan 1,0 och 3,4⁸ procent.

8. Vi har här beaktat även de två övriga lärosätena som uppskattat sina totala kostnader.

Oavsett vilken av de tre beräkningarna vi använder är skillnaderna mellan de studerade lärosätena stora. De kan naturligtvis bero på stora skillnader i ambitionsnivå, men de är så stora att en särskild jämförande studie är motiverad. Den bör göras i lärosätenas egen regi, kanske som s.k. benchmarking. En försiktig slutsats som redan nu kan dras är emellertid att betydande resurser skulle kunna frigöras för ytterligare utveckling av internationaliseringen eller till andra ändamål.

Med hjälp av uppgifterna från de sex lärosätena kan man göra en grov uppskattning av de totala resurser som används för internationalisering vid svenska lärosäten. Beroende på vilken beräkningsgrund man använder blir resultatet följande:

- Antag att den genomsnittliga kostnaden i det svenska systemet är 1 500 kronor per helårsstudent. Antalet helårsstudenter var år 2003⁹ ca 300 000. Totalkostnaden skulle då vara ca 450 miljoner kr.
- Antag att den genomsnittliga kostnaden per utbytesstudent är 15 000 kr. Antalet utbytesstudenter var år 2003¹⁰ ca 17 000. Totalkostnaden skulle då vara ca 250 miljoner kr.
- Antag att den genomsnittliga kostnaden är 2 procent av omsättningen i grundutbildningen. Denna var år 2003¹¹ ca 20 miljarder kr. Totalkostnaden skulle då vara ca 400 miljoner kr.

Någonstans i storleksordningen 250–450 miljoner kr skulle totalkostnaden alltså kunna ligga.

Avgiftsberedskap

En av de frågor vi ställde i intervjun med lärosätena var om de har beredskap för att börja ta betalt av studenter från länder utanför EU/EES-området. Bakgrunden är naturligtvis att socialdemokraterna har öppnat dörren något för att detta ska bli tillåtet. Det visade sig att man inom ungefär hälften av lärosätena inte hade diskuterat frågan alls, att man vid några inte hade diskuterat frågan men ändå var förberedda om förslaget skulle bli verklighet samt att man vid några få lärosäten hade diskuterat frågan och var förberedda på att det skulle komma. Företrädare för ytterligare några få lärosäten var väl förberedda på avgifter och dessutom positiva till dem.

9. Källa: Höskoleverkets nyckeltal för 2003

10. Källa: Höskoleverkets nyckeltal för 2003. I uppgiften ingår antal in- och utresande i internationellt studentutbyte i grundutbildningen.

11. Källa: Höskoleverkets nyckeltal för 2003. Omsättningen har beräknats genom multiplikation av omslutningen med andel grundutbildning.

Även om lärosätena inte hade behandlat frågan formellt, så uttalade sig flera av dem vi intervjuade som privatpersoner. En betydande andel av dessa var tveksamma till att införa studieavgifter, men också flera positiva röster hördes. Från ett par lärosäten uttryckte man vad flera av dem vi intervjuat anser: Om man inför studieavgifter kommer de som saknar magister- och doktorandutbildning inte att kunna konkurrera på den internationella marknaden. Också när det gäller studeranderepresentanterna var meningarna delade, även om en majoritet nog var negativa.

Ett lärosäte hävdade att deras internationella samarbete redan har komplicerats eftersom de partner man samarbetar med utomlands tar ut avgifter, medan de själva inte kan göra det. Samtidigt hävdar andra lärosäten att de skulle kunna utveckla utbildningarna ännu bättre om avgifter infördes. De lärosätena har ofta fakulteter med teknisk och ekonomisk inriktning. En del lärosäten var pessimistiska när det gällde sina möjligheter att upprätthålla ett varierat ämnesutbud, inklusive de stödämnena som är nödvändiga, om avgifter införs. Man fruktar att det försprång som avgiftsfria studier innebär i den internationella konkurrensen kommer att försvinna.

En fråga som flera lärosäten återkom till var den åtskillnad som föreslås mellan inhemska och europeiska studenter å ena sidan och studenter utanför Europa å andra sidan. Man menar att det kan vara svårt att bibehålla en sådan åtskillnad och hävdar att om avgifter ska införas bör det gälla alla utländska studenter. Och så finns förstås spekulationerna – inte minst från studentrepresentanterna – om att det bara är en tidsfråga innan alla, även svenska studenter, ska betala.

Från flera lärosäten framfördes också att Sverige inte borde vara bland de första att ta ut avgifter, men att när andra länder, speciellt i Europa, inför avgifter kommer det bli svårt att inte göra det här också. Från många håll påpekades att det är ett komplicerat område där man först borde göra ingående konsekvensanalyser. I sammanhanget kan nämnas att Högskoleverket under den allra senaste tiden har beskrivit en sida av saken, nämligen internationell marknadsföring av utbildning i Sverige och några andra länder.¹²

Sammanfattningsvis kan man nog dra slutsatsen att svenska lärosäten generellt sett ännu inte är förberedda för att kunna ta ut avgifter så som nu diskuteras.

12. *Marknadsföring och mobilitet – Om ökande studentströmmar och växande internationell konkurrens*, Högskoleverkets rapportserie 2004:25 R

Organisation

Studentutbyte inom program

Innan Maastrichtavtalen ingicks var de två EU-programmen Erasmus och Comett helt dominerande. I och med avtalen kunde två nya omfattande program för utbildning och utveckling införas, nämligen Sokrates och Leonardo. Tillsammans med de andra EU-programmen har de kommit att spela en ledande roll i utvecklingen av studentutbyte i Europa. Dessa program har i stor utsträckning påverkat organisationen för internationalisering vid lärosätena. Sverige har dragit stor fördel av programmen och har dessutom utvecklat egna program, särskilt Linnaeus-Palme. Andra program som administreras av Svenska Institutet och Internationella programkontoret har också gett väsentliga bidrag till utbytet. Ett viktigt inslag i utvecklingen har varit övergången från att ta hela examina vid utländskt universitet till att göra en kortare vistelse utomlands, som en del av utbildningen vid det egna lärosätet.

Erasmusutbyten ska vara mellan 3 och 12 månader. I den officiella svenska statistiken redovisas studentutbyte för alla poänggivande studier på utbytesprogram, inklusive lärosätenas egna bilaterala avtal. Men man vet inte hur många studenter vid svenska lärosäten som studerar vid sidan av utbytesprogram, och det finns utlandsvistelser kortare än tre månader som av olika skäl inte kommer med i statistiken. Flertalet av lärosätena föreslår att nuvarande statistikrapportering ska ses över, också den rapportering som avser lärare.

Lärosätena menar också att nuvarande redovisning ger en mycket skev bild av internationell mobilitet. Sådana korttidsvistelser som sker inom Erasmus och Leonardo kommer naturligtvis att fortsätta, men bilden håller på att förändras och bli mer varierad. Som vi beskriver i nästa avsnitt, pågår just nu en förändring när det gäller hur studentutbytet organiseras. I lärosätenas strategier – eller dem man håller på att utveckla – ingår i många fall en avsikt att ha färre men närmare samarbeten med andra lärosäten. Det kommer troligen att medföra en ökning av antalet studenter som deltar i utbyten genom program och avtal.

Strategiskt internationellt samarbete

En fråga som har stått i centrum i denna undersökning har varit om det håller på att ske strategiska förändringar i det internationella samarbetet. Vår slutsats i detta sammanhang är entydig. Baserat på lärosätens rapporter om förändringar i sina avtalsportföljer, får vi intrycket att svensk högre

utbildning är på väg, från en internationalisering med tonvikt på kvantitativ fri studentmobilitet till strategiskt högskolesamarbete. Det sker en formalisering av samarbetet som tar sig nedanstående uttryck.

Antalet bilaterala avtal har ökat betydligt under de senaste decennierna – ett stort lärosäte som Lunds universitet har 450 partner och ca 1 000 avtal. Generellt för alla lärosäten kan man säga att de avtal som finns naturligtvis är av mycket olika karaktär, från strategiska partnerskap till överenskommelser om att fungera som kontaktlärosäten. Partnerskapen lägger vikt vid det akademiska samarbetet, nämligen att det omfattar både forskningssamarbete, lärarutveckling och akademiskt välorganiserat studentutbyte. Studentutbytet genom Erasmus är oftast en enklare form av rörlighet.

Med den utveckling vi ser – alltså övergång till tätare partnerskap där studentutbyte ingår som en av flera komponenter och med ökad kvalitets-säkring av det akademiska utbytet på alla nivåer – kan stagnationen i antalet utresande studenter från Sverige vara ett övergående fenomen. Erasmus Mundus kan visa sig vara en symbol för denna utveckling. Detta nya EU-program ställer krav på att minst tre lärosäten från tre olika länder i Europa går samman om att erbjuda ett gemensamt magister- eller master-program till studenter både från Europa och från andra länder.

I den nya typen av partnerskap kan balans i utbytet bli lättare att uppnå. När man går samman om program eller kurser bidrar varje lärosäte med sin ämnesmässiga styrka. Dessa starka sidor kan studenterna dra nytta av bl.a. genom att de kan planera utlandsvistelser långt i förväg. Samtidigt är det inte givet att balansen för den skull ska vara ett mål i sig. De lärosäten som inte har balans i utbytet som mål har som regel åtskilligt fler inresande än utresande studenter, men Malmö högskola, som har balans i utbytet uppger att de är av samma uppfattning. Det bör naturligtvis nämnas att deras strategiska val att skapa ett internationellt campus inte är beroende av ett stort antal utresande studenter, även om de faktiskt vill öka detta antal.

Lärarmobiliteten i Erasmusprogrammet ökar för närvarande, just nu mer än studentutbytet. Mellan läsåren 2002/03 och 2003/04 ökade den från 428 till 511 utresande. Vi bedömer att den på sikt kommer att öka ännu mer, allteftersom tätare universitetssamarbeten utvecklas. Det blir då än mer angeläget att den speglas på ett bra sätt i statistiken, också de kortare utbytena. Vi återkommer till detta senare.

Att antalet svenska studenter som reser ut från Sverige inom ramen för Erasmusprogrammet verkar ha stabiliserat sig visar vi på annan plats

i rapporten. Det är möjligt att antalet utresande har nått ett tak, det får statistiken så småningom visa. Men det är också möjligt att antalet kommer att öka långsamt, beroende på dels det ökade strategiska samarbetet, dels ökat lärarutbyte som leder till studentutbyte. Om utbytet blir mer beroende av lärarnas och forskarnas direkta engagemang, kommer organisationen av det internationella arbetet vid lärosätena att behöva förändras.

Arbete på lärosätetsnivå

Studentmobiliteten vid de minsta lärosätena, bl.a. några av de konstnärliga högskolorna, är organiserad på ett personligt plan. De sköts mellan lärare, men kan ändå vara mer formaliserade, tidsbundna utbytesavtal. Nästan alla andra lärosäten har dock ett utvecklat internationellt kontor. Till de viktigaste arbetsuppgifterna hör att förbereda utresande studenter och att organisera mottagning av inresande studenter. Några av dessa kontor har stor bemanning, störst är den naturligtvis vid de stora lärosätena. Bemanningen varierar från endast några personer som arbetar deltid till 20 personer. Genomsnittet är enligt de uppgifter vi fått närmare 6 personer, vilket är lite mer än i t.ex. Finland och Belgien. Arbetet är generellt sett mycket välorganiserat och man arbetar systematiskt med både förvaltningsmässiga och sociala åtgärder och har dessutom en betydande produktion av broschyrer, rapporter och liknande. Kontoren är serviceorgan till hela organisationen och bevakar omvärlden i internationella frågor. Ansvaret för information på webbplatser, i alla fall för den internationella delen av den, ligger som regel på dessa kontor.

Placeringen av det internationella kontoret varierar mycket. Det kan t.ex. vara placerat inom en enhet för externa relationer, direkt under rektor, inom studerandeavdelningen eller inom en avdelning för omvärldskommunikation. Oavsett var det är placerat är ledningen för kontoret som regel inte en del av ledningen för lärosätet, även om funktionen har växt i betydelse under senare år.

Knappt en fjärdedel av lärosätena har ett internationellt råd av något slag. Ofta är det ett organ som rektor tillsatt, men uppgifterna varierar. I några fall har detta organ uppgifter av policykaraktär. Då kan det internationella rådet vara frikopplat från det internationella kontoret, rådgivande till ledningen och placerat direkt under rektor. Vid några lärosäten arbetar det internationella rådet huvudsakligen med samordning av mer praktiska frågor. Det internationella kontoret fungerar vid vissa lärosäten som rådets sekretariat.

Vid ca en tredjedel av lärosätena ligger ansvaret för internationalisering hos en prorektor eller vicerektor. Denna kan till exempel vara ordförande för internationella rådet. Detta påverkar naturligtvis statusen för det internationella kontoret. Styrningen av lärosätena totalt sett kan också vara så decentraliserad att mycket av ansvaret för det internationella området huvudsakligen ligger hos fakulteten eller institutionen. Högskolan i Jönköping är ett exempel på detta. Även vid några andra större lärosäten är många uppgifter delegerade till den enskilda fackhögskolan eller utbildningsområdet, som t.ex. vid Göteborgs universitet. Det är inte vår uppgift att väga för eller emot sådana system. Bägge systemen har sina styrkor och svagheter. Allmänt kan dock sägas att kravet på tydlighet i ansvar och delegation är en naturlig förutsättning för ett lyckat resultat.

Organisation av studentmobilitet

Under den första tiden med Erasmus, med de så kallade ICP (Inter University Cooperation Program), var lärarna och forskarna starkt involverade i att organisera utbytet. Längre fram, när studentmobiliteten fick en större omfattning, ändrades detta så att mobiliteten fick en mer administrativ karaktär. Organisationen kom vid många lärosäten att skötas genom ett internationellt kontor. Utmärkande för Sverige (och Finland) är i detta sammanhang att studenterna är mycket involverade i aktiviteterna vid det internationella kontoret, särskilt när det gäller mottagning av internationella studenter. Detta är inte vanligt i övriga Europa. I många fall betalar lärosätena viss ersättning för studenternas arbete, men utan det frivilliga arbetet som studenterna gör skulle organisationen för mottagande ändå behöva se väsentligt annorlunda ut vid många lärosäten.

Vid en övergång till mera strategiskt universitetssamarbete – vilket vi i denna undersökning ser som en trend – kommer studentmobiliteten sannolikt att åter bli mer beroende av lärarstabens direkta engagemang. Vi vet inte hur organisationsförändringarna i Sverige kommer att se ut och vilket engagemang studenterna kommer att ha i den kommande organisationen. Att den kommer att ändra karaktär är vi dock övertygade om. Motiven för detta är att variationen ifråga om typ av avtal och samarbete, vilka länder studenterna väljer för sitt utbyte eller de interna samarbetsformerna kommer att bli större än nu. Klart är i alla fall att många lärosäten i Europa är i färd med att lägga ner eller reducera sina traditionella internationella kontor och rikta in arbetet på service till lärarna och forskarna och deras internationella samarbete. Exempel på denna utveckling finns i Nederländerna och Tyskland.

Olika typer av avtal

Det internationella samarbetet har, som man kan förvänta sig, yttrat sig på många sätt. När t.ex. Lunds universitet beskriver sina ungefär 1 000 avtal så är dessa fördelade på en rad olika typer av samarbete. Generellt för alla lärosäten gäller att många av avtalen är Erasmusavtal, dvs. ingångna för utbyte av ett antal studenter, i vissa fall för bara en enda student. Andra avtal har ingåtts mellan två professorer eller institutioner om forsknings-samarbete och/eller utbyte av en eller flera studenter. En del av dessa avtal är inte aktiva alls, några är delvis aktiva eller finns i beredskap i väntan på intresserade studenter.

Av nästan alla enkätsvar framgår det att – vid sidan av studentmobiliteten – har det varit ett viktigt mål för internationaliseringen att teckna många avtal. Erasmusprogrammets konstruktion har också bidragit till detta, i och med att ett avtal ska tecknas för varje utbyte. Svenska lärosäten har nu emellertid rensat, eller håller på att rensa, bland sina avtal. Nära hälften säger sig arbeta med dessa frågor.

En del avtal har ingåtts på hög nivå inom lärosätet och är i aktivt bruk, ofta med särskilda medel knutna till avtalen från berörda parter. Sådana – som vi valt att kalla strategiska avtal – omfattar inte sällan mer än två parter. Dessa avtal är förpliktande och som regel långsiktiga, dvs. man satsar sina resurser och sitt rykte i samarbetet och etablerar därmed ett visst beroende av varandra. CEMS-nätverket som Handelshögskolan i Stockholm tillhör är ett exempel på detta. Avtalen involverar ofta flera olika delar av lärosätets resurser såsom pengar, infrastruktur, studenter, forskare och administrativ personal.

I takt med att det internationella samarbetet utvecklas kommer en del avtal att bli mer omfattande och komplexa. Det kommer att ställa nya krav på lärosätena. Troligtvis kan man lära sig något av de problem som kommer att uppstå genom att studera arbetet med programmet Erasmus Mundus.

Kvalitetssäkring av avtal

En annan konsekvens av det mer förpliktande universitetssamarbetet är att kvalitetssäkringen av det akademiska studieutbytet har fått en helt annan och mer central roll än tidigare. Flera lärosäten är nu engagerade i att med jämna mellanrum gå igenom sina avtal, bl.a. för att avsluta en del av de vilande eller mindre aktiva avtalen.

Det finns många sätt att kvalitetssäkra det internationella samarbete som regleras via avtal. Ett sätt som förekommer på många lärosäten är

att avtalet tecknas för ett begränsat antal år. En annan möjlighet är att skriva in ömsesidiga genomgångar av avtalens innehåll och funktion i avtalen. Motivet för det är att tilliten mellan parterna inte ska försvagas eller skadas. Det skulle kunna ske genom att någon av parterna vidtar uppföljningar eller andra åtgärder som kan uppfattas som uttryck för att kvaliteten ifrågasätts. Vissa lärosäten har sådana klausuler inskrivna, bl.a. Högskolan Dalarna. Ytterligare möjligheter är genom externa utvärderingar. Flera lärosäten har på frågan om kvalitetssäkring berättat att det sker genom att avtalen undertecknas av rektor och att man har särskilda rutiner för hur man ingår ett avtal, bl.a. att granskas de av jurister. Vårt allmänna intryck är att alltför många av de nu gällande avtalen inte vare sig har tidsbegränsning eller annan inbyggd kvalitetssäkring.

Ett vanligt förekommande sätt att kvalitetssäkra avtalen är genom olika rapporteringar från studenter, lärare och administratörer. Vi har tidigare nämnt STARS som är ett redskap för att hantera utvärderingar från studenter. Det används av mer än hälften av lärosätena, och ytterligare två eller tre stycken är i färd med att ansluta sig. STARS ger möjlighet till analyser av de lämnade rapporterna och enligt uppgift är analysverktygen också på väg att byggas ut. Rapporterna är tillgängliga för presumtiva utresande studenter och för lärosätenas personal. Som sagts tidigare är det trots möjligheterna till analys få lärosäten som utnyttjar STARS fullt ut.

När avtalen så småningom får olika karaktär, vilket vi diskuterat ovan, är det rimligt att lärosätena inför olika system för kvalitetssäkring beroende på vilken typ av avtal det gäller. Det har man bl.a. gjort vid Uppsala universitet och KTH, men kanske också vid ytterligare några lärosäten. En högskola som tidigt tog tag i detta är Högskolan i Jönköping som började gå igenom sina avtal 1996.

Internationellt samarbete om examina

Utbildningssamarbete om hela examina blir nu allt vanligare. Detta kan ta formen av gemensamma utbildningsprogram, dubbla examina eller utbildningsbeskrivningar som bilagor till examensbevis från ett annat lärosäte. Det finns fortfarande hinder i vägen, men om det går enligt intentionerna i Bolognaprocessen så kommer den nationella lagstiftningen som idag förhindrar gemensamma examina att ändras.

Som exempel på samarbete om examina kan nämnas att Linköpings universitet har ett examensinriktat samarbete med Lyon; Karolinska institutet förbereder en gemensam examen med Singapore; Uppsala universitet ger en Research Master i samarbete med universitetet i Groningen;

Chalmers har en dubbel examen med universitetet Achen; Högskolan i Jönköping har fyra dubbla examina i den internationella forskarskola där man ingår; Blekinge tekniska högskola har en dubbel examen tillsammans med ett lärosäte i Polen och KTH har dubbla examina med Kina. Flera av de mest kända lärosätena i Sverige har utbildningssamarbete med prestigefyllda lärosäten i USA. Flera universitet har upprättat vad de själva kallar strategiskt samarbete där både industriländer och utvecklingsländer ingår. Karolinska institutet har ett sådant samarbete med lärosäten i Singapore och Uganda.

Information via nätet

Vi har gjort en genomgång av lärosätenas webbplatser, särskilt vilken information som finns på engelska. Genomgången gjordes under försommaren 2004. Vi vet att många av lärosätena arbetar med att förändra sin internationella strategi och sina webbsidor. Vi reserverar oss därför med tanke på förändringar som kan ha skett under pågående undersökning. Även om somliga kommentarer alltså redan kan vara föråldrade hoppas vi att det vi redovisar kan ge idéer till kommunikationsstrategier för lärosätena.

Informationsstrategi och användaranpassning

Om man ser till lärosätenas hela webbplats, alltså inte bara den engelskspråkiga delen, så verkar många ha behov av att se över sin informationsstrategi. Om man går in på webben som tillhör ett universitet i USA, blir man som regel först av allt konfronterad med frågan ”Vem är du?”. Efter att ha svarat på detta leds man vidare till de informationsavsnitt som är relevanta för den målgrupp man anses tillhöra. På motsvarande svenska sidor är det ofta mer tveksamt vilka målgrupper lärosätena egentligen satsar på. Vill man rekrytera studenter eller forskare, vill man presentera sitt utbildningsutbud eller sin forskningsinsats eller vill man presentera en attraktiv studiemiljö och sociala aktiviteter? Eller vill man presentera precis allt? Design, struktur och navigeringsvägar kan vara ett resultat av strategiska överväganden eller ett försök att få fram mesta möjliga information på sidorna. I bilaga 5 gör vi en jämförelse mellan webbplatser hos svenska och australiska universitet.

Vissa lärosäten presenterar många av sina grundläggande dokument, bl.a. strategidokument, på webbplatsen. En del presenterar dokumenten ganska tidigt när man kommer in på webbplatsen, andra har dem mer perifert placerade. Återigen är det viktigt att man har en strategi för när man

ska visa dylika dokument. Vissa lärosäten har också elektroniska blanketter på webbplatsen, som kan fyllas i och skickas direkt därifrån. Detta är dock inte så utbrett i Sverige. I andra länder är det mer vanligt förekommande, också i form av möjlighet att ställa frågor via e-post. En sådan service är dock resurskrävande.

Vilken användaranpassning som gjorts är ofta svårt att bestämma. Man får intrycket att informationen är riktad till offentliga myndigheter, till det egna lärosätet eller till andra lärosäten och till kolleger. Det behöver inte vara något fel med det, så länge inte studenterna kommer i skymundan. Vi rekommenderar ändå att de delar av webbplatsen som vänder sig till andra länder görs tydligare och mer genomarbetade än vad som nu är fallet vid många lärosäten.

Nyheter och bilder som intresseväckare

När det gäller designen på hemsidorna har lärosätena mycket olika profiler. Från det stilrena (närmast högtidliga) hos Handelshögskolan i Stockholm och Uppsala universitet till det mer populära – och kanske spektakulära – hos Växjö universitet. Designen ska naturligtvis användas för att framhäva lärosätets profil. Därför är det extra viktigt hur webbplatsen ser ut. Detta gäller inte minst i förhållande till andra länder. Ett visst antal nyheter och referenser till sådana är ofta en aptitretare och indikation på vad ett lärosäte tycker är viktigt och relevant. Några av de svenska lärosätena har inga nyheter alls, andra har alltför många, medan flera tyvärr har föräldrade nyheter. De som har nyheter på förstasidan, speciellt på engelska, bör tänka igenom ordentligt hur lärosätet profilerar sig genom valet av nyheter (inkl. – naturligtvis – kostnaden för att hålla dem uppdaterade).

Bruket av bilder är också viktigt men (om lärosätet vänder sig till utvecklingsländer) även att man kan få tillgång till information utan bilder, eftersom sådana kräver mycket datorkraft när de ska laddas hem. För de konstnärliga högskolorna är naturligtvis bruket av bilder extra viktigt. Kungl. Konsthögskolan har varit medveten om detta och har bra bildpresentationer medan andra konstnärliga lärosäten behöver se över sin användning av bilder. Under alla omständigheter kan bilder åstadkomma mycket mer än text för ett lärosätes profilering för utländska studenter och lärare. Luleå tekniska universitet t.ex. har satsat på att visa bilder av sina omgivningar, och flera lärosäten visar sitt campus.

Några strategiska frågor

Det som avgör om information fungerar är om den eftersöks och används. Har man en strategi för sin webbinformation kan man också kvalitets-säkra den genom att mäta söktryck och göra träffanalyser samt lägga in automatiska uppdateringsbesked till alla informationsansvariga. I strategin bör också ingå på vilket sätt man hänvisar till och annonserar om webben i andra medier, liksom vad man ska producera i tryckt form och elektroniskt.

En del lärosäten producerar eget ambassadörsmaterial, dvs. material som utresande – men också inresande – studenter och forskare kan ha med sig till andra länder. Sådant material kan med fördel utformas så att det hänger ihop med det som finns på webbplatsen och dessutom kan laddas ned därifrån. I vår undersökning kan vi inte se att sådana överväganden verkar ha ingått i lärosätenas informationsstrategi. En strategi bör också ge riktlinjer för vilket slags information som ska finnas för nerladdning och via länkar till andra platser. Frågor som lärosätena bör ställa sig är bl.a. hur statisk webben ska vara? Ska den ge anledning till frågor eller dialog inom vissa områden? Ska lärosätet få fullt utbyte av webben bör man ta ställning till sådana frågor.

Avslutningsvis finns det anledning att påminna om att underhåll av information på webben kostar mycket pengar och andra resurser. Tyvärr är denna kostnad inte alltid i fokus när man bygger ut eller ändrar sin elektroniska information.

Intern information

En del av lärosätets övergripande informationsstrategi bör handla om hur webben kan användas för intern information. Den kan vara ett incitament till internationalisering genom att man lägger ut erfarenheter, jämförande statistik och goda exempel. Vid de flesta lärosätena finns detta i form av informationsblad och andra trycksaker. Det är i och för sig bra, men vi skulle önska oss mer av strategier för hur informationen ska fördelas mellan olika medier.

Många lärosäten har kodskyddade intranät. Vi har inte ansett det möjligt att begära tillgång till sådana nät. Vi får därför reservera oss för vad som kan finnas av intern information på dessa. De flesta lärosäten använder dock enligt egen utsago inte webben särskilt systematiskt som anslagstavla för de anställda. En del lärosäten presenterar sin personal med korta cv vilket är nyttigt för såväl kollegor som besökare. Det är intressant och gör

det lite mer personligt när man letar efter ämnen och institutioner (och vill man rekrytera lärare får det naturligtvis ett tydligt syfte). Vår slutsats är att webbplatsen kan användas betydligt mer effektivt än idag när det gäller intern information för att främja internationalisering, även om enstaka lärosäten gör det på ett bra sätt.

Också när det gäller intern information på engelska kan stora förbättringar göras. Antalet lärosäten som har internationella studenter på hela magisterprogram eller i doktorandstudier liksom utländsk personal ökar. Många lärosäten har dock all eller nästan all information på engelska. Exempel på detta är Uppsala universitet, KTH, Örebro universitet, Högskolan i Gävle, Blekinge tekniska högskola och Högskolan i Borås.

Annan information

När det gäller ämnesinformation har några lärosäten en fullständig presentation på engelska av utbildningsutbudet, i ett fall – Chalmers – ända ner till veckoscheman. Andra lärosäten nämner vilket utbud de har särskilt för internationella studenter, och åter andra har bara den allra mest grundläggande informationen på engelska.

Vi noterar att det fortfarande inte är många lärosäten som i sina presentationer på webben erbjuder möjlighet att välja delar av utbildningar eller speciella kurser vid partneruniversitet i andra länder, än mindre beskriver sådana erbjudanden. Det beror säkert på att det finns relativt få sådana möjligheter överhuvudtaget, dvs. för studenterna att själva planera utlandsvistelser som en del av de egna studierna. Vi tror dock att det kommer att bli vanligare i framtiden.

Hur presentationer av campus görs för studenterna varierar mycket mellan lärosätena, men det är få som presenterar omgivningens möjligheter och ännu färre som presenterar den i en form som är anpassad till olika målgrupper. Vi tror att flera lärosäten uppfattar omgivningen som ett konkurrensmedel och därför kunde ha anledning att göra reklam för läget, omgivningarna och fritidsmöjligheterna. Några gör det dock, bl.a. högskolorna i Malmö, Kristianstad, Kalmar och Jönköping liksom Luleå tekniska universitet och Blekinge tekniska högskola. Uppsala universitet har i vår intervju presenterat en särskild strategi för att framhäva campusutbudet och studiemiljön. Lärosätet har också lagt vikt vid det på sina hemsidor.

Presentationer på främmande språk

Användandet av främmande språk på webben, framför allt engelska, varierar naturligtvis med vilket slags utbud man har, till vem man vänder

sig och i vilket syfte man gör det. Det är dock tydligt att lärosätena har en ambition att på främmande språk presentera det akademiska utbud man har och göra informationen tillgänglig för utländska studenter. Visserligen har lärosätena kommit olika långt i denna process, men det är positivt att konstatera att många ändå har kommit i mål. Det kommer dock att kräva system för och resurser till uppdatering.

Även om koncentrationen till engelska som enda främmande språk på webben är nästan total, finns det några lärosäten som skiljer sig från mängden. Uppsala universitet och Lunds universitet har presentationer även på andra främmande språk än engelska och det gäller också några lärosäten som i sin nära omgivning har stora grupper som talar andra språk, t.ex. spansktalande.

Det finns lärosäten som presenterar sig som internationella lärosäten. Det medför krav på en genomtänkt språkpolicy. Exempel på lärosäten som har detta är Handelshögskolan i Stockholm och Chalmers. Dessa lärosäten erbjuder inte några kurser på främmande språk på kandidatnivå, men ett fullständigt eller nästan fullständigt utbud på engelska på högre examensnivåer.

Stödsystem

Olika typer av stödsystem

Liksom i många andra sammanhang behövs incitament och stödsystem för att internationaliseringen ska utvecklas. Incitamenten kan vara av många olika slag och vi har för denna undersökning valt att dela in dem i två huvudgrupper, beroende på om de är interna eller externa i förhållande till lärosätena. Denna uppdelning utesluter naturligtvis inte att systemen samverkar och stödjer varandra.

Externa stödsystem

De externa stödsystemen utgörs först och främst av program. Exempel på nationella program är Linnaeus-Palme och Minor Field Studies (MFS). Utöver de svenska och nordiska programmen har de europeiska programmen styrt utvecklingen i hög grad. I detta sammanhang är naturligtvis Erasmus helt dominerande. Detta EU-program betraktas numera som så självklart att få nämner det särskilt i sina rapporter till oss.

Vi har inte tillräckliga uppgifter för att kunna beskriva vilket administrativt stöd lärosätena har för ansökningar om att delta i internationella projekt och liknande, men vi vet att de internationella kontoren vid flera

lärosäten också har sådana uppgifter. Vissa lärosäten har engagerat konsulter som ger utbildning om hur man söker anslag från EU och andra organisationer.

I nästa kapitel finns statistik över utbytesprogram. Här vill vi bara nämna att det under läsåret 2003/04 delades ut totalt 6 109 stipendier till svenska studenter för deltagande i följande program:

- Erasmus – 2 958
- Nordplus – 181
- Sokrates – 7
- ISEP – 9
- Linnaeus-Palme – 19
- Bilateral program – 2 386
- Förberedande språkkurser – 379
- Övriga – 220.

Utöver stipendieprogrammen bidrar naturligtvis också svenska, nordiska och europeiska forskningsprogram starkt till utveckling av internationaliseringen, det gäller inte minst EU:s ramprogram. Dessa program behandlas på annan plats, men bör nämnas som en del i stödsystemen för internationalisering. Internationella organisationer som Världsbanken och FN:s organ, t.ex. Unesco, Unicef och FAO kan också nämnas som aktörer i detta sammanhang, likaså andra länders program bl.a. Fulbrightprogrammet. Exempel på nationella organ är Sida, Svenska institutet, STINT (Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning) och Internationella programkontoret. Man kan även säga att studiestödet till svenska studenter som läser utomlands utgör en del av stödsystemet för internationalisering.

En diskussion som pågått och kommer att fortsätta gäller hur mycket resurser till internationalisering som bör disponeras av självständiga lärosäten och hur mycket som bör disponeras i form av politiskt styrda nationella och internationella program och andra åtgärder. Ju mindre resurser som lärosätena disponerar för forskning, undervisning och administration, desto mindre blir deras frihet att på egen hand ingå avtal för egen ämnesmässig utveckling och kvalitetshöjning. Ju mindre som disponeras av offentliga – nationella och internationella – organ, desto mindre blir den målinriktade styrningen. Vi kan utifrån vårt arbete notera att diskussionen fortsätter. Vi tar dock inte ställning i frågan.

Internas stödsystem

Lärosätenas interna stödsystem varierar mycket. Vi har på andra ställen nämnt att det är stor skillnad mellan vilka resurser lärosätena själva avsätter till internationalisering och vilka områden de själva prioriterar. Det gäller t.ex. marknadsföring av det egna lärosätet, anpassning av mottagande, förberedelser av utresande kursutbud på främmande språk och kurser i svenska. Ytterligare exempel är utbildnings- och forskningssamarbete med andra lärosäten både i Sverige och i utlandet samt de ekonomiska incitament som lärosätet självt bekostar, t.ex. utbud av gratis kurser och stipendier för studenter, lärare och administrativ personal.

Internas stödsystem kan vara sådant som egna lärar- och studentstipendier, resebidrag, utgifter för medlemskap i internationella nätverk och för kontakter med samarbetspartner, program för gästforskare och gästlärare, flerårigt stöd till utveckling av den internationella utbildningen, strategiska forskningsmedel, tjänstledigheter och nedsättning i undervisnings-skyldigheten för arbete med internationella frågor, deltagande i konferenser etc. Flera av de lärosäten vi har intervjuat har tilläggsstipendier för studenter som presenterar paper på konferenser, särskilt naturligtvis doktorander. Alla lärosäten har någon form av sådana incitament. Hur många och vilka de är säger en del om vilken vikt som lärosätet lägger vid frågan, men också vilka strategier de anser vara mest verkningsfulla. Ett lite speciellt men troligen mycket verkningsfullt exempel är det årliga lärarpris som Luleå tekniska högskola delar ut till en lärare som har utmärkt sig i arbetet med internationalisering.

Mottagande av internationella studenter

De svenska lärosätena har ett i huvudsak väl utbyggt system för mottagande av utländska studenter och lärare. Internationella studenter har stora fördelar av gott samarbete och bra arbetsfördelning mellan lärosäten och studentkårerna vilket är ett utmärkande drag i det svenska systemet. Den tekniska mottagningsapparaten är väl utbyggd med handböcker, faddersystem, introduktionskurser, samlingar och seminarier, utflykter och studentbostäder.

Även om mycket fungerar bra, finns det problem. Flera lärosäten, däribland de mest internationaliserade, säger att det helt övervägande hindret för studentmobilitet är bristen på studentbostäder, och att svenska regel-systemet gör det svårt för lärosätena att själva agera i frågan.

Flera lärosäten beskriver de introduktionskurser som anordnas för de internationella studenterna. Vårt allmänna intryck från beskrivningarna

är att dessa kurser har utvecklats under lång tid och är väl genomtänkta. Vid våra möten med lärosätena ställde vi genomgående en fråga om hur de introducerar svenska lagar och förordningar om sådant som jämställdhet, studentinflytande och drogpolitik. Några av lärosätena – bl.a. Högskolan i Skövde – berättade att de i sina introduktionskurser tar hjälp av sin omgivning i form av t.ex. polis, jurister och social- och sjukvårdspersonal. Väl utvecklade faddersystem där frivilliga svenska studenter tar emot och introducerar de internationella studenterna i det svenska samhället och i högskolan finns vid många lärosäten. Några lärosäten, bl.a. Linköpings universitet och Högskolan i Skövde nämner faddersystem där lärosätets personal och andra i det omgivande samhället engageras. Vid Karolinska institutet finns ett liknande system som kallas Global Friends. Det utgörs av familjer som tar hand om de utländska besökare som lärosätet har. Ytterligare ett litet exempel på hur man tar hand om de inresande studenterna är den internationella studentradion som drivs vid Lunds universitet.

Kvalitetssäkring av inresande studenters vistelse

Vi frågade alla lärosätena om hur de drog nytta av utländska studerande ur akademisk synvinkel, främst om de hade undersökt om studieinnehållet hade förändrats genom utländska studenters deltagande i kurserna. Det skulle i så fall kunna vara ett tecken på att lärarna aktivt använder de internationella studenterna för att förbättra sin undervisning, t.ex. genom att göra den mer tvärkulturell och jämförande. Detta är i och för sig en aspekt som mer gäller kvalitetssäkring av studier på hemmaplan än studenternas vistelse i Sverige, men det är inte oviktigt. Dessvärre var det bara två lärosäten som svarade positivt på detta, alltså att man har undersökt vad som görs. Förhoppningsvis görs ändå många förändringar utan att det rapporteras. De två lärosäten som har undersökt saken är Blekinge tekniska högskola och Växjö universitet.

När det gäller uppföljning av de internationella studenterna berättar Högskolan på Gotland liksom Chalmers att de har fungerande alumninätverk. Det är möjligt att fler lärosäten har detta, även om de inte har nämnt det för oss. I Norden som helhet är det emellertid inte särskilt vanligt.

Högskolan i Borås anger att man håller på med en uppföljning (s.k. tracer study) av hur det har gått för alla f.d. studenter, inkl. internationella studenter, och hur relevanta deras studier har varit. Vi tror att sådana studier kan vara mycket nyttiga för lärosätena. I den mån det är möjligt bör de omfatta internationella studenter för att se hur betydelsefull deras vistelse i Sverige har varit. Det skulle vara särskilt intressant i de fall de

studerar för en examen i Sverige. Modeller för sådana uppföljningar finns vid det internationella centret vid universitetet i Kassel, i Tyskland, och kan utföras på uppdrag. Centret för internationellt personutbyte (CIMO) i Finland har gjort arbete inom detta område, och Senter for internasjonalisering av høyere utdanning (SIU) och Direktoratet for utviklings samarbeid (NORAD) i Norge håller på med en uppföljning av studenter från utvecklingsländer. I Sverige görs motsvarande uppföljningar på nationell nivå av Högskoleverket, men de avser enbart svenska studenter.

Utresande svenska studenter

Omfattning

Enligt Centrala studiestödsnämnden (CSN) har 26 599 utresande studenter fått studiemedel för läsåret 2003/04. I uppgiften ingår alla typer av studier, dvs. såväl heltidsstudier i utlandet som deltidstudier, examenssamarbeten, projekt och praktik.

Förberedelser

De allra flesta lärosätena erbjuder sina utresande studenter – och i viss utsträckning också lärare och annan personal – förberedelsekurser. Det gäller inte bara språkkurser, vilket många erbjuder, utan också introduktion till värdlandets seder och bruk och vad som förväntas av en ”ambassadör” för Sverige. Som underlag för studenternas egen förberedelse finns oftast tillgång till rapporter från andra studenter som tidigare varit i det aktuella landet och på det aktuella lärosätet. Den vanligaste källan för sådan information är STARS. Denna databas – som redovisar tidigare studenters erfarenheter från sina utlandsvistelser – är som regel öppet tillgänglig för studenter som vill resa utomlands för studier. Flera lärosäten, bl.a. Lunds universitet, säger också att de har etablerat en kontinuerligt uppdaterad studentbarometer för lärosäten som är attraktiva som resmål, alltså en rangordning av lärosäten beroende på studenternas val.

Kvalitetssäkring av utlandsvistelser

STARS ger förutom information till utresande studenter också möjlighet och underlag till en rad olika analyser. Över hälften av lärosätena använder systemet, men som nämnts tidigare är vårt intryck att dess möjligheter inte alls utnyttjas. Flera av lärosätena nämner själva detta som en brist.

De allra flesta lärosätena har etablerat ett system med s.k. learning agreements, dvs. ett skriftligt avtal om vilka kurser studenten ska läsa vid partneruniversitetet och hur dessa ska tillgodoräknas vid hemkomsten. Avtalet

gäller under förutsättningen att studenten har läst just det som står i avtalet. Om det blir förändringar i förhållande till planerna ingår det i avtalet att hemmalärosätet och partnerlärosätet utomlands ska komma överens redan under utlandsvistelsen om vad som ska göras för att tillgodoräknan- det ändå ska fungera vid hemkomsten.

I stort sett alla lärosäten arrangerar samlingar för utresande studenter där de bl.a. får praktisk information inför resan. Om det är möjligt ges också tillfälle att träffa inresande studenter från det lärosäte dit de ska resa. Studenterna har också som regel särskilt utsedda personer vid hemmalärosätet som de kan kontakta vid hälsorelaterade, sociala eller akademiska behov. Vi kan inte säkert avgöra om detta sker systematiskt vid alla lärosäten, men vi uppfattar det ändå så. Vi bedömer emellertid att ett ännu närmare samarbete mellan lärosäten skulle kvalitetssäkra vistelsen utomlands bättre. Det gäller inte minst mellan lärare vid hemmalärosätet och partneruniversitetet.

Flera lärosäten satsar mer och mer på utbyte för studenter inom ramen för avtal och program. En möjlighet till kvalitetssäkring av utlandsvistelsen finns då i det avtal om utbyte som hemmalärosätet har med samarbetspartnern. Detta har vi behandlat på sid 47. Vid några av de konstnärliga högskolorna förekommer en lite annorlunda form för kvalitetssäkring, nämligen genom system för audition och inträdesprov.

Krav på utresa

Program som är anpassade för vistelse utomlands och där man uppmuntrar till sådan vistelse är ett välkänt fenomen. Att det finns absoluta krav om utlandsvistelse på lägre utbildningsnivåer är inte lika vanligt, även om det kan förekomma på någon enstaka utbildning. På högre nivå inom grundutbildningen är det vanligare och inom forskarutbildningen och postdoc¹³ förekommer det ofta.

Enligt några lärosäten som erbjuder studier på både högre och lägre nivåer är det vanligt att deras studenter reser ut först efter att de avlagt sin examen. Vidare säger representanter för flera lärosäten att de allra flesta doktorander reser ut på minst en konferens. SLU funderar på att göra ett antal månaders utlandsvistelse till ett krav på postdoc-nivå. Örebro universitet kräver sex månaders utlandsvistelse av sina doktorander. Chalmers pekar på ett problem i sammanhanget. Man hävdar att de egna doktoran-

13. Tid för forskning efter doktorexamen som vanligen tillbringas utomlands och finansieras med särskilt stipendium.

derna inte vill resa ut, för att de inte ska gå miste om undervisning och vägledning vid hemmainstitutionen och tappa tid, men att de oftast reser ut efteråt.

Hemkomst och erfarenhetsutbyte

Det är i regel det internationella kontoret – antingen det finns centralt eller på t.ex. respektive fackhögskola – som sköter s.k. debriefing för hemvändande studenter. Det sker oftast genom att studenterna skriver en rapport om sin vistelse utifrån ett antal fasta frågor, t.ex. i STARS, och det är inte ovanligt att en samling anordnas för att de hemvändande studenterna ska kunna utbyta erfarenheter och träffas socialt. Flera lärosäten ordnar också möten där utresande svenska studenter och inresande internationella studenter kan träffas och utbyta information och erfarenheter. Det sker bl.a. vid Högskolan i Skövde. De internationella kontoren har ofta rutiner för insamling av och evaluering av studenternas rapporter. Ibland sker redovisning till ett internationellt råd eller motsvarande.

När det gäller debriefing för hemvändande lärare har vi mycket begränsat underlag i svaren till oss. Frånvaron av information talar för att detta inte är särskilt vanligt förekommande. Några lärosäten har dock rutiner där hemvändande lärare skriver rapporter om sin vistelse. Högskolan i Gävle har stöd i form av färdiga mallar för sådana rapporter.

Avslutningsvis kan sägas att vi har ett intryck av att lärosätena har klarat att skapa en fungerande miljö för såväl inresande som utresande studenter. Den integrering som hör till respektive ämne tror vi varierar mycket mer. Vi tror också att den är beroende av ett väl fungerande faddersystem och av såväl den enskilde lärarens som institutionens engagemang.

Stipendiesystem

Inom svensk högre utbildning har nästan alla lärosäten ett system med stipendier, men systemen varierar mycket. Något av lärosätena har reguljära resefonder avsatta. Som exempel kan nämnas Karolinska institutet som har resestipendier för sina egna studenter. Stipendierna delas ut fyra gånger per år. Högskolan i Jönköping bättrar på ekonomin för sina utresande studenter och lärare efter ansökan och behov. Linköpings universitet ger extra resebidrag. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla ger resebidrag till personalen. Där har man också etablerat en fond med medel från det lokala näringslivet till studentstipendier. Utdelningen av dessa stipendier uppmärksammas med en särskild ceremoni som ofta får publicitet i lokalpressen.

Vår genomgång visar att de flesta lärosätena har något system som komplement till de andra finansieringsmöjligheter som studenter och lärare har tillgång till. För doktorander finns särskilda möjligheter genom Sparbankstiftelsernas lokala fonder. Flera lärosäten ger också doktoranderna stöd till deltagande vid internationella konferenser, förutsatt att de studerande eller anställda ska presentera sina forskningsresultat. Idrottshögskolan i Stockholm berättar att alla deras studerande kan få stipendier genom de fonder skolan har.

Handelshögskolan i Stockholm har ett särskilt program för s.k. internships, dvs. särskilda stipendier kopplade till praktik inom FN.

För inresande studenter finns det många nationella och internationella stipendieprogram. Trots det förekommer det att lärosäten ger stöd direkt till inresande studenter. Vi har ingen överblick över hur många som gör detta och vilka studenter det gäller. Ett exempel är dock KTH som hävdar att i utbyte med Indien och Kina är det nödvändigt att studenter från dessa länder får stöd för att de ska kunna komma till Sverige. Vid Högskolan i Gävle prövas just nu om särskilda "hyresstipendier" kan locka fler studenter från Australien till lärosätet.

Mottagande av personal

Mottagandet av gästlärare och annan gästande personal förefaller inte vara lika välplanerat som mottagandet av internationella studenter. Därmed inte sagt att inte de flesta blir väl omhändertagna, även om det sker på ett mer personligt plan. Detta mottagande hanteras nämligen nästan genomgående av den institution som personen gästar. För en del lärosäten rör det sig inte heller om fler än att respektive institution eller lärare är den lämpligaste instansen att åta sig arbetet. Ett mer omfattande lärarutbyte, och vi kan se att det ökar, kommer nog att medföra att systemen för mottagande av gästlärare byggs ut.

Med utgångspunkt i tanken att det är viktigt hur gäster blir mottagna, har KTH etablerat ett särskilt utbildningsprogram för sin administrativa personal, de som möter gästande lärare och studenter. Karolinska institutet har redovisat korta skriftliga informationsblad som hjälp för att inresande personal ska finna sig till rätta och sådan information finns säkert på fler lärosäten.

Med ett utvidgat utbildningssamarbete, av strategisk natur, kommer av naturliga skäl lärare och forskare att delta i utbytet eller vistas vid partnerlärosätena. Det kommer sannolikt att gälla också den administrativa personalen. Av våra samtal med lärosätena framgår det att kontaktresor av

olika slag ökar i antal och att de finansieras av lärosätena. Vissa lärosäten gör detta systematiskt.

Meritvärdering

Under samtalen tillfrågades alla lärosätena om internationaliseringens roll i samband med ansökningar till högre tjänster. Vi ville veta om man tar hänsyn till arbete med internationalisering vid meritvärdering. Alla lärosäten gav positiva svar på frågan, även om man i flera fall tolkade den som att det gällde de sökandes egna vistelser utomlands för forskning. Vi får ändå ett intryck av att man har lagt större vikt vid internationalisering i dessa sammanhang det senaste decenniet. Man måste dock fråga sig bland annat i hur stor grad som värderingar av internationaliseringsarbete är en del av de formella kraven eller om det ses som en bra extra kompetens? Och vilka aspekter av internationalisering tar man i så fall hänsyn till? Ger arbete med att organisera internationalisering på hemmaplan samma vikt som en vistelse utomlands?

Det stora flertalet lärosäten hävdar att traditionella kriterier som akademisk utbildning, publicering och undervisningserfarenhet är de viktigaste vid anställning, och att internationell erfarenhet kan vara en önskvärd extra merit. Men krav på kompetens i främmande språk har också en stark ställning, särskilt engelska naturligtvis. Flera lärosäten hävdar att man nu kräver kompetens i engelska för att få undervisa vid lärosätet.

Utbildning och erfarenhet från prestigetunga lärosäten utomlands betyder givetvis en hel del vid anställning. Och det har det väl alltid gjort. Men lärosätena verkar numera lägga generellt sett större vikt vid utlandsvistelser och därmed följande språkkunskaper än tidigare. Vi antar att kraven och önskemålen kommer att variera, men vi har inte gått så djupt in i saken att vi kan uttala oss med någon säkerhet.

Språkutbildning för studenter och personal

Många lärosäten bekostar språkkurser för sin egen personal, i allmänhet för lärare men i vissa fall också för administrativ personal. Vissa lärosäten hävdar dock att kursutbudet på engelska för studenter begränsas av personalens brist på kunskaper i främmande språk, särskilt fackspråk.

Några lärosäten har, som vi tidigare berättat om, som policy att erbjuda vissa kurser och kursnivåer enbart på svenska. Till dessa hör Högskolan i Trollhättan/Uddevalla som koncentrerat sitt utbud av kurser på engelska till magisternivå och KTH som satsar på magister- och doktorandnivå. Lärosäten som har denna policy är naturligtvis beroende av att ha bra in-

troduktionskurser i svenska för de internationella studenterna, men också andra lärosäten satsar på sådana kurser. De kurser vi fått kännedom om fungerar enligt lärosätenas uppgifter mycket bra. Vanligt är att kurserna börjar innan ordinarie kurser startar, i början av terminen och/eller ges parallellt med ordinarie kurser. Vi frågade vissa lärosäten om de hade en systematiskt ökande andel av studierna på svenska så att de internationella studenterna får en successiv introduktion i svenska. Ett lärosäte svarade att de tillämpar en sådan modell, men vi tror inte det är särskilt vanligt.

Allt fler lärosäten har under de senaste åren minskat eller helt lagt ned flera av de språkkurser och språkämnen som ges inom humaniora. Orsaken är enkel – det fattas studenter. Vissa lärosäten har emellertid gått samman för att kunna erbjuda såväl språkkurser som andra språkämnen. Exempelvis har Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, Högskolan i Borås och Högskolan i Skövde gått samman för att kunna erbjuda bredare möjlighet till språkstudier. Det har också skett på flera andra ställen i landet. Andra lärosäten, t.ex. Umeå säger att universiteten är de som ska erbjuda språkutbildning och har samlat sådan utbildning i ett eget kurscenter som betjänar hela lärosätet och har flera funktioner.

Det verkar vara rimligt att dra slutsatsen att problemen med minskande utbud av utbildning i främmande språk har uppmärksamrats. Samtidigt ser vi ett tydligt behov av omvärldsanalys inom detta område och genomtänkta policies.

Studenternas språkkompetens

Som vi har berättat tidigare ökar antalet kurser och program som erbjuds på engelska och detta (samt möjligen andra orsaker) har inneburit ökat antal internationella studerande. Flera lärosäten har uppmärksammat att ju fler internationella studenter som kommer, desto vanskligare är det att på förhand veta hur goda kunskaper i engelska som de inresande studenterna har. Högskolan i Skövde använder sig av test, ett tillämpat Cambridgetest. Några andra lärosäten säger sig också använda särskilda test av kunskaper i engelska, bl.a. TOEFL-test¹⁴ men det är långt ifrån alla som gör det eller som kräver vissa resultat för att studenterna ska bli antagna. Man kan undra om frånvaron av språktest inte egentligen är en björntjänst mot studenterna.

14. Test of English as a Foreign Language

Intressant i sammanhanget är att några lärosäten hävdar att de har större problem med bristande kunskaper i engelska hos egna studenter med utländsk bakgrund än hos de inresande internationella studenterna.

Engelska är totalt dominerande i de svenska lärosätenas utbud av kurser på främmande språk. Detta är knappast förvånande. På frågan om lärosätena finner detta problematiskt eller sorgligt svarar ungefär en tredjedel av lärosätena att man tycker det. Örebro universitet påpekar t.ex. att engelska inte är en neutral kulturbärare och att det är tråkigt att studenterna inte har bättre kunskaper i fler språk. Omkring en tredjedel svarar att det inte är deras ansvar att utbilda i andra språk och hänvisar till gymnasieskolan. Den sista tredjedelen svarar att man får acceptera att engelska fungerar som ett "lingua franca"¹⁵ och anpassa sig till det. Något av lärosätena framhåller dessutom att det faktiskt finns tydliga fördelar med ett sådant språk i världen idag.

För Handelshögskolan i Stockholm är engelska arbetsspråket och allt – även interna möten – försiggår på engelska. Några ytterligare lärosäten använder engelska inom avgränsade områden, t.ex. inom en fackhögskola, medan andra använder uteslutande engelska inom forskarutbildningen.

Ett förhållande vi kan utläsa ur statistiken och som även lärosätena har noterat, är att språkkompetensen styr studentströmmarna. Utresande free movers som studerar på lägre nivåer väljer i övervägande grad engelskspråkiga länder. I de fall som resan ingår i ett utbytesprogram och sker på en högre studienivå är dock spridningen på olika språkområden betydligt större. Några lärosäten berättar att de erbjuder förberedande språkkurser också för egna utresande studenter, i regel kostnadsfritt. Många studenter utnyttjar istället språkliga introduktionskurser i det land där de ska studera. Sådana kurser är vanliga vid utländska lärosäten, särskilt i Frankrike, Tyskland och Österrike, och många av kurserna är mycket bra.

Ett sätt att förbättra undervisningen på engelska kan vara att anställa utländska lärare. Vi har frågat lärosätena om de är beredda att anställa sådana lärare, och om de har många med sådan bakgrund idag. Variationen är mycket stor och några lärosäten har många lärare med denna bakgrund. Det gäller t.ex. Handelshögskolan i Stockholm, Karolinska institutet, Uppsala universitet, Lunds universitet och KTH. Det senare lärosätet uppger att man har ca 30 procent lärare med utländsk bakgrund.

15. Språkteknisk term för hjälpspråk som brukas mellan människor med olika modersmål.

Utbudet av kurser på främmande språk

Frågan om utbud av kurser på främmande språk behandlar vi framförallt i kapitlet om internationaliseringen av grundutbildningen. Här ska dock sägas att utbudet vid svenska lärosäten – speciellt på engelska – håller på att bli stort, även om det varierar mycket mellan lärosätena. På de flesta lärosätena pågår också en successiv utveckling av utbudet. En hel del lärosäten redovisar antalet magisterutbildningar och kurser på engelska. Ett urval baserat på lärosätenas egna uppgifter kan illustrera mängden vid olika typer av lärosäten: Uppsala universitet uppger att de nu erbjuder 25 magisterutbildningar och totalt 400 kurser på engelska; Lunds universitet har ca 300 kurser på engelska; Mälardalens högskola har 2 magisterutbildningar (men en stor satsning på nya magisterutbildningar pågår) och 100 kurser; Linköpings universitet har 20 magisterutbildningar och 160 kurser; Högskolan i Kalmar har 3 magisterutbildningar och 70 kurser, osv. Samtidigt som mängden kurser på engelska är stor, framför flera lärosäten att de har ett alltför litet utbud på engelska. Det gäller t.ex. Malmö högskola, Lärarhögskolan i Stockholm och Högskolan på Gotland.

Studentinflytande

Begreppet studentinflytande har ofta en ganska oklar innebörd och kan betyda olika saker för olika människor, även om innebörden har blivit betydligt klarare genom Bologna-processen. En vanlig betydelse är det formella, representativa, arbete som utförs via studentkårerna. En annan betydelse kan vara enskilda studenters dialog direkt med sin lärare för att försöka förändra sin utbildning. Däremellan finns förstås en lång rad alternativ. Vi har valt att huvudsakligen, men inte uteslutande, se på det formella studentinflytandet. Vi har alltså undersökt om studenterna är representerade i organ som handhar frågor om internationalisering på lärosätena. I detta avseende utgår vi från högskolelagen och högskoleförordningen som reglerar studenternas rätt att vara representerade i såväl beredande som beslutande organ. Det framgår också att samråd med studentrepresentanter ska ske i de fall beslut fattas eller beredning genomförs av en enskild person, och inte ett organ.

Det formella studentinflytandet är lagfäst i högskoleförordningen och det finns därför inte någon anledning att lyfta fram några exempel från lärosätena i det avseendet. Däremot finns det flera exempel på lärosäten som på ett bra sätt utnyttjar kompetensen, engagemanget och kunskapen

hos studentrepresentanterna. Karolinska institutet har exempelvis arbetat aktivt med att skicka studentrepresentanterna från lärosätets styrelse för att bevaka olika konferenser och seminarier. Studenter har på det sättet bevakat en konferens om Bologna-processen i Ljubljana, Slovenien, och ett seminarium om internationalisering på hemmaplan i Malmö. Deltagandet i Malmö utmynnade i en rapport som i sin tur ledde till att styrelsen valde att prioritera dessa frågor under den följande verksamhetsperioden.

Andra exempel på bra utnyttjande av studenternas kompetens finns vid Högskolan i Borås vars policy är att alltid erbjuda studentkåren att delta i högskolans större internationella satsningar på högskolans bekostnad. Ett exempel utanför det representativa studentinflytandet, men med tydlig internationell karaktär, uppvisas av Högskolan på Gotland. Där har internationella studenter vid ett av högskolans program bildat ett alumnätverk, vilket i sin tur har lett till att svenska studenter uppmuntrats att åka till de internationella studenternas hemländer. Alumnätverket har också lett till att de internationella studenterna flitigt har anlitats som föreläsare vid skolor, i yrkesföreningar och liknande på Gotland.

Det ser ut att finnas studenter i så gott som alla beslutande och beredande organ som arbetar med internationalisering. Däremot är det mer oklart huruvida studenterna har möjlighet till inflytande i de fall där ärenden handläggs av en enskild person, exempelvis där frågor om Bologna-processen vilar på en särskild person i lärosätets ledning.

I de allra flesta fall förefaller det som om studentrepresentanter funnits med såväl i det löpande arbetet som i processen med att ta fram självvärderingsrapporten, även om det i vissa fall är oklart om studenterna fått möjlighet att framföra synpunkter på det slutliga innehållet i denna. Överlag bedömer vi att det formella studentinflytandet fungerar väl i förhållande till högskolornas arbete med internationalisering.

Diskussion och slutsatser

Vår undersökning visar att omvärldsbevakning när det gäller internationalisering görs av lärosätena, framförallt genom att uppgifter samlas in. Systematisk sammanställning och analys har vi dock inte sett mycket av. Inte heller att resultaten sprids inom respektive lärosäte. Att vissa insatser faktiskt görs syns dock i form av dokument och rapporter som vi fått från några lärosäten.

Svaren på vår enkät gav ganska lite information om hur mycket resurser man satsar för att genomföra sina strategier för internationalisering och nå

sina mål. Vi har gjort en jämförelse baserad på sex lärosäten, och den antyder att skillnaderna mellan lärosätena är stora. Vår slutsats är att lärosätena gemensamt bör se över kostnaderna för internationalisering.

Vi har frågat lärosätena om vilken beredskap man har när det gäller genomförande av ett eventuellt beslut om att ta ut avgifter från studerande från länder utanför EU/EES. Vår slutsats är att svenska lärosäten generellt sett ännu inte är förberedda för detta.

Det håller på att ske strategiska förändringar i det internationella samarbetet. Vår slutsats, baserad på lärosätenas rapporter, är att svensk högre utbildning är på väg från en internationalisering med tonvikt på kvantitativ fri studentmobilitet till strategiskt högskolesamarbete. Det betyder inte att avtalen om utbyte skulle ha spelat ut sin roll, snarare att floran av olika avtalstyper utvidgas.

Kvalitetssäkring av avtal är en viktig del i arbetet för att skapa bästa tänkbara utbildning för studenterna. Vi noterar att detta arbete börjar komma igång, bl.a. genom att lärosätena ser över nu gällande avtal och rensar ut en del av dem som inte utnyttjas. Vi noterar också att det underlag som STARS-systemet ger inte utnyttjas som den viktiga informationskälla det är.

Vår slutsats om information på webben är att utvecklingen sker i mycket snabb takt. Bland dem som har en informationsstrategi för den internationella delen av webben är denna mycket knapp och generell. Vi konstaterar också att variationen mellan de webbpresentationer som finns är stor. Vi rekommenderar lärosätena att gå igenom sin elektroniska information med tanke på användarvänlighet, sökmöjligheter, presentation av omgivningarna och information på främmande språk.

Det svenska systemet för mottagning av studenter är genomgående mycket bra. Aktiviteterna i samband med antagning, inför terminsstart och vid ankomst är omfattande och fungerar väl. Ett utmärkande drag är studentkårernas engagemang. Också när det gäller förberedelser för de svenska studenter som ska resa ut gör de flesta lärosäten många olika insatser.

I fråga om lärarutbyte verkar mottagandet inte vara lika välorganiserat. Ansvaret ligger i många fall på den enskilda institutionen. När det gäller meritvärdet av arbete med internationalisering – såväl i form av utbyte som av internationalisering på hemmaplan – säger sig lärosätena lägga större vikt vid detta. Man beskriver också kompetensutveckling i språk för egen personal, både lärare och annan personal.

Ett samarbete när det gäller kursutbud, speciellt i språk, håller på att utvecklas på flera håll i landet. Detta är angeläget för att språkutbildningen inte ska lida alltför stor skada. Vi efterlyser mer av omvärldsanalys inom detta område, som grund för framtida handlande.

Avslutningsvis gör vi bedömningen att det formella studentinflytandet i arbetet med internationalisering fungerar väl.

Internationalisering av grundutbildningen

Inledning

Den verksamhet som bedrivs för att internationalisera grundutbildningen vid svenska lärosäten är av många olika slag. I detta kapitel beskriver vi tre av dessa:

- Att erbjuda de studenter som antagits till lärosätet möjlighet att förlägga en del av studierna till utländska lärosäten
- Att erbjuda en internationell miljö till hemmavarande studenter, s.k. internationalisering på hemmaplan
- Att erbjuda hela program till internationellt rekryterade studenter.

Kapitlet disponeras enligt dessa tre huvudkategorier. I anslutning till avsnittet om svenska studenters studier utomlands undersöker vi i en analysbilaga lärosätenas målbilder. I samma bilaga görs dels en analys av hur vissa förutsättningar påverkar andelen utresande studenter, dels en enkel analys av vilket antal internationella studenter som kan behövas för att hemmavarande svenska studenter ska kunna få möjlighet att arbeta tillsammans med internationella studenter under t.ex. projektarbeten i studierna. Som komplement till resonemangen i detta kapitel ges i bilagan också ytterligare data om andelen in- respektive utresande studenter per lärosäte.

Kapitlet är upplagt så att vissa avsnitt huvudsakligen ger en datanära beskrivning. Ibland ger data möjligheter att beskriva både de olika saker som görs och i vilken omfattning de förekommer. I andra fall ger data bara möjlighet att exemplifiera sådant som görs, utan att vi kan säga något om omfattningen.

Efter det att vi har beskrivit verksamheten gör vi ett försök att ge en samlad bild av vad studenterna anser om sina utlandsstudier. Grunden för detta är den information som finns i STARS, ett system som drygt hälften av de svenska lärosätena deltar i.

I det avslutande avsnittet för vi en samlad diskussion om några tendenser som vi tycker är intressanta och/eller oroande, och vi drar några slutsatser.

Svenska studenters studier utomlands

Att erbjuda studenter i grundutbildningen erfarenhet av att studera utomlands har länge stått på agendan för svenska lärosäten. Under 1970-talet växte det fram utbildningar som utöver namnet fick tillägget ”internationell”, t.ex. internationella ekonomutbildningar. Det var utbildningar där man erbjöd utlandsstudier eller praktik som ett reguljärt inslag för alla studenter. Dessa utbildningar var mycket populära och hade höga inträdeskrav, eftersom antalet platser var begränsat.

Omfattning

Från och med 1989 blev reglerna för att få studiemedel för utlandsvistelser betydligt liberalare. Det var sannolikt en av de viktigaste förklaringarna till att svenska studenter började studera utomlands i stor skala.

De flesta svenska studenter som studerar utomlands gör det på egen hand som så kallade free movers. Läsåret 1995/96 studerade nära 15 000 utomlands på detta sätt och antalet har sedan ökat till drygt 23 000 läsåret 2002/03¹⁶. Ett betydligt mindre antal studenter deltar i utbyte inom ramen för utbytesprogram. Läsåret 2002/03 för drygt 6 000 svenska studenter utomlands via utbyte. De som på egen hand studerar utomlands som free movers är alltså många fler än de som under studier vid ett svenskt lärosäte studerar en del av tiden utomlands på utbytesprogram.

Det organiserade utbytet ökade kraftigt under 1990-talet. En orsak till detta är att svenska studenter fr.o.m. läsåret 1992/93 kan delta EU:s Erasmusprogram. Det första året reste drygt 1 000 studenter utomlands inom Erasmus. Läsåret 1997/98 var det över 3 000, dvs. detta utbyte tredubblades på fem år. Trenden för utresande på utbytesprogram bröts emellertid, och 2002/03 var antalet utresande på Erasmusprogram – som svarar för ungefär hälften av alla utbyten inom program – under 3 000. I relation till antalet förstagångsexamina – det nyckeltal Högskoleverket använder – har utresandet på utbytesprogram minskat de senaste åren. År 2000 för var femte student utomlands på utbytesstudier, år 2003 var sjätte¹⁷. Som framgår i det följande är det mycket stora variationer mellan lärosätena.

Utvecklingen av antalet studenter som studerar utomlands framgår av tabell 1.

16. Statistik finns från flera olika källor. Vi har i detta avsnitt använt Högskoleverkets statistik, om inget annat anges.

17. 19,4 procent år 2000 respektive 17,6 procent år 2003, se tabell A, bilaga 4.

Tabell 1: Svenska studenter i utlandsstudier

Läsår	Antal utlandsstudenter	
	Med studiemedel ¹	därav på utbytesprogram ²
2000/01	27 848	6 251
2001/02	27 406	5 988
2002/03	28 132	5 959
2003/04	26 699	6 434

1) Källa: CSN. Uppgifterna avser läsår.

2) Källa: Högskoleverket. Uppgifterna avser det första kalenderår som ingår i respektive läsår.

Varför vi under början av 2000-talet har sett en sjunkande tendens i antalet som deltar i utbytesstudier vet vi inte säkert. En förklaring som har nämnts av flera lärosäten är att kortare återbetalningstider på studielånen gjort studenterna mer benägna att hålla nere både lånesumma och total studietid. Internationella programkontoret har i en utredning¹⁸ pekat bl.a. på bristande information till studenter som en orsak. Vi återkommer till frågan i avslutningen av kapitlet.

Av ovan redovisad statistik kan man möjligen tro att studentbytet har börjat öka igen, medan antalet free movers kanske minskar. Det behöver dock gå fler år innan säkra slutsatser kan dras.

Fördelning på länder och utbildningsområden

Vilka länder utbytesstudenterna åker till belyses med CSN:s statistik, som visas i tabell 2. Tabellen redovisar andelar i procent som studerar i olika länder.

18. *Sveriges deltagande i Erasmus – Analys och förslag till åtgärder i syfte att öka rörligheten bland studenter och lärare*, Internationella programkontoret 2002.

Tabell 2: Utresande studenter läsåret 2002/03, fördelade på länder

Land/världsdel	Andel (%) utresande med studiestöd	
	Free movers ¹	Utbytesstudenter ²
Europa	68	68
<i>därav</i>		
Storbritannien	24	11
Spanien	14	8
Norden	8	4
Frankrike	8	10
Tyskland	4	15
Italien	3	3
Nederländerna	1	4
Övriga Europa	6	13
Nord- och Mellanamerika	17	14
Oceanien	12	9
Asien	1	6
Sydamerika	1	1
Afrika	0,3	1
Totalt procent	100	100
Totalt antal	23 491	5 634

1) Källa: Högskoleverket, Årsrapport 2004

2) Källa: CSN

Europas dominans för free movers såväl som för utbytesstudenter, framgår tydligt. Inom Europa är Storbritannien det land dit störst andel av alla free movers förlägger sina studier – 24 procent, vilket är över 5 000 varje år. Men i utbytet inom program har Storbritannien bara runt 11 procent. I utbytet är istället Tyskland det vanligaste landet inom Europa.

I flera av våra samtal med lärosäten har man framfört att studenterna inte är så intresserade av de länder som utbytesavtalen gäller. Studenterna vill framförallt åka till mer avlägsna länder och gärna länder där engelska är huvudspråket. Det visar sig också i statistiken ovan, där det efter Europa är Nordamerika och Oceanien som dominerar. Tabellen visar också att Asien har en något starkare ställning i utbytet än hos free movers.

I valet av länder bland free movers har det skett förändringar över tiden. Oceanien har ökat från 2 procent 1995/96 till 12 procent 2002/03, medan USA har minskat från 33 procent till 16 procent över samma period.

Nära hälften av free movers studerar inom humaniora (inkl. språk) och konst. Samhällsvetenskap, ekonomi och juridik står för knappt en fjärdedel.¹⁹

19. Källa: Högskoleverkets årsrapport 2004. Högskoleverkets rapportserie 2004:16 R

Studenterna inom Erasmusutbytet har en helt annan fördelning på ämnen. Bland dem står samhällsvetenskap, ekonomi och juridik för hälften, varav ekonomi (business studies) ensamt för 32 procent.²⁰

I det följande redovisar vi först svenska studenters studier utomlands på utbytesprogram – oberoende av tidslängd – och därefter studier förlagda utomlands men som sker i regi av hemmalärosätet.

Studier utomlands på utbytesprogram – särskilt Erasmus

När det gäller studier utomlands på utbytesprogram finns statistik för alla utbyten, oberoende av tidslängd. Totalsiffran för 2003 är 6 434 för de 39 lärosäten som ingår i vår undersökning. Några nyckeldata om studentutbyte är att:

- 93 procent omfattar minst 11 poäng
- 47 procent sker inom EU-program
- 34 procent sker på bilaterala program
- 4 procent sker inom Nordplusprogram
- 15 procent sker inom andra former av utbyte.

Erasmusprogrammet är det viktigaste utbytesprogrammet för svenska lärosäten. Samtidigt ger statistiken över Erasmusutbytet möjlighet att beskriva just det utbytet lite mer i olika avseenden. Vi kan bl.a. se att Sverige sände ut 2,1 procent av alla Erasmusstudenter 2002/03 och stod som mottagarland för 4,3 procent. Detta speglar att antalet internationella studenter i Sverige nu är mycket högre än antalet utresande.

Läsåret 2000/01 deltog 0,8 procent av den svenska studentpopulationen i Erasmusprogram utomlands. Det är samma omfattning som genomsnittet för alla länder. Variationerna mellan länderna är dock relativt stora. Lägsta andelarna hade Storbritannien med 0,4 procent och Norge med 0,5 procent. Höga andelar hade Finland med 1,3 procent liksom Belgien, Island och Luxemburg med 1,6 procent. Det betyder att vissa länder hade fyra gånger så hög andel som andra.

Läsåret 2002/03 var de svenska Erasmusstudenternas genomsnittliga utomlands 6 månader. Den har varierat obetydligt över åren, och är något kortare än genomsnittet för alla länder.

20. Erasmusutbytetts fördelning på utbildningsområden visas mer detaljerat i det följande.

Jämfört med alla länders Erasmusutbyte är det svenska Erasmusutbytet mer koncentrat till Storbritannien, Frankrike, Tyskland och Nederländerna, och har lägre andelar till Spanien och Italien.

De svenska studenternas utbildningsområden, och motsvarande, för allt utbyte inom Erasmusprogrammet framgår av följande tabell.

Tabell 3: Utresande studenter inom Erasmusprogrammet läsåret 2002/03, fördelade på ämnesområden

Ämnesområde	Andel (%) studenter från	
	Sverige	Alla länder
Ekonomi	32	21
Teknik	15	10
Samhällsvetenskap	11	10
Medicin	8	5
Juridik	7	7
Språk och filologi	6	16
Naturvetenskap	4	4
Övriga	17	27
Summa	100	100

Av alla svenska studenter som deltar i Erasmusprogrammet studerar 15 procent inom utbildningsområdet teknik. Det är ungefär samma andel som ämnesområdet har av alla studenter²¹ i Sverige. Humaniora, juridik och samhällsvetenskap står för minst 56 procent²² av de svenska studenterna inom Erasmus, vilket är något högre än dessa områdens andel av helårsstudenterna som är 45 procent. Naturvetenskap står för 4 procent av deltagarna i Erasmus vilket är en klar underrepresentation jämfört med de 12 procent som ämnesområdet har av helårsstudenterna. Som nämnts ovan har svenska free movers en helt annan fördelning på ämnen.

Jämfört med hela Europa har det svenska deltagandet i Erasmus en styrka i ekonomi och teknik, vilka tillsammans står för nära hälften av alla deltagare. Det ska jämföras med 30 procent i det samlade europeiska utbytet. Genomsnittligt för Europa är andelen inom språk och humaniora betydligt högre än i Sverige.

Deltagande i utbytesstudier – skillnader mellan lärosäten

Variationerna mellan lärosäten i andel studenter som deltar i utbytesprogram (oavsett vilket program) är mycket stora, även om man tar hänsyn

21. Omräknat till helårsstudenter

22. Räknat som 32 % + 11 % + 7 % + 6 % + del av övriga

till lärosätenas storlek. Bland lärosäten med en blandning av olika utbildningsområden är det högsta nyckeltalet²³ tio gånger större än det lägsta. Genomsnittet för riket är 17,6 procent.

I tabell 4 visas de lärosäten som år 2003 hade nyckeltal på 30 procent eller högre samt de som hade 5 procent eller mindre. En närmare beskrivning av skillnader mellan lärosäten ges i bilaga 3.

Tabell 4: Utresande studenter på utbytesprogram år 2003, vissa lärosäten

Lärosäte	Antal utresande studenter per förstagångsexamen (%)
Danshögskolan	140*
Högskolan på Gotland	79*
Handelshögskolan i Stockholm	61
Kungl. Musikhögskolan	41
Högskolan i Jönköping	40
Södertörns högskola	34*
KTH	33
Högskolan Dalarna	5
Högskolan i Gävle	5
Högskolan Kristianstad	5
Blekinge tekniska högskola	4
Läraryhögskolan i Stockholm	4
Dramatiska institutet	–
Idrottshögskolan i Stockholm	–
Teaterhögskolan i Stockholm	–
Operahögskolan i Stockholm	–

* Värdena för Högskolan på Gotland och Södertörns högskola är påverkade av den kraftiga expansion dessa lärosäten har haft under senare tid – antal examina speglar antagningen av ett betydligt lägre antal studenter än nu. Värdet för Danshögskolan 2003 är påverkat av en ändring av längden för ett stort program, som gett ett kraftigt minskat antal examina 2003.

I enkätsvaren och vid våra möten med lärosätena har framhållits många olika tänkbara förklaringar till de mycket stora skillnaderna som finns mellan svenska lärosäten när det gäller internationellt utbyte. Bland de skillnader som nämnts finns lärosätets forskningsvolym, huruvida man har forskarutbildning i egen regi eller inte, om lärosätet i sin helhet är en fackhögskola eller ej, skillnader mellan lärosätenas utbildningsprofil

23. Det nyckeltal vi använt är antalet utresande studenter i utbytesprogram kalenderåret 2003 dividerat med antal förstagångsexamina. Det är samma nyckeltal som Högskoleverket använder i den officiella statistiken.

samt studentpopulationens sammansättning, till exempel med avseende på familjesituation.

I bilaga 4 gör vi en enkel analys av förklaringar till skillnaderna som har framförts av lärosätena. Analysen visar att det visserligen finns skillnader i förutsättningar, men att de är små jämfört med skillnaderna mellan lärosäten när det gäller andel utresande. Dessutom finner vi att inom en grupp av lärosäten med likartade förutsättningar är skillnaderna ungefär lika stora som mellan alla lärosäten. I den mån förutsättningarna ger skillnader har de alltså utnyttjats mycket olika av olika lärosäten, och hindrande förutsättningar har övervunnits av några, men inte av andra. Det kanske starkaste argumentet för att annat än förutsättningar är avgörande är att en tredjedel av lärosätena fördubblat sina nyckeltal eller halverat dem under perioden 2000–03. Under samma period har förutsättningarna knappast ändrats i någon liknande omfattning.

Den analys av mål och utfall för utresande vi gör i bilaga 4 talar för att en huvudförklaring till skillnader mellan lärosätena istället är ambitioner och prioriteringar. Vår analys pekar på att höga ambitioner är viktiga i sammanhanget, liksom klara prioriteringar. Det är troligt att det värde som studenterna upplever att studier utomlands har, är beroende av lärosätets prioriteringar. Om inte lärosätet tydligt prioriterar att ge sina studenter chansen att studera utomlands, varför ska studenterna vid detta lärosäte då göra det?

Det är viktigt att ambitionerna ingår i lärosätets övergripande mål och strategi eller i varje fall är tydligt kopplade till denna strategi. Väsentligt är också att ambitioner och prioriteringar uttrycks tydligt.

Andra typer av utlandsvistelser

Vid sidan av utbytesstudier förekommer flera andra former av vistelser utomlands. Vi har redan i flera sammanhang nämnt det allra vanligaste sättet att studera utomlands, s.k. free mover, dvs. att resa ut på egen hand och på egen hand ordna plats på ett lärosäte i annat land. Betydligt mindre i omfattning, men ändå viktiga former för utlandsvistelse är praktik, projekt- och examensarbeten, studieresor m.m. Dessa olika former är i allmänhet svårare att beskriva än utbytesprogrammen. Framför allt saknas det statistik. Flera lärosäten redovisar dock exempel som vi kan återge.

Praktik

Flera lärosäten uppger att studenter gör praktik i andra länder. Det gäller bl.a. studerande på vissa ingenjörsprogram, socionomprogram, sjukskö-

terskeprogram och samhällsvetenskapligt inriktade program. Inom det teknisk-naturvetenskapliga området finns en särskild internationell organisation – IAESTE²⁴ – som förmedlar praktikplatser utomlands.

Bland de exempel på praktik som nämns finns Högskolan i Borås där ett trettiotal studenter på ingenjörsprogram varje år väljer en 20-veckorskurs med internationell industripraktik. Uppsala universitet anger att ett växande antal program erbjuder praktik utomlands som en del av studierna, t.ex. pol.mag-program och samhällsvetarprogram. Man uppskattar att ca 100 studenter per år från Uppsala gör praktik utomlands varje år. Idrottshögskolan i Stockholm nämner att medel från Nordplus för praktik och relativt stora stipendiefonder gjort det möjligt för lärarstudenter att genomföra sina praktikperioder utomlands och att söktrycket varit högt. Umeå universitet anger att många studenter, framför allt från ekonomi och statsvetenskap gör praktikperiod utomlands.

Minor Field Studies

En speciell form av utlandsvistelser sker i form av inslag i examensarbeten och andra större projektarbeten inom programmet Minor Field Studies (MFS). Detta program finansieras av Styrelsen för internationellt utvecklingsarbete (Sida) och administreras av Internationella programkontoret. Programmet har syftet att förbättra kunskaperna hos svenska högskolestuderande och lärare om utvecklingsländer, och öka förståelsen för utvecklingsproblematik inom olika ämnesområden.

Inom programmet delas resebidrag ut för att studenter under cirka två månader ska utföra en fältstudie. Studien ska resultera i ett fördjupningsarbete på engelska på 10–20 poäng och helst vara ett examensarbete. Fältstudien kan utföras av en eller två personer gemensamt. Studien förutsätter medverkan av såväl handledare i Sverige som handledare i värdlandet.²⁵

Under år 2003 utförde totalt 534 studenter Minor Field Studies²⁶. Det motsvarar drygt 8 procent av de svenska studenter som deltog i utbyte.

Ansvar för MFS är samlat ämnesvis. SLU har t.ex. ansvar för området ”nyttjande av biologiska naturresurser och miljöfrågor” och KTH för teknik. Bland lärosätena har SLU många MFS, över 10 procent av alla görs

24. International Association for the Exchange of Students for Technical Experience

25. För mer information se www.programkontoret.se

26. Källa: Programkontoret

av studenter därifrån eller av studenter vid andra lärosäten inom ämnen som finns vid SLU.

Vi kan konstatera att MFS är ett mycket känt och uppskattat program som omnämns av de flesta lärosätena.

Fältstudier, examensarbeten, studieresor och andra vistelser utomlands

Några lärosäten beskriver omfattande program för fältstudier i andra länder. Lärarhögskolan i Stockholm nämner kursen Syd i förändring, med 5 poäng fältarbete i Indien. Sedan år 1994 har ca 500 studenter deltagit i denna kurs. Ett annat exempel är Karlstads universitet som också samverkar med Indien. Sedan 15 år tillbaka har 300 lärarstudenter deltagit i studieresor eller bedrivit studier där. Inom det miljövetenskapliga programmet vid samma universitet ges en kurs där studenterna kan resa till Afrika och utföra ett projektarbete om 2 poäng. Kursen har pågått i fem år och varje år deltar 10–15 studenter.

Studieresor redovisas också av andra lärosäten. Institutionen för matematik vid Luleå tekniska universitet ordnar sedan två år tillbaka en årlig resa till Arkangelsk för intresserade svenska studenter inom olika grundutbildningsprogram. De ges tillfälle till en veckas intensivträning i matematiska specialområden vid ett ryskt universitet. Inom kursen i elementarpartikelfysik 5 poäng, vid Stockholms universitet gör omkring sju studenter per år studiebesök vid CERN i Schweiz. I sammanhanget kan också åtgärder för personalen nämnas. Högskolan Dalarna har arrangerat studieresor för hela personalgrupper till universitetet i Bologna. Idrottshögskolan genomförde – inför revideringen av Tränarprogrammet – en studieresa till Storbritannien för att inhämta erfarenheter.

Kungl. Konsthögskolan har en ateljé i Berlin som såväl studenter som lärare kan utnyttja för eget arbete och för att uppdatera sig om den internationella konstscenen.

Konstfack deltar i konst- och designutställningar runt om i världen, som t.ex. Världsutställningen i Hannover, *Swedish style* i Tokyo och Biennalen i St. Etienne i Frankrike. Danshögskolan har gästspelat med föreställningar i Finland och i Estland, och Dramatiska institutet deltar i många festivaler, framförallt på filmsidan.

Växjö universitet nämner en obligatorisk termin utomlands för språkstudier (engelska, franska eller tyska) inom programmet International administration. Mitthögskolan beskriver möjligheterna att göra examensarbeten om mångfald och diskriminering inom ett Europasamarbete. Man nämner också en 40-poängskurs i friluftsliv i samarbete med och undervis-

ning i tre länder, liksom ett nordiskt samarbete, nordisk Bachelor i friluftsliv. Studenter vid Högskolan Trollhättan/Uddevalla har stora möjligheter till utlandsvistelser genom lärosätets djupa engagemang i arbetsintegrerat lärande (varvad eller s.k. coop-utbildning).

Flera lärosäten kommenterar också att praktik eller examensarbete utomlands är den vanligaste formen för utlandsvistelse för yrkes- och legitimationsutbildningar. Ett exempel på detta är att ca 20 procent av studenterna på Apotekarprogrammet vid Uppsala universitet gör examensarbete utomlands. Teaterhögskolan i Stockholm nämner att man diskuterar att återuppta de internationella studieresorna så att varje student under sin studietid gör minst en resa.

Avslutningsvis kan vi säga att de alternativ – eller komplement – till regelrätt utbyte som vi har tagit upp förefaller att öka. Detta bygger vi på de samtal vi haft med lärosäten, men statistik saknas. Vi tror också att praktik, studieresor, projektarbeten, examensarbeten m.m. kan komma att bli en allt viktigare form för vistelser utomlands i samband med högskolestudier. Om erfarenheter och kunskaper på området sprids inom och mellan lärosäten är det nog ingen tvekan om detta.

Internationalisering på hemmaplan

Internationalisering på hemmaplan (IaH – Internationalisation at Home) är som begrepp relativt nytt, även om de olika åtgärder som innefattas i detta är långt ifrån nya. I statens mål- och resultatstyrning av den svenska högskolan infördes begreppet i och med regleringsbrevet för år 2004.

Inom begreppet IaH ryms en stor mängd olika åtgärder. Några exempel är erbjudande till studenterna om kurser med internationellt och/eller interkulturellt innehåll och kurser i områdesstudier; erbjudande om kurser på främmande språk; förändring av kurs- och studieplaner mot ett mer internationellt innehåll (t.ex. genom jämförande internationella studier); användning av internationella studenter och lärare utöver egna studier eller undervisning; och samarbete med studenter i andra länder via internet. Viktigt är att påpeka att i denna rapport betraktar vi också utländska studenters studier i Sverige som en del i IaH.

Strategier för IaH

Begreppet IaH har fått en mycket snabb spridning sedan det lanserades av Malmö högskola 1999. Det nya var då att såväl en referensram som en strategi formulerades så att olika åtgärder kunde samverka och stärka

varandra. Malmö högskola på det sättet nått betydande resultat. Andra lärosäten har följt efter.

Utgångspunkten för Malmö högskola var att söka en egen profil. Den innebar att man satsade på omfattade mobilitet och IaH som två likvärdiga ben. Genom mobilitet ger man upplevelsekunskaper till några (inkl. lärare), genom IaH ger man möjlighet till alla att skaffa s.k. tillträdeskunskaper inom språk, regioner och om globala samband. En samlad referensram gör det möjligt att se insatserna på detaljnivå i ett större sammanhang. I genomförandet binder man genom ett internt nätverk samman olika nivåer och enheter som arbetar med internationalisering. Därutöver arbetar man med projektgrupper för särskilda insatser, där såväl lärare som övrig personal är engagerad. Man har även betydande samverkan med närsamhället, där man utnyttjar och gör insatser för invånare med utländsk bakgrund. Man har också utvärderat sitt arbete genom två större kartläggningar.

Högskolan Dalarna har som huvudstrategi för IaH att öka inflödet av internationella studenter till Dalarna, och man har tolv gånger så högt antal inresande på utbytesprogram som utresande – därtill kommer magisterstudenter. Man utvecklar inom ramen för denna strategi internationellt nätverkssamarbete och utnyttjar sina specialiteter. Man ordnar också återkommande stora internationella konferenser.

Södertörns högskola redovisar en framväxande strategi för IaH som tar sin utgångspunkt i det mångkulturella område där högskolan befinner sig. Stora spansktalande grupper i området har gjort att man utvecklat program och kurser för dessa. Man orienterar sig också mot polska och ryska språkområden, inom ramen för ett Östersjötänkande. Skiftningen mot att satsa på IaH har vuxit fram bl.a. genom att bostadsfrågan för inresande studenter varit svår att lösa.

Karolinska institutet arbetar inom sjuksköterskeprogrammet på att strukturera arbetet med IaH. Det sker bl.a. genom information på intranätet och lunchseminarier med ideella organisationer såsom Röda Korset och Sida för personal och studerande. På ett bredare plan nämner man kurser för lärare om att undervisa vid ett mångkulturellt universitet, kurser i interkulturell kommunikation, en årlig internationell vecka samt att studerande som varit utomlands föreläser om sina erfarenheter. Ett intressant inslag är att utländska utbytesstudenter informerar lärare och läkare vid kliniken om hur utbildningarna är upplagda vid sina hemmauniversitet, medan hemvändande svenska utbytesstuderande genom seminarier och poster-presentationer berättar om de pedagogiska idéer man upplevt utomlands.

Exemplen ovan kan ses som tre typer av strategier för IaH: en heltäckande, en fokuserad och två mer fragmentariska. Fler lärosäten med egna strategier kan finnas, men de har i så fall inte redovisats tydligt för oss. Högskolan i Borås och Mälardalens högskola redovisar dock påbörjade arbeten. Borås har tagit sin utgångspunkt i sin mångkulturella omgivning och Mälardalen har satsat på free movers. Också Växjö universitet har startat ett arbete på detta område. Man lät år 2003 sina årliga överläggningar mellan studenter och prefekter ha temat IaH och går nu vidare på basis av det som då kom fram och dokumenterades. Hos Operahögskolan i Stockholm kan man skönja en IaH-strategi, med tydlig prioritering av gästande lärare och gästföreläsare, men också tillfälliga studieresor och utlandsvistelser. Hos Konstfack har man på ett liknande sätt vidtagit ett antal åtgärder som har ett tydligt inbördes samband. Flera andra lärosäten uttrycker ambitionen att samla ihop de många elementen inom IaH och Malmö högskola nämns som förebild av en del.

Sammanfattningsvis har vi iakttagit att många lärosäten vill utveckla sina referensramar och strategier för IaH, några få har påbörjat arbetet, men ännu har bara Malmö högskola en samlad strategi för alla komponenter.

Utbytesstudenter i Sverige

Antalet internationella studenter på utbytesprogram i Sverige har ökat oavbrutet sedan läsåret 1992/93. De säkraste uppgifterna finns som vi sagt tidigare om Erasmusprogrammet. Där har antalet inresande till Sverige ökat från långt under 1 000 läsåret 1992/93 till 5 000 läsåret 2002/03. Antalet studenter på alla utbytesprogram tillsammans ökade under perioden 2000–03 från drygt 7 900 till närmare 10 600, dvs. med 33 procent. Det betyder en årlig takt på ca 10 procent. Antalet internationella studenter på utbytesprogram i Sverige är nu betydligt fler än antalet svenska studenter som studerar i andra länder, vilket var drygt 6 400.

Av de inresande år 2003 studerade 14 procent av deltagarna 10 poäng eller mindre. Jämfört med svenska studenter som studerande i andra länder är det en högre andel kortare utbyten. Bland svenska studenter utomlands var den andelen 7 procent. I det följande gäller vår beskrivning alla inresande, dvs. inklusive de kortare utbytena.

Statistiken över Erasmusutbytet ger även när det gäller inresande till Sverige möjlighet att beskriva just det utbytet lite mer i olika avseenden, och jämföra med andra länder. Av statistiken framgår bl.a. att Sverige tog emot 4,3 procent alla Erasmusstudenter 2002/03 men sände bara ut 2,1

procent. Längden av de inresande studenternas vistelse i Sverige är ungefär som genomsnittet för alla Erasmusstudenter, alltså drygt 6 månader.

Den största gruppen Erasmusstudenter som kom till Sverige 2002/03 hörde hemma i Tyskland. I följande tabell redovisas fördelningen på olika länder jämfört med Erasmusprogrammet totalt:

Tabell 5: Inresande studenter inom Erasmusprogrammet läsåret 2002/03, fördelade efter hemland

Land	Andel (%) av inresande till	
	Sverige	alla länder
Tyskland	25	13
Frankrike	18	15
Spanien	11	17
Nederländerna	8	5
Italien	7	9
Storbritannien	5	14
Polen	5	1
Österrike	4	2
Litauen	2	0,1
Tjeckoslovakien	2	1
Övriga länder	13	23
Totalt	100	100

Tabellen visar att Sverige är populärare bland de närmaste grannarna, alltså länderna runt Östersjön, än bland alla länder totalt inom Erasmusutbytet. Bland studenter från Storbritannien är dock Sverige inte så populärt som övriga länder.

Variationerna mellan lärosäten när det gäller internationella studenter (oavsett program) är stora. Bland lärosäten med en blandning av olika utbildningsområden är det högsta nyckeltalet sju gånger så stort som det minsta. Nyckeltalet beräknas liksom för utresande studenter genom att antalet inresande divideras med antal förstagångsexamina. Genomsnittet för riket är 29 procent. De lärosäten som år 2003 hade ett nyckeltal på 40 procent eller mer och de som hade 10 procent eller mindre redovisas i tabell 6. En närmare beskrivning av skillnader mellan lärosätena ges i bilaga 3.

Tabell 6: Inresande studenter på utbytesprogram år 2003, vissa lärosäten

Lärosäte	Antal inresande studenter per förstagångsexamen (%)
Handelshögskolan i Stockholm	68
Högskolan i Jönköping	63
Högskolan Dalarna	59
Högskolan på Gotland	57*
Växjö universitet	57
Lunds universitet	49
Södertörns högskola	46*
Kungl. Musikhögskolan	44
KTH	42
Uppsala universitet	40
Dramatiska institutet	10
Högskolan i Borås	9
Malmö högskola	9
Lärarhögskolan i Stockholm	5
Idrottshögskolan i Stockholm	5
Operahögskolan i Stockholm	–
Teaterhögskolan i Stockholm	–

* Värdena för Högskolan på Gotland och Södertörns högskola är påverkade av den kraftiga expansion dessa lärosäten har haft under senare tid – antal examina speglar antagningen av ett betydligt lägre antal studenter än nu.

Bland ytterligare skillnader finns studietidens längd. Som nämnts ovan är det genomsnittligt sett 14 procent av de inresande som deltar i kortare utbyten, dvs. vistelser som omfattar 10 poäng eller mindre. Detta är dubbelt så hög andel som när det gäller svenska studenters studier i utomlands. Särskilt höga andelar korta utbyten har Malmö högskola med 39 procent och Högskolan Kristianstad med 35. På de konstnärliga högskolorna deltar, liksom ifråga om Högskolan i Kalmar, Högskolan på Gotland, Karlstads universitet och Högskolan Kristianstad, nästan alla internationella programstudenter i långa utbyten.

Många lärosäten strävar efter balans mellan antalet ut- och inresande studenter. Några gör det dock inte. Vid Högskolan Dalarna, som har nämnts tidigare, är antalet inresande studenter tolv gånger så stort som antalet utresande (nyckeltalet 59 jämfört med 5). Kungl. Konsthögskolan har som policy att ta emot så många utbytesstudenter som möjligt, men strävar också efter att öka utresandet för att få bättre balans. Sammantaget har 10 av 39 lärosäten mer än dubbelt så många inresande som utresande studenter.

Studiesamarbete mellan svenska och internationella studenter

Flera lärosäten redovisar att man anstränger sig för att blanda utländska och svenska studenter vid sammansättning av arbetsgrupper. Det gäller t.ex. Lunds universitet. Det förefaller troligt att många gör så, för att ge sina hemmastudenter möjlighet att i studierna träffa och samarbeta mer intensivt med internationella studenter. Dessa möjligheter beror på hur många internationella studenter det finns i förhållande till svenska studenter. I bilaga 4 ger vi ett förenklat exempel på hur möjligheterna till samarbete kan beräknas.

I vårt räkneexempel visar vi att det troligen är ett fåtal svenska lärosäten som i betydande utsträckning kan låta hemmastudenter arbeta intensivt tillsammans med internationella studenter i utbildningen.²⁷ Med nuvarande genomsnittliga mätetal för internationella studenter²⁸ går det enligt vårt räkneexempel 7–10 hemmastudenter per internationell student. Det kräver i så fall betydligt större arbetsgrupper än vad som är vanligt idag.

Den låga interaktionen belyses också av resultat i *Studentspegeln*²⁹ från höstterminen 2001. På frågan om i vilken utsträckning man under terminen haft meningsfulla samtal med någon student med annan kulturell, social eller etnisk bakgrund fördelade sig svaren på följande sätt:

- Mycket sällan/aldrig 31 procent
- Sällan 35 procent
- Ofta 25 procent
- Mycket ofta 8 procent.

I enkätsvaren anger Lunds universitet att man ”ser särskilt till att vid grupp-sammansättning och grupparbeten blanda utländska och svenska studenter”. Mälardalens högskola skriver att ”lärare uppmuntras att integrera svenska och utländska studenter i till exempel grupparbeten”. KTH säger att man utnyttjar olika nationaliteter och kulturer i grupparbeten och diskussioner, särskilt i internationella magisterprogram. Högskolan i Jönköping nämner ”kurser på engelska där hemmastudenterna och de internationella studenterna integreras t.ex. så att vid grupparbeten gruppen om möjligt innehåller minst en internationell student”. Det förefaller troligt att flera lärosäten har den ambitionen.

27. I vårt resonemang bortser vi från sådana programstudenter som rekryterats utomlands. Sådan rekrytering har ökat i omfattning, vilket vi visar senare i rapporten.

28. Antal inresande i förhållande till förstagångsexaminerade.

29. *Studentspegeln 2002*, Högskoleverkets rapportserie 2002:21 R

Att öka utnyttjandet av de utländska studenter som trots allt finns vid svenska lärosäten kan möjligen vara en väg för att hantera problemen. Vi återkommer till detta.

Internationella studenter som resurs vid sidan av studierna

Såväl internationella studenter som lärare kan utgöra en viktig resurs för internationaliseringen, också vid sidan om den vanliga utbildningssituationen. Exempel på detta redovisas från flera lärosäten. Högskolan i Skövde berättar att man ordnar en mångfaldsvecka då hela högskolan är inbjuden. I planering och genomförande engageras internationella studenter. Liknande arrangemang finns vid Högskolan i Halmstad. Trots dessa rapporter har vi fått förvånande få exempel på att man på ett mer systematiskt sätt engagerar inresande studenter och lärare. Vi hade hoppats finna mer.

Vi frågade i enkäten hur man utnyttjar de utländska studenterna för att t.ex. utveckla ett tvärkulturellt och komparativt perspektiv i undervisningen. De svar vi fick visar inte på något systematiskt sådant utnyttjande, vilket kan vara en tanke för utveckling. Södertörns högskola höjer dock ett varnande finger. Flera lärare anser att det är problematiskt att använda erfarenheter av inresande och utresande i undervisningen eller vid gruppindelning. Anledningen är att det är känsligt att uppmärksamma studenter på grund av deras bakgrund. Och om de utländska studenterna är alltför få i förhållande till de svenska kan trycket på dem bli mycket stort.

Även utnyttjande av internationella studenter i arbete med t.ex. kursutveckling förfaller lågt – få exempel på detta ges i enkätsvaren. När det gäller inresande studenters deltagande i kursutvärderingar ger svaren en blandad bild. Karolinska institutet anger att de deltar på samma sätt som svenska studenter. Linköpings universitet påpekar att lagstadgade kursvärderingar inte alltid är anpassade till internationella studenter.

Sammantaget finns det nog anledning för svenska lärosäten att fundera närmare på hur man kan öka interaktionen mellan inresande och hemmastudenter på olika sätt, och hur man tar tillvara deras kompetens utan att ”gå dem för när”. Den nordiska pedagogiska kulturen skiljer sig från den man finner i Sydeuropa och utanför västvärlden. Många inresande studenter kommer från en åtskilligt mer hierarkisk samhällsstruktur, med stor respekt för överordnade. För att vänja sig vid den svenska kulturen krävs både vägledning och tid.

Socialt omhändertagande

Generellt sett verkar mottagandet av internationella studenter vara väl genomtänkt och organiserat. Alla lärosäten har system för tidig information, bostadsanskaffning, introduktion, kurser i svenska m.m. (se vidare kapitlet om organisation och stödsystem). Vid sidan om detta finns också många exempel på omhändertagande under studietiden i form av sociala och kulturella aktiviteter utanför själva studierna. Det är aktiviteter där man försöker skapa mötesplatser för inresande studenter och studenter från det egna lärosätet.³⁰

Gästlärare och personal med utländsk bakgrund

I enkätsvaren till oss är det inte något lärosäte som redovisar en tydlig strategi för eller omfattning av rekrytering av lärare internationellt. Flera lärosäten anger dock att man har stor andel personal med utländsk bakgrund, varav en del är rekryterade från andra länder. Flera exempel på lärosäten med många lärare från andra länder finns vid de konstnärliga högskolorna. Teaterhögskolan i Stockholm har en hög andel utlandsfödda och tar upp vikten av professorernas internationella erfarenhet. Kungl. Konsthögskolan har sedan många år ett par adjungerade utländska professorer, f.n. från Danmark och Tyskland. Handelshögskolan i Stockholm nämner att man har 24 utländska lärare av totalt 140, därav 12 professorer/docenter och 12 doktorander som seminarielärare.

Utländska gästlärare – längre vistelser

När det gäller statistiken som belyser utbytesvistelser för lärare finns det anledning att ifrågasätta kvaliteten i underlaget från lärosätena. Det beror troligen på bristande rutiner – eller på svårigheter att ha kontroll på denna typ av vistelser. Trots eventuella brister har vi valt att använda den befintliga statistiken som underlag för analyser.

Högskoleverkets officiella statistik över lärarutbyte som är tre månader eller mer ger nedanstående bild av antalet gästlärare vid svenska lärosäten.

Tabell 7: Inresande lärare, fördelat på år

År	2000	2001	2002	2003
Antal inresande	576	570	499	667

30. Se också kapitlet om organisation och stödsystem, s. 55

Tabellen visar att antalet inresande gästlärare på längre utbyte år 2003 var 667, dvs. betydligt fler än de ca 250 svenska lärare som reste ut (se nedan). Omräknat till årsarbetstid motsvarar de inresande drygt 300 lärarårsverken, om den genomsnittliga vistelsetiden i Sverige antas vara sex månader. Det är 1,3 procent av de totalt drygt 24 000 lärarårsverken som görs av lärare anställda i den svenska högskolan.

Hälften av gästlärarna 2003 kom från Europa. EU svarade för 36 procent och övriga Europa för 19 procent. Från USA kom 6 procent av gästlärarna. De stora äldre lärosätena dominerar bilden. Bland annat tycks KTH vara mycket aktivt.

Utländska gästlärare – kortare vistelser

Många av de lärosäten vi intervjuat hävdar att korta vistelser i utbyte är mycket vanligt. Ett exempel på kortare utbyten finns inom Erasmusprogrammet. Det totala utbytet inom detta program har ökat väsentligt, från närmare 7 800 lärare i hela Europa läsåret 1997/98 till närmare 17 000 läsåret 2002/03. Den genomsnittliga längden för dessa utbyten är knappt 7 dagar. Till Sverige kom läsåret 2002/03 drygt 470 lärare på Erasmusutbyte, dvs. färre än de på långa utbyten enligt ovan.

Ett annat exempel på kortare lärarutbyte finns inom det svenska programmet Linneaus-Palme, som är inriktat mot tredje världen. I ansökningsomgången 2003/04 var det 362 ansökningar om lärarutbyten³¹ som beviljades. Av dessa gällde 184 inresande lärare till Sverige. Totalt beviljades 9,4 miljoner kronor för lärarutbyte i båda riktningarna.

Kungl. Konsthögskolan nämner att man har 40–50 gästlärare från utlandet varje år. Dramatiska institutet anger att man hade 27 stycken gästlärare i grundutbildningen under ett år. Dessa gjorde totalt ungefär 50 veckors arbete, dvs. i genomsnitt stannade var och en ett par veckor.

Internationell erfarenhet och kompetens hos svensk personal

Utresande svenska lärare – längre vistelser

Även i denna del är statistikens kvalitet tveksam, men eftersom inga alternativ finns väljer vi att använda den för vår analys.

Tabell 8 visar att svenska lärares vistelse på utbytesprogram utomlands längre än tre månader har minskat i omfattning de senaste åren.

31. Källa: Programkontoret. Linneaus-Palme omfattar studentutbyten, lärarutbyten, planeringsresor och språkutbildning.

Tabell 8: Utresande lärare, fördelat på år

År	1999	2000	2001	2002	2003
Antal utresande	321	362	280	289	248

Tabellen visar att svenska lärares vistelser utomlands bara är ca 40 procent av motsvarande inresande. I genomsnitt deltar ca 1 procent av lärarna varje år i utbyten som är tre månader eller längre. Om den genomsnittliga vistelsen utomlands antas vara 6 månader utför de ca 120 lärarårsverken utomlands, vilket är ungefär 0,5 procent av det totala antalet lärarårsverken i Sverige. När det gäller vistelsernas fördelning på länder kan man notera en mycket hög andel till USA, medan motsvarande andel av inresande gästlärare är mycket mindre (se ovan).

Tabell 9: Lärares vistelse utomlands 2003, tre månader eller mer, fördelat på vistelse-land

Land/region	Andel (%)
EU	31
Övriga Europa	10
USA	35
Övriga OECD	11
Övriga världen	13
Summa	100

Svenska lärares utlandsvistelser stöds också av STINT³². Via programmet Excellence in Teaching, erbjuds lärare att tillbringa en termin vid ett s.k. Liberal Arts College. Syftet är att skaffa kunskap om hur man upprätthåller en hög kvalitet i undervisningen utan direkt forskningsanknytning. Under åren 2000–04 har 32 svenska lärare deltagit. De har kommit från 14 nyare svenska lärosäten och undervisat vid ett tiotal utvalda amerikanska lärosäten. Särskilt aktiv har Mälardalens högskola varit. Lärare därifrån har deltagit alla fem åren.

Utresande svenska lärare – kortare utbyten

Liksom när det gäller inresande lärare hävdar lärosätena att de korta utbytena är mycket vanliga. Ett exempel på att detta är utbyten inom Erasmusprogrammet. Det har i total omfattning – för hela Europa – gått från ca 7 800 läsåret 1997/98 till ca 17 000 läsåret 2002/03.³³ Ökningstakten

32. Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning

33. Källa: Internationella programkontoret

har dock avtagit något de senaste åren. Den genomsnittliga längden var närmare 7 dagar.

Från Sverige deltog 428 lärare under läsåret 2002/03 i utbyte inom Erasmusprogrammet, dvs. något mindre än antalet lärare från andra länder som kom till Sverige (474). Läsåret 2003/04 skedde en kraftig ökning till 511 utresande.

Relaterat till det totala antalet lärare deltog 1,5 procent av de svenska lärarna i utbyte inom Erasmusprogrammet läsåret 2001/02. Det är en betydligt lägre andel än från Finland (5,0 procent), medan deltagande från Danmark och Norge är ungefär av samma omfattning som från Sverige.

Antalet lärarårsverken utomlands inom Erasmusprogrammet är ungefär 15, dvs. under en promille av det totala antalet årsverken i den svenska högskolan.

De svenska utresande lärarna som deltar i Erasmus fördelar sig på ämnesområden på följande sätt:

Tabell 10: Svenska lärare i utbyte inom Erasmusprogrammet läsåret 2000/01

Ämnesområde	Andel (%) lärare
Medicin	21
Samhällsvetenskap	15
Teknik	12
Undervisning	8
Konst o. design	7
Ekonomi	6
Språk o filologi	6
Naturvetenskap	5
Övrigt	20
Summa	100

Bland lärosätena var Växjö universitet ledande 2002/03 när det gäller deltagande i Erasmus. Antal deltagare var 28, vilket motsvarar 7,4 procent av alla lärarårsverken. Också Högskolan i Jönköping, Högskolan i Skövde, Högskolan Kristianstad och Högskolan Dalarna hade högt deltagande – ca 5 procent.

Karolinska institutet ger i svaret på vår enkät exempel på svårigheter som kan uppstå när man vill öka lärarutbytet. Lärare som samtidigt är anställda inom vården har svårt att få ledigt från anställningen hos landstinget för vistelse utomlands. Ett annat exempel är problemen inom små utbildningsprogram att avsätta tillräckligt med resurser för lärare som särskilt ska verka för internationalisering och att det där heller inte finns ersät-

tare för de lärare som vill resa ut. Men icke desto mindre ligger medicin i topp i Erasmusutbytet, se ovan.

Chalmers skriver i ett utkast till strategidokument om internationalisering av grundutbildningen att det inte är en framkomlig väg att arbeta med regelrätt lärarutbyte. Det är alltför svårt att förmå lärare att delta. Därför förordar man istället att lärare deltar i samverkan med lärosäten utomlands för att planera och genomföra gemensam utbildning.

Växjö universitet redovisar en enkel men väl genomtänkt analys av svårigheterna. Man drar slutsatsen att i större miljöer är längre utlandsvistelser möjliga, men de kräver stöd och extra resurser. I de mindre miljöerna är de interna planeringsproblemen överkomliga endast för kortare utbyten.

Lunds universitet anger att lärosätets musikhögskola varit särskilt aktiv – ca 55 procent av lärarna där har varit på utbyte de senaste åren. Umeå universitet anser att det finns mycket att göra, men anger också institutionen för socialt arbete som förebild inom lärosätet. Luleå tekniska universitet uppger att lärarutbytet med Monash University i Australien varit särskilt lyckat. Monash University är en av fem utvalda strategiska partners till Luleå tekniska universitet. Kungl. Konsthögskolan nämner sin ateljé i Berlin som lärarna kan använda under sina vistelser där.

Övrig personal

På våra frågor om insatser för annan personal än lärare svarar de flesta lärosäten att utbyte och annan kompetensutveckling bör öka. Exempel finns på lyckade insatser, men det finns också svårigheter. Många, kanske de flesta, erbjuder språkkurser och/eller kurser i internationell kommunikation för såväl lärare som övrig personal. Vid Malmö högskola görs insatser inom ramen för IaH-strategin just för övrig personal, men det är omöjligt att avgöra om detta lett till bättre resultat än vid andra lärosäten.

Högskolan i Kalmar beskriver sin högre administrativa utbildning, där en kurs i engelska för administratörer är valbar liksom en kurs i internationell kommunikation. Man nämner också ett sydostsamarbete med Växjö universitet och Blekinge tekniska högskola för utbyte av administratörer. Man lyckades skapa ett stort intresse: 22 administratörer ansökte, men bara 4 kunde få delta.

KTH nämner två kompetensutvecklingsprojekt inom ramen för EU:s program Leonardo da Vinci. Under åren 2002–04 genomfördes projekt för administrativ personal, där 60 personer följde en seminariserie, och av dessa for 40 på studiebesök utomlands. Lärarhögskolan i Stockholm nämner programmet Ut-o-lär som anordnades inom ramen för Erasmus. Tio

administratörer tillbringade en vecka vid ett partneruniversitet. Högskolan i Gävle nämner ett mycket uppskattat utbyte för administratörer vid fyra institutioner och centrala avdelningar. Högskolan Dalarna nämner studieresor för hela administratörsgrupper till universitetet i Bologna.

Uppsala universitet uppger att det internationella utbytet för övrig personal är blygsamt. Som exempel på utbyte nämner man NUAS, det nordiska universitetsadministratörssamarbetet, så gör även Stockholms universitet. Linköpings universitet har nyligen startat ett nyhetsbrev på webben för internationella nyheter och flera lärosäten har något motsvarande. Göteborgs universitet uppger att det trots information är få som tar möjligheten att ansöka om Staff Exchange Programme.

Samarbete om program och kurser

I enkätsvaren ges många exempel på samarbete av olika slag mellan lärosäten. Vi har delat in vår beskrivning av dem i olika grupper av samarbeten.

Nätverk och internationellt strategiskt samarbete

Strategiskt samarbete kan handla om att lärosäten går samman för att utveckla utbildningen eller samverkar med företag i samarbetskonsortier. Det kan också vara frågan om samarbete om personal och samarbete som begränsar sig till utbildning och forskning. Utifrån en sådan avgränsning kommer några nätverk att falla innanför och några utanför avgränsningen.

Nätverk som NOVA (lantbruksuniversiteten i Norden) där SLU ingår är exempel på ett strategiskt universitetssamarbete. Samarbetet innebär nämligen att man ger visst avkall på autonomi i samarbetet, man gör stora investeringar och tar därmed risker. Även CEMS-nätverket för handelshögskolor hör till denna kategori på grund av att samarbetet är omfattande och inkluderar utbildningssamarbete. Handelshögskolan i Stockholm ingår i detta och i andra nätverk såsom TIME som har etablerat en utbildning som till sin karaktär liknar Erasmus Mundus. Också nätverk som har utvecklats ur Erasmussamarbetet, t.ex. Utrechtnätverket och Coimbra- och Santandernätverken kan räknas till denna kategori. Dessa är stora nätverk som har uppstått ur Inter University Cooperation Programs och samarbetet pågår ofta i undergrupper. Det tätaste samarbetet är kanske Coimbra som även omfattar utbildningssamarbete. Nätverken utgör ofta ramar för organisation av ansökningar till internationella

projekt. Exempel på svenska medlemmar i dessa nätverk är universitetet i Uppsala och Lund.

Med stöd från Nordiska ministerrådet och deras program Nordplus är flera nätverk igång. Nordlys är ett sådant nätverk där alla nordiska universitet ingår, men det finns också mer begränsade samarbeten. Exempel på dessa är samarbete mellan idrottshögskolorna där man bl.a. utvecklar utbildning i friluftsliv och de konstnärliga högskolorna som har en stark samarbetstradition.

De flesta lärosäten nämner ett stort antal nätverk som man koordinerar eller deltar i. Alla kan inte nämnas här, men några exempel kan ges:

Uppsala universitet nämner bl.a. det s.k. Runestone-projektet som pågått i sju år och där drygt 500 civilingenjörsstudenter gjort 10-veckors projektarbete tillsammans med amerikanska studenter i grupper om 3 studenter från vardera universitetet. Lunds universitet nämner att man samordnar 33 tematiska nätverk och 13 intensivprogram i EU-regi och 80 ämnesnätverk inom Nordplus.

Linköpings universitet nämner CDIO, där detta lärosäte, Chalmers och KTH tillsammans med MIT och några andra utvecklar kurser för framtidens ingenjörer. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla nämner nätverket PACE, där 28 lärosäten – varav 2 i Europa – sedan 1999 stöder införandet av modern CAD/CAM i ingenjörsutbildningarna, speciellt inriktade mot fordonsindustrin.

Umeå universitet nämner University on the Arctic med 59 deltagande lärosäten, varav 5 i Norden, och övriga i Kanada, USA och Ryssland. Luleå berättar att man prioriterar sitt närområde med lärosätena i Uleåborg, Rovaniemi och Tromsö.

Danshögskolan har deltagit i ett europeiskt samarbete där bland annat två pilotprojekt gjorts inför en gemensam internationell magisterutbildning. Operahögskolan i Stockholm samarbetar med sina nordiska motsvarigheter och ordnar bland annat biennaler samt årliga provsjungnings-tillfällen för avgångsstudenter.

Örebro universitet tydliggör att varje institution ska delta i ett internationellt magisterprogram i samarbete med en eller par internationella eller inhemska lärosäten. Samarbetet ska omfatta kursutbud, gemensamma examina och lärarutbyte, och samtliga magisterutbildningar ska om så krävs kunna ges på engelska. Örebro universitet planerar också för en internationell handelshögskola i samarbete med Köpenhamns handelshögskola.

Strategiskt samarbete inom Sverige

För att möta den internationella konkurrensen ser man mer och mer strategiskt samarbete, antingen bilateralt mellan lärosäten eller regionalt i Sverige. Exempel på ett bilateralt strategiskt samarbete är det nyligen ingångna avtalet mellan Chalmers och KTH, inom vilken en utredning av förutsättningarna för långsiktig gemensam strategisk utveckling nyligen publicerats. Regionalt samarbete hittar man i Stockholmsregionen där sex lärosäten har utvecklat ett visst samarbete, enligt Uppsala universitet uttryckligen för att möta den internationella konkurrensen. Universiteten i Luleå och Umeå ingår båda i samarbetet inom Nordkalotten och Gotland satsar först och främst på Östersjösamarbetet.

En del av samarbetet mellan lärosäten i Sverige och den nära omgivningen har ingåtts för att koordinera, rationalisera och fördela arbete. Exempel på detta är Öresundsuniversitetet där bland annat Malmö högskola och Lunds universitet ingår. På flera håll samverkar lärosäten för att trots vikande intresse från studenterna kunna erbjuda ett brett utbud av språkutbildning. Vi räknar med att dessa typer av samarbete kommer att växa och det uppmuntras också av politiker och centrala myndigheter. Ett viktigt motiv för detta är naturligtvis att det ger möjlighet att upprätthålla en infrastruktur och en kompetens som lärosätena behöver, men som det enskilda lärosätet inte kan driva på egen hand. Slutligen kan det västsvenska universitetssamarbetet nämnas. Där har under det senaste året flera samarbeten för gemensam utveckling startat, med internationella ambitioner. En förstudie pågår också om hur de västsvenska lärosätena gemensamt ska kunna öka sin närvaro på den europeiska arenan.

Av exemplen ovan framgår det att strategiskt samarbete just nu utvecklas vid många lärosäten. Sådant samarbete är betydligt mer komplicerat än avtal om studentutbyte. Noggranna analyser skulle behöva göras, vilket dock inte ligger inom ramen för vårt uppdrag, och lärosätena gör många erfarenheter som skulle behöva spridas så att alla inte behöver göra samma misstag. Det behöver därför skapas ett forum för sådant erfarenhetsutbyte.

Samarbete med distansteknik

Flera lärosäten har ett utvecklat samarbete med utländska institutioner för att kunna erbjuda utbildning på distans. Det kan antingen gälla kortare kurser ur det ordinarie utbud som finns vid respektive lärosäten eller kurser och program som utvecklats särskilt för distansutbildning. Utbudet på

distans vänder sig till en svensk publik, men man erbjuder också kurser internationellt via internet, även om dessa är åtskilligt färre. Högskolan i Borås är ett exempel där man vid det som kallas Invandrarakademin vänder sig till svenskar. Den har etablerats för att göra invandrade akademikers kompetenser gångbara på svensk arbetsmarknad. Blekinge tekniska högskola samarbetar med ett universitet i Pretoria i Sydafrika och med Georgia Tech i USA om distansutbildning. Högskolan i Kalmar samarbetar med lärosäten i Spanien och Nederländerna sedan fem år tillbaka. Kursen som erbjuds heter Analyzing Digital Journalism och ges på distans över internet och omfattar bl.a. videokonferenser.

Vid Linköpings universitet erbjuds magisterprogrammet Adult Learning and Global Change som distansutbildning på engelska. Samarbete sker med lärosäten i Sydafrika, Australien och Kanada. Ett annat magisterprogram som man ger på distans är Child Studies.

Det verkar som om flera av de lärosäten som specialiserat sig på distansutbildning kommer att öka sitt eget internationella utbud, men också upprätta samarbete med utländska lärosäten. Södertörns högskola, som befinner sig i ett område med många spansktalande invånare, har som följd av detta etablerat ett brett samarbete med lärosäten i Spanien och Latinamerika. En del av detta sker i form av kurser som ges på distans.

Internationalisering av kursinnehåll

Kurser om internationella ämnen

Många lärosäten har redovisat kurser som syftar till att öka förståelsen för andra länder och kulturer. Några exempel får illustrera vad som erbjuds.

Uppsala universitet erbjuder kortare kurser som t.ex. Mångfaldens paradoxer, Global etik, Culture in Armed Conflicts samt People, Power and Food. Vid Karolinska institutet ges en obligatorisk kurs inom sjuksköterskeprogrammet som tar upp frågor om kulturmöten, kulturkompetens och flyktingfrågor. En annan kurs är Global hälsa. KTH ger exempel på ett tiotal kurser om internationell förståelse. Växjö universitet har kurser i Intercultural studies sedan 1980-talet. Vid Lunds universitet ges bl.a. en kurs på engelska om global nutidsproblematik som är öppen för alla studenter och anställda. Musikhögskolan vid Lunds universitet ordnar interkulturella projektveckor.

Läroretutbildningen vid Malmö högskola genomför årligen 10-poängskursen Möte med u-land. Till denna är knuten en fältstudiekurs om fyra veckor i Indien. Sjuksköterskeprogrammet vid samma högskola har utvecklat en didaktisk modell för utbildning i transkulturell omvårdnad.

Kurslitteratur på andra språk än svenska

Behovet av kurslitteratur på andra språk än svenska har minst tre olika orsaker. En orsak är att kurser som i sin helhet ges på något främmande språk. En annan orsak är att lämplig litteratur saknas på svenska. Den tredje orsaken är en önskan att genom användning av litteratur på främmande språk föra in en internationell dimension i utbildningen på hemmaplan. Ifråga om den sistnämnda orsaken gör Högskolan i Skövde kommentaren att användning av internationellt högtstående kurslitteratur är ett av de mest kostnadseffektiva instrumenten för internationalisering.

I vår enkät ställde vi frågan om det förekommer kurslitteratur på annat än de nordiska språken och engelska. Tre av svaren får exemplifiera situationen.

Uppsala universitet uppger att annan kurslitteratur än engelska och de nordiska språken inte förekommer i annat än språkkurser. Det går helt enkelt inte att skapa studentgrupper med ett tredje gemensamt språk utöver svenska och engelska.

Lunds universitet uppger sig ha internationellt perspektiv i så gott som alla kurser. Många A-kurser och alla B-kurser och uppåt har en del av eller hela den obligatoriska litteraturen på främmande språk, framför allt engelska. Vid juridiska fakulteten ska om möjligt alla kurser ha litteratur på engelska. Fördjupningskurser i EG-rätt, rättshistoria och allmän rättslära ges endast på engelska, och svenska studerande uppmanas läsa kurser i engelskspråkiga magisterprogram.

Södertörns högskola illustrerar användningen på olika nivåer med ämnet statsvetenskap. På AB-nivå är 70 procent av kurslitteraturen på svenska. I CD-kurser är bara 10 procent på svenska och resten, förutom två nordiska texter, på engelska.

Exemplen på användning av litteratur på annat än engelska och nordiska språk är alltså nästan obefintliga. Detta är av flera skäl mycket beklagligt. En väg som borde kunna prövas i detta sammanhang är erbjudanden om alternativ litteratur. Studenter som har skaffat sig kunskaper i andra främmande språk än engelska borde uppmuntras att använda sina språkkunskaper genom att alternativ litteratur på andra språk erbjuds.

Program med internationell inriktning

Vid många av lärosätena erbjuds program – oftast på magisternivå – med internationell inriktning och utveckling av nya program pågår. Vi kan här bara ge ett smakprov.

Uppsala universitet beskriver en 60-poängs magisterutbildning i International Humanitarian Assistance i samarbete med sex utländska lärosäten. Från Uppsala deltar 20 studenter per år. Umeå universitet nämner "University of the Arctic" där 59 universitet och högskolor deltar, varav fem nordiska. Man ger bland annat ett bachelorprogram on-line via internet. Högskolan i Borås nämner ett tvåårig internationellt magisterprogram vid Textilhögskolan där man tillbringar en termin i taget vid deltagande lärosäten i Europa. Högskolan Dalarna har en magisterutbildning i turism med sex utländska partners.

Linköpings universitet redovisar en utveckling över lång tid av internationella varianter av civilingenjörsutbildningen Industriell ekonomi. Man har byggt upp inriktning mot olika språkområden. Under två års inledande studier läser studenterna språk och länder-kunskap, och sedan förläggs det tredje studieåret utomlands. Man har inriktningar mot japanska, franska och tyska, och sedan 2001 också mot spanska. En liknande variant har införts inom civilingenjörsprogrammet i teknisk fysik och elektroteknik. Man planerar att utveckla ett s.k. internationellt spår som på sikt kan vara valbart inom alla civilingenjörsprogram. Inom KTH startade man hösten 2004 en ny civilingenjörsutbildning i kemi och kemiteknik med 30–40 poäng i spanska, tyska, franska, japanska eller kinesiska.

Mitthögskolan driver en både interkulturell och internationell socio-nomutbildning. Tillsammans med journalistutbildningar i England och Nederländerna har man också utarbetat en kursuppläggning och ett material som är avsett att öka journaliststudenternas medvetenhet kring frågor som rör fördomar och diskriminering. Örebro universitet har ett intimt samarbete med andra nordiska institutioner i det internationella mastersprogrammet Global Journalism. Kursen Masters in Development Research, Action and Theory vid SLU syftar till att öka förståelsen för internationella frågor med inriktning på landsbygdsperspektivet och med kulturella inslag. Lärarhögskolan i Stockholm nämner att man i den gamla lärarutbildningen gav 17 olika kurser på svenska med internationellt perspektiv. Man är nu i färd med att inarbeta dessa i specialiseringar i den förnyade lärarutbildningen. Exempel på kurser är Syd i förändring – exemplet Indien, i vilken också ingår en längre studievistelse i södra Indien.

Karolinska institutet arbetar sedan 1997 med att bygga upp och utveckla ett Europeiskt magisterprogram i folkhälsonutrition.

International Graduate Program (IGP-SSE) grundades 1995 av Institute of International Business (IIB) vid Handelshögskolan i Stockholm.

Programmet sträcker sig över tre terminer och leder till en Master of Science in International Business and Economics.

I samarbete med två engelska universitet bedriver ingenjörsvetenskap vid Högskolan i Skövde avancerade forskningsinriktade fördjupningsutbildningar inom mekatronik och industridesign. Programmen leder fram till dubbla examina – en svensk teknologie magisterexamen och en engelsk Master of Science.

Kurser på andra språk än svenska

Utbudet vid svenska lärosäten av kurser och program på främmande språk, speciellt på engelska, håller på att bli mycket stort, även om antalet varierar från lärosäte till lärosäte. Det gäller både magisterprogram (varav de flesta finns sammanställda på Svenska institutets webbplats) och enstaka kurser. Vi ska här bara nämna några exempel på omfattningen.

Bland de äldre universiteten nämner Umeå universitet att man år 2003 hade ca 250 kurser på engelska och man inför nästa läsår kommer att ha närmare 300 kurser. Lunds universitet uppger att man har 250–350 kurser. Av dessa ges ett sextiotal alltid på engelska medan övriga ges på engelska efter behov. Man hävdar att det räcker med att en enda internationell student vill läsa kursen för att den ska ges på engelska. Göteborgs universitet nämner att man har som mål att 10 procent av utbudet ska vara på engelska. Uppskattningsvis torde summan för bara de äldre universiteten bli över tusen kurser på engelska.

Bland fackhögskolorna har Handelshögskolan i Stockholm 85 av 120 fördjupningskurser under tredje och fjärde studieåret på engelska. KTH uppger att man har ett hundratal kurser på engelska i civilingenjörsutbildningarna och SLU anger 42 kurser.

Mälardalens högskola redovisar 100 kurser, Mithögskolan 84, Högskolan Dalarna 81 och Högskolan i Kalmar 70.

Om man antar ett genomsnitt på 50 kurser på engelska per lärosäte, de äldre universiteten undantagna, ger det ca 1 500 kurser att läggas till de över 1 000 vid de äldre universiteten, och antalet är i ökande. Tillsammans med kurser på magisternivå uppskattar vi att det totalt kan röra sig om 3 000–4 000 kurser som ges på engelska vid svenska lärosäten.

Samtidigt som antalet kurser på engelska är mycket stort anser flera lärosäten att de har ett alltför litet utbud på engelska. Det gäller t.ex. Högskolan på Gotland, Högskolan i Kalmar, Malmö högskola och Lärarhögskolan i Stockholm.

Flera lärosäten har som policy att många kurser ges på engelska efter internationella studenters efterfrågan, som t.ex. Lunds universitet ovan. Men Lunds universitet uppger också att man vid sin tekniska högskola inte nödvändigtvis växlar språk. Istället tar institutionen ansvar för att den internationelle studenten kan följa kursen, trots att den ges på svenska. Det sker genom att man anvisar litteratur på engelska som motsvarar den svenska och att man ger extra handledning.

Kurser på andra språk än engelska nämns till exempel av Lunds universitet, tre på franska, tre på spanska. Operahögskolan i Stockholm undervisar i italienska, franska och tyska.

Utbudet av kurser och program på engelska vid svenska lärosäten är alltså stort och stora resurser läggs på utveckling av fler sådana kurser. Det finns anledning att göra en noggrannare analys av kursutbudet, bl.a. genom att undersöka hur kurserna fördelar sig på olika utbildningsområden, hur de förhåller sig till kurser på svenska och varför de har utvecklats. Detta ligger emellertid utanför vad denna utredning har kunnat genomföra.

Uppdrag och andra internationella åtaganden

Uppdragsverksamhet är ett sätt att samverka med det omgivande samhället, men när uppdragen utförs åt utländska uppdragsgivare eller genomförs utomlands kan den också ses som en del i internationalisering av ett lärosäte. Genom internationella uppdrag får lärare och annan personal internationell erfarenhet som i nästa steg kan komma utbildningen och studenterna tillgodo. Internationella uppdrag kan därmed ses som en del i IaH. I enkätsvaren till oss redovisas många olika uppdrag, varav några exempel återges här.

Uppsala universitet och Göteborgs universitet redovisar vardera omkring 1 miljon kronor i omsättning för sin uppdragsverksamhet med utländska uppdragsgivare, dock med stora variationer mellan åren. För Göteborgs del svarar en enskild kurs för nära hälften av omsättningen. Lunds universitet har lanserat Lund University on Line för att sälja kurser på engelska över nätet, och man har ett eget bolag för uppdragsutbildning, Lund University Education AB, som bl.a. genomför uppdragsutbildning i European Affairs för en kinesisk bank. Handelshögskolan i Stockholm har via dotterbolagsgruppen Executive Education totalt 132 uppdragsutbildningar för 78 företag, varav 21 utländska och torde ha den mest omfattande internationella uppdragsverksamheten av svenska lärosäten. Man deltar också i uppbyggnaden av handelshögskolor i Riga och Sankt Petersburg.

Uppdrag som utförs utomlands för svenska uppdragsgivare är relativt vanliga, framför allt uppdrag med offentlig finansiering från myndigheter som Sida och Svenska institutet. Ett exempel är Uppsala universitets grundkurs i företagsekonomi för 300 chefer vid ryska oljebolag.

KTH nämner i sin rapport bolaget KTH International Education and Training AB som deltagit i utvecklingen av två forsknings- och utbildningscentrum i Kina, och man ser framtida uppdragsmöjligheter i Kina. Chalmers nämner samarbete med General Motors, där man på distans ger en kurs i krockssäkerhet till fyra kontinenter. Lärarhögskolan i Stockholm ger som uppdragsutbildning magisterprogram för lärarutbildare i Tanzania, där man sedan 1998 examinerat 286 personer.

Vid Högskolan i Kalmar har man ett institut för fortbildning av journalister, Fojo, där successivt ett ökat internationellt engagemang vuxit fram. Högskolan i Jönköping har uppdrag i Japan, Vietnam, Bosnien och Lettland. Mälardalens högskola säljer kurser till kinesiska företag, och Högskolan Kristianstad säljer utbildning till kinesiska administratörer i offentlig tjänst. Luleå nämner två masterutbildningar med sammanlagt 61 studenter i Iran. Slutligen noterar vi att Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås har uppdragsutbildning vid biblioteket i Alexandria.

Sammanfattningsvis gör vi bedömningen att trots de många exempel som vi beskrivit så är svenska lärosätens aktivitet på den internationella marknaden för uppdragsutbildning eller andra uppdrag jämförelsevis blygsam. Det är dock tydligt att många befinner sig i en startfas eller planerar för uppdragsverksamhet. Det är därför troligt att utvecklingen kommer att accelerera framöver.

Internationell rekrytering av programstudenter

Internationell rekrytering av studenter till grundutbildning är för de allra flesta svenska lärosäten något relativt nytt. Många framhåller dock vikten av detta i sina mål och strategier, bland annat därför att det är ett sätt att stärka positionen i det internationella vetenskaps- och utbildningssamhället, och ett sätt att rekrytera de allra bästa studenter internationellt till magisterutbildning och sedermera kanske till forskarutbildning³⁴.

34. I detta avsnitt redovisas inte internationellt samarbete i utveckling och genomförande av program och inte heller uppdragsutbildningar – de behandlas i tidigare avsnitt.

Från några få lärosäten redovisas hela kandidatprogram på engelska – två på Högskolan i Jönköping, ett på Högskolan på Gotland och ett på Malmö högskola. Något enstaka ytterligare redovisat engelskspråkigt program kan vara kandidatprogram. Dalarna förbereder t.ex. att ge sitt ekonomiprogram på engelska.

På magisternivå finns mångfaldigt fler program, ca 210 redovisas i enkätsvaren, men fler finns redovisade på Svenska institutets webbplats.

Flera yngre lärosäten har satsat eller satsar för närvarande på betydande antal magisterprogram. Blekinge tekniska högskola anger att man hösten 2004 har 15 av sina totalt 19 magisterprogram på engelska. Mälardalens högskola har två längre integrerade magisterutbildningar och 24 fristående magisterutbildningar på 40-80 poäng. Högskolan i Skövde har 10 magisterprogram helt på engelska. Växjö universitet har ett magisterprogram, och därutöver en intressant gruppering av kurser i ett tjugotal 20-poängsprogram, varav en fjärdedel på magisternivå.

Bland de äldre lärosätena har Uppsala universitet ca 20 magisterprogram helt på engelska, varav en del gemensamma utbildningsprogram, Linköpings universitet ett tjugotal på 40-80 poäng, Lunds universitet 13, och Umeå 12.

De två lärosäten som är tekniska fackhögskolor har båda ett stort och ökande antal magisterprogram. KTH har 22 stycken 60-poängs magisterprogram som ges med start höstterminen 2004. Till höstterminen 2003 antog man 538 utländska studenter till magisterprogram, en kraftig uppgång från respektive 203, 293 och 340 åren före. Chalmers erbjuder sedan 1992 magisterprogram på 60 poäng, International masters. Chalmers prioriterar nu att utveckla engelskspråkiga program som på sikt integreras i den nya Bolognaanpassade utbildningsstrukturen, och formar de avslutande två åren i civilingenjörsutbildningarna så att de kan läsas som magisterprogram öppna för alla på två år. Höstterminen 2003 antog man 376 internationella studenter på 19 program, bland 3 000 sökande. De internationella studenterna sägs utgöra ungefär 10 procent av studentpopulationen på Chalmers.

Få lärosäten anger antalet studerande på dessa program. Uppgifter för Chalmers och KTH framgår dock ovan. I Jönköping har man brutit upp den traditionella integrerade ekonomutbildningen i tydliga kandidat- och magistersteg, och redovisar 52 utländska programstudenter på två kandidat- och två magisterprogram. Högskolan i Halmstad redovisar 40 respektive 25 internationella studenter på två magisterprogram.

Några lärosäten redovisar skillnader mellan antagna och anlända i internationell rekrytering. Malmö högskola anger att i rekryteringen 2003 (till såväl program som kurser) ansökte 927, medan 426 antogs och 116 kom till studierna. Mitthögskolan anger att man antog 26 free movers, varav hälften kom.

Sammanfattningsvis kan man säga att ytterst få lärosäten har internationell rekrytering till kandidatprogram, medan de allra flesta har åtminstone något magisterprogram till vilket man rekryterar internationellt. Åtskilliga lärosäten har ett stort antal som framgår ovan. Sammanlagt redovisas ca 210 magisterprogram på engelska i enkätsvaren. En del av dessa är sådana som startar höstterminen 2004. Antalet kan jämföras med de 259 läsåret 2004/05 som anges på Svenska institutets webbplats. Ökningen från föregående år är mycket stor, minst 23 procent³⁵.

Antalet studenter rekryterade från utlandet kan inte bedömas med någon säkerhet. Antar man att det är 20 per program – Chalmers och KTH redovisar ungefär så många – blir det totalt 4 000. Antas 10 per program, Jönköping redovisar 13, fås 2 000. Jämfört med de drygt 9 000 magisterexamina som avlades i hela högskolesystemet läsåret 2002/03 är det dock redan en mycket betydande volym, 20–40 procent.

Företeelsen är för de flesta ganska ny, och man håller som bäst på att vinna erfarenheter. Bolognaprocessens implementering i Sverige kommer att vara viktig för den vidare utvecklingen. Det gäller, t.ex. frågan om den svenska magisterexamens internationella jämförbarhet, huruvida lärosäten utan doktorsexamensrätt kommer att få generell rätt att ge magisterexamen samt eventuella möjligheter att ta betalt av internationellt rekryterade studenter.

I enkätsvaren finns inga indikationer på att ambitionerna är att minska den internationella rekryteringen, tvärtom uttrycker flera att de vill öka den. Att svenska lärosäten ger programutbildningar utomlands förekommer – uppdragsutbildningar oräknade – i obetydlig omfattning. Vissa lärosäten har fast närvaro utomlands, men inte för att anordna utbildning utan för att t.ex. rekrytera utbytesstudenter, samarbeta i forskning m.m.

Sammanfattningsvis har svenska lärosäten på kort tid kraftigt ökat rekryteringen av utländska studenter till magisterprogram, men i ett internationellt perspektiv har Sverige precis börjat konkurrera på en etablerad internationell marknad.

35. Minst, därför att en del av de 210 inte gavs 2003/04 utan var planer för 2004/05. Procenttalet förutsätter dock att de 259 programmen startar, något som vi inte vet.

Studenternas åsikter om internationalisering

Utlandsstudier för svenska studenter och internationella studenter är två skilda saker. Emellertid har utresande och inresande studenter mycket likartade åsikter och värderingar – man kan till och med tala om en internationell typstudent – och därför behandlas de i detta avsnitt tillsammans. Därefter redovisar vi uppgifter om hemmastudenters åsikt om internationalisering på hemmaplan som ges i svaren på vår egen enkät.

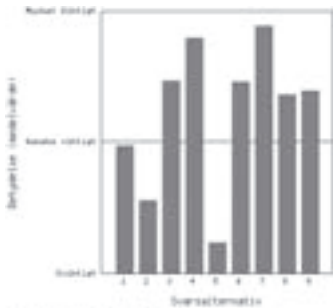
Utbytesstudenter om sina studier

Uppföljningssystemet STARS används av 21 svenska lärosäten, däribland alla universitet utom det i Göteborg. STARS redovisar på sin webbplats statistik från och med år 2000. Totalt ingår uppgifter från nära 5 000 utresande studenter och (från och med 2002) för 700 inresande.

I bilderna här nedanför från STARS-databasen visas de angivna skälen för utlandsstudier för utresande studenter från Sverige (till vänster) och inresande till Sverige.

Skäl för utlandsstudier

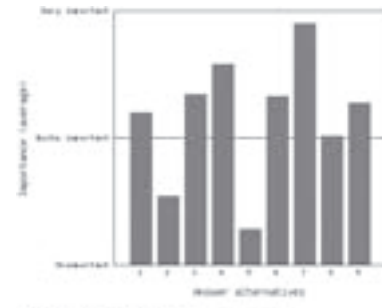
Det finns rapporter ifrån 5 040 studenter som motsvarar den grupp du valde (alla behöver dock inte ha svarat på alla frågor).

1. Möjlighet att ha utländska upplevelser
2. Möjlighet att använda språkkompetens
3. Möjlighet att läsa kurser som inte fanns på hemmalärosätet
4. Möjlighet att utveckla nya språkkompetenser
5. Möjlighet att utveckla nya språkkompetenser
6. Möjlighet att läsa kurser som inte fanns på hemmalärosätet

Motives

There are reports from 732 students in the group you picked (each student has not necessarily answered every question).

1. High quality education
2. Courses not offered at my home university
3. Quality of life in Sweden
4. Ability to use my language skills
5. Personal development - competitive advantage
6. Network building and new connections

Uttag ur STARS-databasen:

Skäl för utlandsstudier, till vänster från utresande svenska studenter, till höger från inresande internationella studenter till Sverige

De två främsta skälen för utlandsstudier är enligt svaren från båda grupperna att studenterna ville ha omväxling och nya upplevelser samt möjlighet att använda egen språkkompetens. Långt ned på listan kommer bl.a. möjligheter att läsa kurser som inte fanns på hemmalärosätet.

En analys av de data som redovisas på STARS-databasens webbplats³⁶ ger en bild av en medveten student som ser merit- och arbetsmarknadsvärdet i utlandsstudier och vill arbeta utomlands i framtiden. Han eller hon vill ha omväxling och upplevelser, och se annan kultur. Intressant i sammanhanget är att flera lärosäten i vår enkät betonar att det akademiska värdet av utlandsstudier kommer att bli allt viktigare om man ska kunna locka studenter till utbyte. I dagens STARS-data pekas inte kvaliteten i utlandsstudier ut som något starkt skäl. Det finns därför all anledning att utveckla kvaliteten i de studier utomlands man erbjuder sina studenter, och söka välrenommerade partner.

Att STARS-data visar på låg vikt för skälet att önskade kurser inte fanns på hemmaplan kan möjligen tas till intäkt för att rekommendera lärosätena att underlätta för studenterna att se vilka kurser som erbjuds vid partnerlärosäten, men som inte finns på hemmaplan.

STARS-data belyser många aspekter. Bland annat framgår det att knappt 40 procent av utresande svenska studenter före avresan hade bestämt vilka kurser de skulle läsa, lika stor andel hade delvis gjort det, medan drygt 20 procent inte bestämt något. Inresande studenter till Sverige har i högre utsträckning – drygt 60 procent – bestämt sig helt före utresan. Antingen är de mer målmedvetna, eller så kräver eller möjliggör svenska lärosäten eller hemmalärosätet ett tidigt val.

De inresande studenterna är överlag något mer nöjda med introduktionen än de utresande. Vi har i ett tidigare kapitel på andra grunder dragit slutsatsen att svenska lärosäten är bra på introduktion av inresande studenter, och det beläggs alltså i STARS-data.

För utresande studenter är den största uppgivna ”särskilda svårigheten” administrativt krångel. Inresande till Sverige anger betydligt mindre särskilda svårigheter. Det belägger ytterligare att svenska lärosäten är bra på mottagande.

Både inresande och utresande uppger sig vara betydligt mer nöjda med kontakten med andra internationella studenter än med värdlandets studenter. Detta kan vara ett memento när det gäller hur internationella studenter integreras i utbildningen och på fritiden.

För utresande studenter anges arbetsinsatsen, såväl i undervisningstimmar som i total studietid per vecka vara i stort sett densamma som vid

36. Vi har använt standarduttag från STARS-databasen som extern gäst på www.stars.liu.se. Den intresserade läsaren kan lätt göra motsvarande uttag och granska vårt resonemang.

hemmalärosätet. Men inresande studenter till Sverige uppger att arbetsinsatsen i Sverige är betydligt lägre än i hemlandet. Antalet timmar ”attending class” uppges vara drygt 10 i Sverige mot drygt 20 i hemlandet, och totala arbetsinsatsen uppskattas till drygt 25 timmar per vecka, mot ca 33 vid hemmalärosätet.

Om internationella studenter i Sverige är vana vid mycket lärarkontakt, skulle de kunna ha svårt att komma in i systemet med självstudier och därmed prestera sämre. Å andra sidan, om internationella studenter är vana vid en hårdare arbetstakt, skulle man kunna vänta sig att de lyckas bra i sina studier i Sverige. Det senare är fallet vid Internationella handelshögskolan, Högskolan i Jönköping, där man sedan höstterminen 1998 har byggt en informationsbank där de internationella studenternas prestationer i kurserna kan jämföras med de svenska studenternas. Fördelningen över hela perioden visar att 36 procent av de utländska studenterna når Väl godkänt, att jämföras med 30 procent av de svenska.

Fram tonar bilden av en ”internationell typstudent” som är rätt nöjd med det mesta som hon eller han varit med om. Den jämnstrukna belåtenheten hos både ut- och inresande studenter kan ha sin grund i att avsikten var att skaffa sig meriter för det kommande yrkeslivet, träna språk och få upplevelser. Själva utbildningen var inte något huvudskäl.

För svenska lärosäten kan en slutsats vara att man bör vinnlägga sig om att introducera internationella studenter i det svenska systemet som erbjuder relativt sett få timmar i klassrummet. Man bör dessutom försöka öka integrationen med svenska studenter.

För egna utresande bör man ägna viss uppmärksamhet åt den kanske för svenskar ovana administrationen vid utländska lärosäten och åt hur det mottagande lärosätet arbetar med att ge de internationella studenterna kontakter med sina hemmastudenter.

Hemmastudenter om internationalisering på hemmaplan

Det är få lärosäten som har gjort några mätningar av vad hemmastudenterna tycker om internationalisering. Några gör det dock, bl.a. Högskolan i Jönköping. I en enkätundersökning som görs varje termin tillfrågas programstudenterna vid lärosätet hur de uppfattar att internationaliseringen får genomslag i deras utbildning. På en skala mellan 1 (alldeles för lite) och 7 (alldeles för mycket) har värdet för hela lärosätet legat i intervallet 3,5–3,8. Vid Internationella handelshögskolan, Högskolan i Jönköping, som har mest studentutbyte av svenska ekonomutbildningar, har värdet legat i intervallet 4,4–4,6. Vid Ingenjörshögskolan var värdet 3,0 höstterminen

2003, dvs. ingenjörstudenternas genomsnittliga uppfattning är att internationaliseringen gärna kunde slå igenom mer.

Ett annat lärosäte som redovisar hemmastudenters åsikter är Lunds universitet, som anger att man i en enkät har frågat hur internationella perspektiv behandlas i utbildningen. Svaren från studenterna har genomgående varit positiva eller mycket positiva, med några undantag.

En möjlig slutsats av dessa mätningar av studentopinionen om internationalisering på hemmaplan är att det inte är någon fara att studenterna blir övermätta om internationaliseringen ökar kraftigt. Generellt sett görs dock anmärkningsvärt få undersökningar på området.

Diskussion och slutsatser

Svenskt deltagande i utbytesstudier behöver öka

Det svenska utresandet för utbytesstudier utomlands har i relativa tal minskat något under de senaste åren. Vi har dock konstaterat att många lärosäten kraftigt har ökat och andra kraftigt minskat utresandet under samma tid. I vår analys av mål och resultat (se bilaga 4) drar vi slutsatsen att det enskilda lärosätets mål, prioriteringar och strategier, och hur de genomförs, kan vara den viktigaste faktorn.

En utredning gjord av Internationella programkontoret³⁷ pekar på informationens och strategins roll. Man konstaterar att det råder en avsevärd brist på information om utlandsvistelser hos svenska studenter. Man säger också att svenska studenter är ovilliga att avbryta sin utbildning i Sverige, bl.a. för att utlandsvistelsen inte är en integrerad del av utbildningen och/eller pga. oro eller okunskap ifråga om tillgodoräknande.

Förklaringen till att deltagandet i utbyte har stagnerat skulle alltså kunna vara en kombination av otydligheter i prioriteringar och att man inte når ut till studenterna med information. Det senare skulle kunna hänga samman med den starka expansionen av högre utbildning från mitten av 90-talet. I det arbete som nu pågår med att utveckla mål och strategier finns det därför anledning att också se över organisation och information till studenterna.

Volymen av projekt- och examensarbeten, studieresor, praktik m.m. i utlandet uppskattar vi vara betydligt mindre än utbytet, och den är av kortare längd. Samtidigt bör det, med tanke på att familjesituationen kan

37. *Sveriges deltagande i Erasmus – Analys och förslag till åtgärder i syfte att öka rörligheten bland studenter och lärare*, Internationella programkontoret 2002.

upplevas som ett hinder, vara lättare att engagera studenter i kortare utbyten. Här finns också kopplingar till arbetet med internationalisering på hemmaplan som innehåller många olika element. Några lärosäten har utvecklat eller har börjat utveckla en sammanhållen referensram och strategi för de olika delarna. En sådan tror vi är nödvändig för att de många olika delarna inom internationalisering på hemmaplan ska samverka och stärka varandra.

Begränsningar i inresandet kan motverka IaH

I motsats till det svenska utresandet har inresandet av utbytesstudenter till Sverige oavbrutet ökat sedan flera år. Av olika ekonomiska och andra skäl vill flera lärosäten försöka nå en bättre balans mellan in- och utresande studenter. Kanske kan här också skönjas en prioritering av internationellt rekryterade programstudenter framför utbytesstudenter. I ett perspektiv av internationalisering på hemmaplan borde dock antalet inresande utbytesstudenter öka. Frågor om interaktion mellan studenter, vilka möjligheter som erbjuds inresande studenter, och hur man tar tillvara deras kompetens finns det anledning för lärosätena att fundera över. Av alla 39 lärosäten har 10 mer än dubbelt så många inresande som utresande studenter. Att försöka återställa en total balans mellan in- och utresande utbytesstudenter förefaller mycket svårt – i praktiken skulle det bli fråga om en kraftig strypning av inresandet, till förfång för internationaliseringen av miljön på hemmaplan.

Gästlärare populära

Utländska gästlärare är ett uppskattat inslag i utbildningen, men internationell rekrytering av fast anställda lärare är inte stor. Kopplat till ambitionen att öka den internationella rekryteringen till magisterprogram kan man våga spå ett ökat intresse att rekrytera internationellt framstående professorer för att öka konkurrenskraften. Kopplat till ökningen av fördjupade och mer mångsidiga strategiska samarbeten kanske man också kan våga spå en ökning av längre lärarutbyten.

Svenska lärares längre utlandsvistelser på utbytesprogram har minskat de senaste åren. Antalet inresande gästlärare har däremot ökat, dvs. vi ser samma mönster här som när det gäller studentutbytet. Också annan personals vistelser utomlands i tjänsten är mycket begränsade. Kanske kan de fördjupade strategiska samarbeten som utvecklas vara en möjlighet att öka erfarenheten genom utlandsvistelser. En annan möjlighet är en ökad

satsning på väl förberedda lärarutbyten såsom STINT:s program Liberal Arts Education.

En viktig åtgärd för lärosätena är att undanröja inre organisatoriska hinder såsom att man inte kan finna någon ersättare, att utlandsvistelse i tjänsten till betydande del ska betalas av läraren själv och kanske till och med "arbetas igen" vid hemkomsten.

Gemensamma program och kurser med utländska lärosäten ökar

De fördjupade strategiska samarbeten som utvecklas mellan svenska och utländska lärosäten omfattar mycket ofta gemensamma program och kurser. Det kan handla om studenter som samarbetar i projektgrupper på distans, distanskurser från de olika lärosätena i ett gemensamt program, studenter som "roterar" mellan lärosätena inom ett program, väl förberedda studieresor och praktikinslag vid samarbetande lärosäte, återkommande gemensamma samlingar av studenter från de olika länderna, för att nämna några. Här finns mycket att göra och vi är nog bara i början av en utveckling av sådana inslag.

Kurser på engelska är alltmer efterfrågestyrda

Kurser om internationella frågor är ett viktigt inslag i internationalisering på hemmaplan. Det kan till exempel vara kurser i internationell förståelse, i interkulturell kommunikation, specifik region- eller landskunskap och liknande. Med ökande intresse för IaH inom en sammanhållen ram bör antalet kurser öka och kvaliteten utvecklas. Detsamma gäller för det ökade strategiska samarbetet.

När studentutbytet började ta fart erbjöds ofta ett fast utbud av ett mindre antal kurser på engelska för inresande utbytesstudenter. Nu har alltför lärosäten ett mycket stort utbud där kurser ges med engelska som undervisningsspråk. I vissa fall ges de om internationella studenter väljer dem, annars inte. Frånsett rena språkkurser är det för övrigt mycket ovanligt att kurser ges på annat främmande språk än engelska.

Uppdrag i utlandet – bara i början på utvecklingen

Uppdrag i utlandet som betalas av en utländsk uppdragsgivare är ovanliga. Vanligare är uppdrag som betalas av t.ex. Sida men som genomförs utomlands. Många lärosäten redovisar dock planering av uppdrag av olika slag för utländska uppdragsgivare. Sannolikt kommer denna verksamhet

att öka väsentligt de kommande åren, också inom ramen för strategiska samarbeten mellan svenska och utländska lärosäten.

Svenska lärosäten har små möjligheter att finansiera utveckling av uppdragsverksamhet på egen hand. En idé kan vara att söka mer samarbete med internationella uppdragsorganisationer som Världsbanken, Internationella valutafonden och FN. Detta sker i andra länder, t.ex. Norge.

Ökande internationell rekrytering till magisterprogram

Svenska lärosäten är nya aktörer på den relativt etablerade internationella utbildningsmarknaden och har nästan uteslutande satsat på engelskspråkiga magisterprogram. I ett svenskt perspektiv är volymen redan aktningvärd och rekryteringen ökar starkt. Antalet internationellt rekryterade studenter kan vara åtskilliga tusen och utgöra tiotals procent av alla studerande på fristående magisterprogram i Sverige. Utvecklingen är intressant i flera avseenden och behöver belysas ytterligare i annat sammanhang, i synnerhet som flera lärosäten uttrycker ambitionen att öka denna rekrytering.

Självklart kommer möjligheter att ta betalt av internationellt rekryterade studenter att påverka den fortsatta utvecklingen. Strategiska samarbeten innefattar ofta gemensam utveckling av internationella program. Eftersom strategiska samarbeten kommer att öka, kommer troligen även samarbetet i utvecklingen av program att öka, vilket är kvalitetsdrivande på många sätt.

Få svenska lärosäten har kandidatprogram med internationell rekrytering. Allteftersom Bolognaprocessen formerar den europeiska examensstrukturen torde möjligheterna att rekrytera till kandidatprogram öka, och med den profilering av svenska lärosäten som troligen kommer att ske framöver, bör svenska lärosäten här kunna ha en konkurrensfördel. Internationell rekrytering till kandidatprogram skulle kunna stödja internationalisering på hemmaplan. Genom att sådana studenter vistas lång tid i Sverige skulle de bättre kunna integreras – en svag punkt för närvarande. Detta skulle dock kräva större insatser än idag från lärosätena.

Stora skillnader i internationalisering mellan lärosäten

Skillnaderna mellan lärosätena är i vissa avseenden mycket stora. När det t.ex. gäller studentutbyte har vissa lärosäten upp till tio gånger större verksamhet i relativa tal än andra. Våra analyser antyder att orsakerna kan vara skillnader i interna mål, prioriteringar och strategier samt deras genomförande snarare än skillnader i omvärldsförhållanden, i studentpopulationens

sammansättning, ålder och erfarenhet, eller i forskningsvolym. Många lärosäten skulle troligen vinna på att utveckla sitt strategiska perspektiv på internationalisering, och hårdare prioritera åtgärder inom internationalisering. En annan utredning pekar på svagheter i informationen till studenterna. Här finns anledning till översyn.

Bättre basfakta behövs

Statistik om den internationella rekryteringen av programstudenter behöver samlas in och bli en del av svensk officiell statistik. Möjligheterna att samla statistik om korta utlandsvistelser bör också undersökas. En möjlighet som skulle kunna prövas är att utnyttja Högskoleverkets Studentspegel för att samla data från studenterna, t.ex. om i vilken utsträckning de arbetat tillsammans med utländska utbytesstudenter i sin utbildning.

In- och utresande utbytesstudenter tycker lika

In- och utresande utbytesstudenter har i nästan alla avseenden samma åsikter om sina studier. Meritvärde för framtida yrkesgörning, språkträning och erfarenhet av annan kultur och miljö, är starkare skäl än själva utbildningen i främmande land. Detta resultat kan vara ett underlag för åtgärder t.ex. genom att öka kvaliteten i själva studierna. Båda grupperna av studenter är mer nöjda med kontakterna med andra utbytesstudenter än med ”hemmastudenterna”.

Internationalisering av forskarutbildningen

Inledning

Forskningen är internationell till sin natur, forskare rör sig över nationsgränser och en internationell erfarenhet hos doktorander efterfrågas i ökande grad. Internationellt samarbete och en tids arbete utomlands bör därför vara både viktiga och lockande inslag i doktorandernas utbildning för framtiden, särskilt som också de internationella kraven på kvalitet ökar. Vistelser utomlands bör vara positiva för alla eftersom det öppnar nya perspektiv genom utbyte av kunskap och idéer, och det bidrar till en ökad rörlighet senare i karriären. Men det leder också till bättre förståelse för olika sätt att ta sig an uppgifter och problem och till att doktoranden blir mer självständig. Tillsammans ger de olika faktorerna ökad kvalitet i arbetet. Det blir alltså en viktig form av kvalitetssäkring.

Forskarutbildningen i Sverige avslutas med doktorsexamen eller licentiatexamen och består huvudsakligen av egna studier och en avhandling. Utbildning för doktorsexamen ska omfatta 160 poäng, varav avhandlingen ska motsvara minst 80 poäng. Utbildningen för licentiatexamen ska omfatta 80 poäng, varav avhandlingen ska motsvara minst 40 poäng. Inom många ämnesområden är det vanligt att först avlägga en licentiatexamen och sedan fortsätta studierna mot en doktorsexamen.

I Bolognaprocessen, som startade 1999 och som beskrivs på annan plats i denna rapport, har förutom de tre ursprungliga och övergripande målen om rörlighet, anställningsbarhet och konkurrenskraft, flera operativa mål tillkommit. Vid mötet i Berlin 2003 fastslogs förutom ytterligare delmål också, att forskning är en viktig del av systemet för högre utbildning i Europa och att forskarutbildningen ska ingå som en tredje cykel i Bolognaprocessen. Forskarutbildningen kommer att vara i fokus vid det kommande ministermötet i Bergen i maj 2005.

I Forskarutbildningsutredningen³⁸, skriver utredaren att det ”inom Norden pågår en strävan till ökat samarbete, bl.a. genom nordiska fors-

38. *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*, Statens offentliga utredningar, SOU 2004:27

karskolor, Sverige bör vara en aktiv deltagare i detta”. Utredaren konstaterar också att doktoranders möjligheter till internationella kontakter, genom utlandsvistelser eller deltagande i internationella konferenser kan variera kraftigt. Den nu genomförda utvärderingen av internationaliseringsarbetet vid lärosätena bekräftar detta.

Olika förutsättningar

Vår utvärdering beskriver och bedömer hur lärosätena bedriver internationaliseringsarbetet. I det sammanhanget är lärosätenas förutsättningar olika, liksom deras utgångspunkter.

Forskarutbildning bedrivs vid universitet och vid de högskolor som har vetenskapsområde. En högskola som har tilldelats vetenskapsområde har rätt att utfärda doktorsexamen inom det vetenskapsområdet. Lärosäten utan vetenskapsområden och lärosäten där man inte har examensrätt inom alla områden kan ha doktorander antingen knutna till sig eller anställda, men dessa är då antagna vid annat lärosäte. Många aktiva doktorander vid de högskolor som saknar rätt att utfärda doktorsexamen är på detta sätt formellt antagna vid ett annat lärosäte. Dessa högskolor kommer därför inte med i statistiken när det gäller nationell registrering av in- och utresande doktorander. Befintlig statistik speglar därmed inte på vilket lärosäte doktoranden tillbringar huvudparten av sin forskarutbildning. Det vore önskvärt.

Eftersom många doktorander arbetar vid högskolor med vetenskapsområden är internationalisering av forskarutbildningen inte bara en angelägenhet för universitet och högskolor med lång forskningstradition, utan också för högskolor med vetenskapsområden. En mindre högskola som inte har rätt att utfärda doktorsexamen har naturligtvis andra förutsättningar att bedriva internationaliseringsarbete på denna nivå än ett lärosäte med stora forskningsresurser.

En annan grupp lärosäten som har annorlunda förutsättningar är de konstnärliga högskolorna³⁹. Dessa arbetar i forskarutbildningen på i huvudsak andra villkor. Där bedriver man konstnärligt utvecklingsarbete, som i dagsläget är relativt begränsat, men bl.a. Konstfack har pekat på att i takt med att fler utländska studenter kommer till skolan, så ökar detta.

39. Hit räknar vi Danshögskolan, Dramatiska institutet, Konstfack, Kungl. Konsthögskolan, Kungl. Musikhögskolan, Operahögskolan i Stockholm och Teaterhögskolan i Stockholm.

Dramatiska institutet har visst samarbete på denna nivå med Stockholms universitet och Södertörns högskola. Man har också en tydlig bas för internationellt engagemang genom sin medverkan i olika nätverk. På grundutbildningsnivån pågår ett konkret internationellt samarbete som enligt lärosätet är på väg att utvidgas till projektsamverkan på forskningsnivå.

Enligt *Doktorandspegeln 2003*⁴⁰ har en av tre doktorander som är i slutet av sin utbildning studerat utomlands eller vid annat lärosäte i Sverige. Hur stor andel som avser studier utomlands går inte att säga, men från vår undersökning står det klart att inom de olika vetenskapsområdena/forskningsämnesområdena har det vuxit fram olika traditioner för internationalisering för doktorander. Vid vår genomgång av enkätsvar och av våra frågor till lärosätena, framgår det att inom områdena medicin och teknik är det ofta en självklarhet att delta i någon form av utlandsvistelse under studietiden. Inom naturvetenskap ter sig detta också ganska naturligt. Inom humaniora och samhällsvetenskapliga ämnen varierar emellertid engagemanget mycket kraftigt. Inom vissa ämnen har man av tradition en internationell utblick. Det t.ex. gäller i viss utsträckning inom statsvetenskap och ekonomi, även om den i dessa ämnen är ofta är begränsad till USA och de amerikanska modellerna. Inom andra ämnen i denna grupp kan sådan utblick i stor utsträckning saknas. Ifråga om kulturämnena är det internationella perspektivet ofta mycket påtagligt.

En fråga i sammanhanget är om doktoranderna kanske i större utsträckning själva borde fråga efter möjligheten att studera utomlands. Efterfrågan verkar nämligen variera inte bara mellan ämnesområden utan också mellan lärosäten.

Mål och strategi

I lärosätenas svar på vår enkät finns generellt sett ganska lite om forskarutbildningens internationalisering. Den helhetsbild vi får när vi lägger samman enkätsvaren med informationen från våra möten med lärosätena ger dock en mer mångfacetterad bild av svenska doktoranders möjligheter att delta i internationaliseringen.

Den centrala nivån inom lärosätena verkar enligt vad vi observerat fokusera främst på studentutbyte inom grundutbildningen, medan doktorander är forskargruppernas ansvar. Trots detta finns det exempel på policy och

40. Högskoleverkets rapportserie 2003:28 R

på tydlig ansvarsfördelning när det gäller doktorandernas möjligheter till utlandserfarenhet. Inom många ämnen uppmanas också doktoranderna att vistas utomlands. Den bärande tanken verkar vara kvalitetsaspekten – dels blir forskningen bättre om doktoranden kan ingå i eller skapa egna internationella nätverk, dels ger utlandsvistelser en viktig erfarenhet och ett meriterande inslag i deras forskarutbildning. De deltar med presentationer vid internationella vetenskapliga workshops och konferenser, de får ”inskolning i forskarsamhället” och publicerar sig kanske också under studietiden. Men det är inte enbart positiva signaler. Chalmers har pekat på svårigheter i att få doktorander att förlägga delar av sina studier utomlands. Problemet sägs vara att doktoranderna är oroliga för att tappa tempo i sina forskarstudier. Det kan vara svårt att motivera en längre vistelse i utlandet om det inte är nödvändigt för avhandlingsarbetet och helt rätt i tiden. Enligt Chalmers är därför postdoc-vistelser utomlands attraktivare.

Ett antal universitet och högskolor har uttalade mål att doktorander ska ha en internationell erfarenhet och anger en viss miniminivå för internationella kontakter. Detta kan innebära att ha vistats en tid, 1–2 månader eller en termin vid ett utländskt lärosäte, och/eller deltagit i minst ett par internationella konferenser under utbildningstiden och där presenterat ett paper. Policydokumentet för forskarutbildningen vid Chalmers beskriver bland annat detta. Det finns också inskrivet i studieplaner vid lärosäten med så skilda förutsättningar som t.ex. KTH och Idrottshögskolan i Stockholm.

I KTH:s studieplaner för sina doktorander finns ett krav om att de ska genomföra minst tre månaders studier utomlands samt delta i och presentera ett paper vid en internationell konferens. Dessa krav ska uppfyllas före doktorsexamen och följs noga upp av lärosätet. Också Högskolan i Jönköping har krav på utlandsvistelser, och för doktorander vid Mälardalens högskola står det inskrivet i de individuella studieplanerna redan för början att internationellt konferensdeltagande ska ingå i studieperioden och att vistelse utomlands under en längre tid kan ingå.

Organisation

Formellt sett är det fakultetsnämnden som har ansvar för forskarutbildningen. Vid många lärosäten har dock varje institution och forskargrupp ett stort ansvar för sina doktorander och därmed också för doktorandernas möjligheter till internationalisering.

Vid Karolinska institutet är dekanus för forskning också ansvarig för internationalisering av forskarutbildningen. Vid Chalmers har prorektor ansvaret för forskarutbildningens internationalisering och har i detta arbete en forskarutbildningskommitté som bas. Andra lärosäten har liknande ansvarsmodeller. Vid Växjö universitet har prorektor ett övergripande ansvar för internationalisering medan en internationell samordnare vid planeringsenheten ansvarar för internationalisering inom forskarutbildningen och för lärarutbyte. Vid Umeå universitet finns en internationaliseringskommitté som är rektors beredande och rådgivande organ i övergripande frågor, och vid varje fakultetskansli arbetar man också med internationella frågor som avser forskarutbildningen. Vid Luleå tekniska universitet fungerar fakultetsnämnderna som strategi-, analys- och utvärderingsgrupper åt ledningen när det gäller frågor som rör både grund- och forskarutbildningen. I varje fakultetsnämnd finns en ledamot med särskilt ansvar för internationaliseringsfrågor.

Vid Stockholms universitet är processen decentraliserad och det är institutionerna som utvecklar sina internationella kontakter. Inom forskarutbildningen tas t.ex. ett stort antal utländska studenter emot efter individuella ansökningar till institutionerna. Även på Handelshögskolan i Stockholm sker arbetet med internationalisering av forskarutbildningen på institutionsnivå. Vid Uppsala universitet är internationaliseringen av grund- och forskarutbildningen en uppgift för universitetsledning, styrelser och nämnder, institutioner och enheter. En stor del av arbetet sker integrerat i universitetets övriga verksamhet.

Sammanfattningsvis ser vi en tydlig skillnad mellan grund- och forskarutbildningarna. För grundutbildningen är ansvaret för internationalisering i stor utsträckning centraliserat, medan det för forskarutbildningen i realiteten ofta ligger på respektive institution eller forskargrupp.

Finansiering av utlandsvistelser

Modellen för finansiering av doktoranders utlandsvistelser – oavsett längd – varierar kraftigt mellan lärosätena. Vid universiteten och fackhögskolorna som har en lång forskningstradition är delaktigheten i det internationella vetenskapsområdet naturlig och internationalisering därmed invävd i verksamheten. Doktorander vars anställning finansieras av anslag till vetenskapsområde har möjlighet att i vissa fall finansiera sina utlandsvistelser inom ramen för detta anslag. Även doktorander som finansieras av externa anslag har möjligheter till utlandsvistelser. Vid lärosäten som

endast i mycket liten omfattning har externa forskningsbidrag måste emellertid utlandsvistelsen finansieras med andra medel.

Vid Göteborgs universitet finns mycket donationsmedel som möjliggör doktoranders utlandsvistelser. Idrottshögskolan i Stockholm har också en lång rad stipendier från donationer – man uppger att alla studenter som söker resebidrag beviljas detta.

Vid Högskolan i Kalmar har man en intressant och tydlig lösning. Varje doktorand inom naturvetenskap får en örönmärkt pott om 75 000 kronor till resor och konferenser. Användning sker efter fakultetsnämndens prioritering.

Södertörns högskola har avsatt 50 000–60 000 kronor per doktorand inom naturvetenskap för internationalisering. Forskarskolan BEEGS (Baltic and East European Graduate School) vid Södertörns högskola har därtöver, enligt uppgift, avsatt särskilda medel för doktorandernas utlandsvistelser.

Vid Växjö universitet har fakultetsnämnden särskilt avsatt 1 miljon kronor 2003/04 för doktoranders utlandsresor. Det ska täcka vistelser upp till ett par månader och för konferensdeltagande.

Mälardalens högskola har fakultetsmedel för doktoranders internationalisering. När det gäller s.k. industridoktorander kan dessa ofta vistas utomlands vid svenska företag. Resursfrågan löses här på olika sätt.

Vid Karolinska institutet finns 1,3 miljoner kronor avsatta för resebidrag som doktorander kan söka, både utresande och inkommande doktorander. Konkurrensen är dock stor om dessa bidrag och de räcker inte till alla sökande.

Kortare vistelser medför endast mindre ekonomiska problem, enligt Chalmers. Deras doktorander får enligt policy behålla sin doktorandlön under utlandsvistelsen, medan övriga kostnader ska täckas av den budget som doktoranden har vid institutionen. Alla doktorander uppmanas därtöver att söka stöd hos externa organisationer. Karlstads universitet medger för sin del befrielse från undervisningsskyldigheten (dvs. ledighet med behållen lön) för alla doktorander så att dessa ska kunna åka utomlands.

Det finns också flera stipendieorganisationer och andra externa källor som erbjuder olika former av ekonomiskt stöd för utlandsvistelser. Uppsala universitet anger att Knut och Alice Wallenbergs jubileumsdonation bidrar med årliga medel för att stödja doktoranders deltagande i internationella konferenser. Dessutom erbjuder STINT⁴¹ sedan 1998 ett antal doktorand-

41. Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning

stipendier inom humaniora och samhällsvetenskap för utlandsvistelser om en termin eller mer.

Svenska doktoranders utlandsvistelser

Högskoleverket redovisar årligen statistik över doktorandernas utlandsvistelser. Underlaget kommer från lärosätena. Baserat på enkätsvaren och på våra möten med lärosätena finns det anledning att misstänka brister i dessa uppgifter, beroende på mindre bra rutiner vid vissa lärosäten. Vi har trots detta valt att använda den tillgängliga statistiken för vår analys.

Under åren 1997–2003 har andelen doktorander som vistats utomlands, relaterat till antalet avlagda doktorsexamina, varierat mellan 31 och 42 procent, med flest utresande under 1998 och 1999 (42 respektive 39 procent). En analys med hjälp av s.k. glidande medelvärde visar att trenden är minskande. År 2003 var det 34 procent som vistades utomlands.

Tabell 11: Andel utresande doktorander, fördelade på år

År	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Andel (%)	37	42	39	36	31	36	34

Uppgifterna baseras på statistik från Högskoleverkets NU-databas om antal utresande doktorander. Antal utresande divideras med antalet avlagda doktorsexamina under respektive kalenderår och uttrycks i procent. Statistiken avser utlandsvistelser längre än 3 månader.

De uppgifter som redovisas här gäller vistelser som är 3 månader eller längre. Längden på vistelserna för doktoranderna varierar i själva verket mycket, från några veckor upp till en termin. Det vanligaste är kortare vistelser om några veckor. Det finns många orsaker till detta, bl.a. att många doktorander upplever att den totala tiden för doktorandstudierna inte räcker till för att inkludera en längre utlandsvistelse. Tyvärr finns det inte någon statistik över doktoranders utlandsvistelser som är kortare än 3 månader. Det är en klar brist.

Statistik från Högskoleverkets NU-databas över in- och utresande doktorander som deltagit i internationellt utbyte under minst 3 månader eller mer visar att under år 2003 var det drygt 810 utländska doktorander som vistades i Sverige. Samma år var det strax över 880 svenska doktorander som tillbringade en studieperiod om minst 3 månader utomlands. Av de utländska doktoranderna vid svenska lärosäten kom drygt 320 från EU-länder. Några fler, strax över 370 svenska doktorander, valde ett EU-land för sin studievistelse. Cirka 200 svenska doktorander valde USA.

Av lärosätena registrerade Chalmers dubbelt så många utresande som inresande doktorander. Vid Lunds universitet och SLU var förhållandet det omvända – man tog emot dubbelt så många inresande som utresande doktorander. Göteborgs universitet och Umeå universitet liksom KTH hade ett mer balanserat utbyte, och vid Karolinska institutet och Stockholms universitet var utbytet nästan helt i balans.

Vid Karlstads universitet liksom vid Chalmers uppger man att doktoranderna ofta är lite äldre vilket medför att familjesituationen oftast styr över viljan och möjligheterna till utlandsvistelser. Därför prioriteras korta utlandsvistelser för dem. Familjesituationen hindrar också utresandet helt för vissa doktorander. Doktorandspegeln 2003 berör den stora åldersspridningen bland doktorander.

För doktorander som deltar i utbyten inom ramen för forskningssamarbeten styrs oftast valet av studieland av handledarens nätverk och forskningsprojekt. Det framgår inte klart av lärosätenas svar huruvida det är vanligt att doktoranderna deltar i utbytesprogram inom t.ex. EU.

Att under sin forskarutbildningstid tillbringa en tid vid ett lärosäte i Norden uppfattas som mindre attraktivt. Ändå finns en hel del kontakter och samarbeten inom olika områden mellan nordiska högskolor som sannolikt är både annorlunda, intressanta och stimulerande. Doktoranderna borde möjligen uppmuntras att bättre ta vara på de möjligheter som finns att tillbringa någon tid vid ett lärosäte i Norden.

Uppsala universitet anger att doktorander relativt sällan deltar i de reguljära utbytesprogrammen bortsett från Marie Curie-nätverken inom EU:s ramprogram för forskning och utveckling. Marie Curie-stipendier bidrar också till forskarrörligheten enligt Växjö universitet.

Utländska doktorander vid svenska lärosäten

Utländska doktorander som studerar vid svenska lärosäten upplevs ”bädda” för svenska doktoranders vistelser utomlands. Men de utländska doktorandernas vistelser här kan också skapa förutsättningar för rekrytering av dem själva som seniora forskare liksom rekrytering av andra seniora forskare till Sverige i ett senare skede. Förutsättningarna skapas bl.a. genom att forskarstuderande inkluderas i befintliga nätverk. Det gäller inte bara de svenska forskarnas nätverk utan också att anställda utländska professorer och lektorer kan inkludera dem i sina nätverk och därigenom bidra till att internationella kontakter vidgas.

Chalmers engelskspråkiga internationella magisterprogram har varit en användbar rekryteringsbas till forskarutbildningen. Andelen utländska doktorander har ökat betydligt och det hänför man till magisterprogrammen. Umeå universitets magisterprogram i folkhälsovetenskap har haft liknande effekt. Där använder man för de icke-svenska doktoranderna en s.k. sandwichmodell för forskarutbildningen. Den innebär att merparten av tiden tillbringas vid hemmauniversitetet men den varvas med kortare perioder i Umeå.

Vid Handelshögskolan i Stockholm är forskarutbildningen delad i två grenar. Inom företagsekonomi är den mer traditionell, så att doktoranden knyts till ett forskningsprojekt (vilket ofta är mycket nationellt) medan den inom nationalekonomi drivs i ett informellt samarbete mellan Handelshögskolan i Stockholm och Stockholms universitet. En internationell annonsering sker inför ansökan till forskarstudierna i nationalekonomi och hälften av alla antagna doktorander kommer från andra länder än Sverige.

Forskarskolans BEEGS (Baltic and East European Graduate School) som startade sin verksamhet år 2000 vid Södertörns högskola har en internationell inriktning. Ungefär hälften av doktoranderna kommer från andra länder, främst från Östeuropa. Stora delar av utbildningen – en tredjedel av kurserna, doktorandseminarier, konferenser och andra symposier – hålls på engelska.

Samarbetet inom Norden avspeglas bland annat i att det vid Karlstads universitet finns 14 norska doktorander. Dessa är antagna inom den s.k. Universitetsalliansen Inre Skandinavien (UNISKA). Doktoranderna har i detta fall dubbla handledare.

Statistik över antalet doktorander med utländsk grundexamen som är antagna vid svenskt lärosäte finns inte idag. Sådana uppgifter vore det värdefullt att få tillgång till, då utbildning börjar betraktas som en exportvara. För fortsatt uppföljning och bevakning av forskarutbildningens internationalisering efterlyses denna form av statistik. En annan aspekt i sammanhanget är hur doktoranderna skulle kunna bidra till marknadsföring av svensk utbildning på grundnivå. Det skulle kunna vara värt att reflektera över.

Svenska doktorander antagna vid utländska lärosäten

Vissa svenska doktorander är antagna vid utländska lärosäten, trots att de är anställda vid svenska lärosäten. Grunden för detta är att vissa mindre högskolor inte har rätt att utfärda doktorsexamen alls eller inte har vetenskapsområde och examensrätt inom det område dit doktorandens ämne hör. Det främsta skälet till att vara antagen vid ett utländskt lärosäte verkar vara att doktoranden vill stanna kvar vid den högskola där hon eller han har genomgått sin grundutbildning och bedriva sin forskning tillsammans med en handledare där. Behovet är då att hitta en specialist inom ämnet utomlands. Har högskolan ett sedan länge fungerande samarbete med ett utländskt lärosäte där forskning med kvalitet sker inom det aktuella området, blir valet av utländskt lärosäte lättare.

Exempel på högskolor där doktorander antas vid ett utländskt lärosäte, är Högskolan Dalarna och Högskolan i Trollhättan/Uddevalla. Högskolan i Skövde som har ett mångårigt och nära samarbete med ett brittiskt universitet har ett antal doktorander antagna där samt vid ett universitet i USA. Man ser dock inte bara fördelar med detta. Det finns också en utmaning i att examinera doktorander utomlands. Man pekar på att detta senare kan skapa problem, när forskarna ska ansöka om medel hos de svenska forskningsorganen. De som examinerats utomlands är då mindre kända i det svenska vetenskapssamhället.

Forskarskolor och andra samarbetsformer med universitet i utlandet

Forskarskolor har funnits vid svenska lärosäten sedan 1980-talet men flera har tillkommit under 1990-talet och under de senaste åren. Forskarutbildning bedrivs idag vid 16 forskarskolor som regeringen inrättat och en rad andra som finansieras på andra sätt. Det finns forskarskolor inom en rad olika områden. Deras verksamhet bygger på samarbete mellan flera universitet och högskolor.

Ansvaret för en forskarskola vilar på en världhögskola i samarbete med andra partnerhögskolor. Världhögskolan är samordnande och har det grundläggande ansvaret för forskarskolan. Ambitionen är att stå i nära kontakt med den internationella forskningsfronten. Exempelvis inbjuds framstående utländska forskare för att delta i seminarier. Dessa seminarier hålls av detta och andra skäl oftast på engelska.

Umeå universitet har aktivt deltagit i uppbyggandet av en europeisk forskarutbildning på lärarutbildningens område. Ett större antal doktorander från Umeå har därmed deltagit i doktorandkurser om 10 poäng som förlagts till andra länder (i Europa). De erfarenheter som gjorts har också utnyttjats inom ramen för den nationella forskarskolan i pedagogiskt arbete som koordineras av universitetet. Denna har varje år ett utlandsförlagt internat där studenterna också kommer i kontakt med lärarutbildning och forskning inom EU.

Högskolan i Jönköping har en gemensam forskarskola i lärande och kommunikation med Helsingfors universitet. Lärare från detta universitet är delvis anställda vid Högskolan i Jönköping och doktorander reser i båda riktningarna.

KTH uppmuntrar olika former av samarbeten t.ex. europeiska forskarskolor och koordinerar också flera sådana. Sommarskolor för doktorander inom forskarnätverken är ett annat sätt att stärka internationaliseringen. Många sommarskolor, som vanligtvis pågår i en månad, äger varje år rum vid KTH eller vid något annat lärosäte i Europa.

Uppsala universitet deltar i ett betydande antal samarbetsprojekt med lärosäten i andra länder. Till projekten hör forskarskolan ULLA som drivs av ett europeiskt konsortium inom det farmaceutiska området, ESTER som ger doktorander i främst historia möjlighet att delta i tematiska forskarskolor inom ett EU-finansierat nätverk och International Science Programme (ISP) inom fysik, kemi och matematik som stöttar utbyggnaden av forskningskapacitet i ett antal utvecklingsländer genom bl.a. doktorandvistelser i Sverige.

SLU ingår i NOVA-universitetet som anordnar ett antal grund- och forskarutbildningskurser. NOVA är en nordisk plattform med sju deltagande nordiska universitet för samarbete inom skogs-, veterinär- och lantbruksutbildningarna. Stockholms universitet samarbetar inom juridik med universiteten i Norge, Danmark och Finland, där doktorander träffas vid årliga workshops. Luleå tekniska universitet ingår i forskarutbildningsnätverket CAES⁴². Nätverket har arrangerat årliga internationella doktorandkurser inom miljöområdet. I nätverket ingår ett antal universitet i Norden och Ryssland.

42. Circumpolar PhD Network of Arctic Environmental Studies

Slutligen finns det anledning att nämna att svenska doktorander också genomför forskningsprojekt vid internationella forskningsanläggningar såsom CERN⁴³, EMBL⁴⁴ m.fl.

Språk

Engelska är arbetsspråket för doktorander vid många lärosäten. Chalmers, Handelshögskolan i Stockholm, Högskolan i Jönköping och Karolinska institutet är några av dessa. På de flesta lärosäten ges information om och kurser inom forskarutbildningen i huvudsak på engelska.

Olika former av språkstöd ges till doktorander. För alla studenter, inklusive de doktorander som behöver öka sin språkliga färdighet i både engelska och svenska finns vid Malmö högskola en särskild språkverkstad tillgänglig. Stödet inkluderar datorbaserad, individuell uttalsträning och hjälp och undervisning i akademiskt skrivande och presentationsteknik på engelska. Högskolan har också under några år anlitat en brittisk konsult för att bl.a. ge hjälp och stöd till sina doktorander när det gäller att söka internationella stipendier. Vid flera lärosäten anordnas kurser i rapportskrivning på engelska för doktorander. Högskolan i Skövde är ett exempel på lärosäte där detta sker.

Ett växande antal doktorander (och postdocs) av utländsk härkomst vid Karolinska institutet har medfört ökande krav på att handledarkurser också ska ges på engelska. Doktoranderna fungerar för övrigt själva som handledare och en kortare handledarkurs på engelska finns för dem. De utländska doktoranderna som studerar vid Karolinska institutets program för folkhälsovetenskap används t.ex. som handledare i magisterprogram. Vid Chalmers följer alla doktorander en kurs i pedagogik som ges på engelska.

Svenska avhandlingar skrivs idag till mycket stor del – eller nästan uteslutande – på engelska inom områdena teknik, naturvetenskap och medicin. Inom lärarutbildningen och vissa ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap skrivs avhandlingar främst på svenska. Svenska är också vanligast inom rättsvetenskap och juridik⁴⁵. Vissa lärosäten poängterar att man kräver sammanfattningar på svenska om avhandlingarna skrivs på engelska. Det kravet finns bl.a. vid Uppsala universitet.

43. Organisation Européenne pour la Recherche Nucléaire

44. The European Molecular Biology Laboratory

45. *Doktorandspeglin 2003*, Högskoleverkets rapportserie 2003:28 R

Vid Karolinska institutet är spridningen av avhandlingar begränsad, det sker bara till på förhand etablerade kontakter. Arbetet pågår dock för att vetenskapliga avhandlingar ska publiceras på internet. Uppsala universitet har hunnit längre med webbaserad publicering. Sedan 2003 finns det genom universitetsbibliotekets arbete tillgång via webben till de ca 400 avhandlingar som publiceras varje år i form av "dissertation abstracts". Universitetet arbetar också med att utveckla en webbaserad handbok för forskarutbildningen inom det teknisk-naturvetenskapliga området. Den skrivs på både svenska och engelska och är ursprungligen ett initiativ från doktoranderna som universitetet stöttar.

Dubbla och gemensamma doktorsexamina

Samarbeten mellan svenska och utländska lärosäten kan leda till olika former av examina efter forskarutbildningens slut. Bland annat erbjuds dubbla doktorsexamina av några lärosäten. Det innebär att man som student har möjlighet att utöver sin svenska examen också få en utländsk examen med motsvarande dignitet.

Ett antal universitet har utbildningsprogram tillsammans med lärosäten i andra länder som resulterar i dubbla examina. Vikten av att istället kunna utfärda gemensamma examina, s.k. joint degrees, även på doktorandnivå understryks i rapporten *From Prague to Berlin*⁴⁶. I vår utvärdering har flera svenska lärosäten framfört önskemål om att de svårigheter och hinder som finns för att utfärda gemensamma doktorsexamina ska åtgärdas. Problemen som uppenbarligen finns bör enligt vår uppfattning uppmärksammas och försök göras att undanröja dessa. KTH är ett lärosäte som understryker vikten av fler gemensamma doktorsexamina och också efterlyser möjligheten till att ge sådana.

Till de lärosäten som har avtal om dubbel forskarexamen hör Chalmers. Avtalen är tecknade med en rad franska universitet. Stockholms universitet har dubbel doktorsexamen inom teatervetenskaplig forskarutbildning tillsammans med universitet i Frankrike, Italien och Tyskland. Högskolan i Jönköping har som tidigare nämnts en forskarskola i lärande och kommunikation gemensam med Helsingfors universitet. Vid undersöknings-tillfället hade Högskolan i Jönköping inte examensrätt i dessa ämnen, utan examen utfärdades av Helsingfors universitet.

46. *Bologna Process Between Prague and Berlin*, september 2003

Karolinska institutet har nyligen utvecklat dubbla examina med några forskningsinstitutioner och universitet, i bl.a. Singapore och USA. Forskarutbildningen omfattar gemensamma kurser och en avhandling, och examen omfattar bl.a. ett diplom underskrivet av båda lärosätena.

Rekrytering av doktorander från utlandet

Fler och fler studenter väljer ett annat land än hemlandet för fortsatta studier, inte minst efter sin grundexamen. Det ökande antalet internationella magisterprogram vid svenska lärosäten verkar i detta sammanhang vara ett sätt att attrahera utländska studenter till forskarutbildningen, inte minst inom det teknikvetenskapliga området. Antalet studenter som via denna väg rekryteras till en hel forskarutbildning finns det dock inga säkra uppgifter om. Det finns anledning att överväga om inte uppgifter om och statistik kring utländska studenters grundexamen och land borde inhämtas för vidare strategiarbete med att rekrytera utländska studenter till Sverige.

Bland lärosäten som har använt magisterprogram för rekrytering till forskarutbildning kan nämnas Blekinge tekniska högskola. Där har avdelningen för maskinteknik rekryterat många av sina doktorander på detta sätt. Uppsala universitet har prioriterat att utveckla Research Masters tillsammans med universitetet i Groningen, i Nederländerna, och tänker sig att dessa ska kunna fungera som instrument för rekrytering till forskarutbildning. En utveckling av Luleå tekniska universitets engagemang i Barrensregionen (samarbete i det regionala närområdet med Norge, Finland och Ryssland) kan också ses som ett sätt att öka rekryteringsunderlaget inom både grundutbildning och forskarutbildning.

Diskussion och slutsatser

Internationalisering innebär samarbete och utbyte över gränser. Många doktorander skapar sina framtida kontaktnät redan under forskarutbildningstiden genom kortare eller längre vistelser utomlands eller genom att delta i någon nationell eller internationell konferens. Vi tror dock att det finns mer att göra – fler doktorander behöver vistas utomlands under sin forskarutbildning.

Inom EU pågår diskussioner kring och arbete med att Europa ska bli ett av de mest attraktiva utbildningsområdena i världen. Forskarutbildningen och våra doktorander är oerhört viktiga för att kunna skapa denna

attraktiva utbildningskontinent, men också för att bibehålla dess kvalitet. Därför bör en utlandsvistelse finnas inskriven i varje doktorands individuella studieplan. Varje doktorand bör också ha ett krav på sig att någon gång delta i ett internationellt symposium. För att finansiera dessa internationaliseringsåtgärder bör lärosätena sträva efter att skapa tillräckligt ekonomiskt utrymme.

Centrala funktioner vid lärosätena bör, liksom handledare, mer aktivt än nu uppmuntra till utbyten också inom närområdet, inom Norden och Östersjöområdet. Detta skulle ligga i linje med de strävanden som finns att få Norden att bli internationellt ledande inom forskning och innovation och ta upp konkurrensen med USA, som föreslås i Nordiska ministerrådets vitbok om nordisk forskning och innovation.

För att nå de kvalitativa målen måste lärosätena också hitta former för att följa upp dem. En förutsättning för detta är att data finns tillgängliga, och här finns för närvarande problem. Det gäller bl.a. kvaliteten i de uppgifter som lärosätena rapporterar in till Högskoleverket (via Statistiska centralbyrån). För att komma tillrätta med problemen bör lärosätena se över sina rutiner för rapportering av statistikunderlaget. För att bättre kunna mäta doktorandutbytet bör statistiken utvecklas. Det gäller bl.a. doktorandutbytet i Norden, där uppgifter inte finns tillgängliga i nuvarande statistik.

Vi vill uppmana fler lärosäten än idag att samverka omkring utbildningsprogram i enlighet med Bolognaprocessens intentioner, även om regelrätta gemensamma examina inte kan ges för närvarande.

Det totala antalet doktorander bör enligt regeringen öka. En ökad andel utländska doktorander är viktigt i detta sammanhang. För att få bättre kunskap på området behövs bättre underlag i form av statistik. Statistik över utländska doktorander, med grundexamen från annat land, är exempel på statistik som bör utvecklas. Sådan statistik kan också fungera som underlag för lärosätena i arbetet för att öka rekryteringen av utländska doktorander.

Är tanken sedan att hålla de utländska doktoranderna kvar efter examen för att upprätthålla eller stärka kvaliteten inom många ämnesområden – och stödja internationaliseringen – eller för att förstärka vår arbetsmarknad, måste det finnas ökade möjligheter för de nydisputerade att stanna kvar i landet. Det nu genomförda arbetet pekar på att hinder finns för att de nydisputerade utländska doktoranderna ska kunna stanna. Dessa hinder bör undanröjas.

Jämställdhet och mångfald

Inledning

Högskoleverkets första tematiska utvärdering genomfördes 1999 och behandlade de svenska lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald⁴⁷. Denna följdes upp drygt tre år senare⁴⁸. Båda dessa utvärderingar var ett led i arbetet med att få en bild av hur landets lärosäten arbetar med de tre kvalitetsaspekterna.

När vi i vår utvärdering ställde frågor kring arbetet med jämställdhet, studentinflytande och social och etnisk mångfald inom internationalisering, var de skriftliga svar vi fick en aning nedslående. Enkätsvaren till oss var nämligen mycket knapphändiga. Det gällde särskilt jämställdhet och mångfald, medan studentinflytande i högre grad behandlades i svaren. Detta ger oss anledning att behandla jämställdhet och mångfald separat, så att en mer utförlig diskussion kan föras kring dessa frågor. Frågor kring studentinflytande har däremot lyfts in på andra platser i rapporten.

För att få mer underlag ställde vi några kompletterande frågor vid våra möten med lärosätena. Vi fick då en del ny information, men på många punkter vet vi fortfarande inte hur stor medvetenheten faktiskt är. Vår allmänna bedömning är dock att den är låg.

De frågor som vi i enkäten ställde om de tre aspekterna var avsiktligt vida. Som tidigare nämnts kom svaren att till stor del att handla om studentinflytande. Det var också vanligt att svaren inte alls, eller väldigt lite, kopplades till lärosätenas arbete med just internationalisering. Svaren kom istället att behandla det allmänna arbetet med de tre aspekterna. Ofta uttryckte man också, explicit eller implicit, att man inte upplever något behov av att se särskilt på dessa aspekter i arbetet med internationalisering. Vi valde därför att ställa ytterligare frågor under våra intervjuer med lärosätena:

- Svaren på enkätfrågorna om de tre aspekterna studentinflytande, jämställdhet och mångfald, kom att handla nästan enbart om studentinflytande. Hur säkerställer ni att även jämställdhets- och mångfaldsperspektiv är en naturlig del av internationaliseringsarbetet? Finns det

47. Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R

48. Högskoleverkets rapportserie 2003:31 R

formella strukturer eller är det fråga om en integrerad informell funktion?

- Hur arbetar ni för att förebygga kulturkrockar inom internationaliseringen? (Såväl ifråga om studenter som personal – exempelvis information om diskrimineringslagstiftning, drogpolicies m.m. till utbytesstudenter, utländsk personal etc.)

Frågorna var knappast heltäckande, men borde utifrån förutsättningarna ändå vara tillräckliga för att kunna fånga in mer information om lärosätenas arbete. Svaren på frågorna visade sig också ge en något bättre bild av vad som faktiskt sker på lärosätena.

Begreppen jämställdhet och mångfald i internationalisering

I Högskoleverkets tidigare utvärderingar handlar både jämställdhet och mångfald om lärosätenas förmåga att utnyttja den kompetens som finns tillgänglig i samhället. Grunden för jämställdhet i den högre utbildningen är att kvinnor och män, oavsett var i den akademiska hierarkin de befinner sig, ska ha samma möjligheter. Till jämställdhet hör även genusfrågor, som bland annat innebär att maktrelationen mellan könen problematiseras. Social och etnisk mångfald har sin grund i vilka möjligheter och förutsättningar personer med olika socioekonomisk och/eller etnisk bakgrund ges för att få tillträde till universitet och högskolor.

I lärosätenas arbete med internationalisering uppkommer ofta möten mellan olika kulturer. Det finns då anledning att vara extra uppmärksam på att inte några individuella rättigheter kränks i dessa möten utan att de fokuseras och tillvaratas. I vår utvärdering har vi framförallt varit nyfikna på vilka åtgärder lärosätena vidtagit eller ämnade vidta med anledning av detta. Vi ville se resultatet av policy snarare än själva policyn. Likaså var vi intresserade av att se hur systematisk lärosätenas analys är när det gäller de möjligheter och problem som de tre aspekterna medför.

Många lärosäten har poängterat att det kan vara väldigt svårt att skilja ut arbetet med jämställdhet och mångfald från det övriga arbetet. Detta har vi full förståelse för. Därför har vi bedömt lärosätenas arbete i ett helhetsperspektiv, utifrån de specifika frågor som ställdes och utifrån det som framkommit i andra svar som getts. Ett annat viktigt förhållande är att olika kvalitetsaspekter överlappar varandra. Detta är också fallet när det

gäller jämställdhet, mångfald och studentinflytande. I den ovan nämnda utvärderingen av dessa tre aspekter slår man fast detta:

”Åtgärder för att främja jämställdhet gynnar t.ex. också mångfald och studentinflytande i stort. Det gäller både rekryteringsåtgärder och åtgärder för att stödja studenterna som nybörjare och senare under studierna. Det finns samtidigt också exempel på att vad som görs för att gynna en kategori kan missgynna en annan, mätt i procentuella andelar av kategorierna.”⁴⁹

Detta gäller också till stor del arbetet med jämställdhet och mångfald inom internationaliseringen. En ökad antagning av utbytesstudenter från ett visst land eller en viss region kan till exempel snabbt leda till en minskad numerär jämställdhet bland inresande studenter till ett lärosäte. Med ett aktivt och långsiktigt arbete med jämställdhets- och mångfaldsfrågor kan lärosätena bättre bemöta denna typ av situationer.

Hantering av jämställdhet och mångfald i internationaliseringsarbetet

Vi bedömer att graden av medvetande om jämställdhet och mångfald kopplade till internationaliseringsarbetet är högst skiftande bland landets lärosäten. Ofta hävdar man att frågorna är så integrerade i all verksamhet att man inte ens behöver tänka på det. Det förefaller också leda till att man inte tänker på det – och att mycket lite händer. Det ska påpekas att mycket bra arbete utförs, men alltför ofta verkar detta vara personberoende snarare än den integrerade del lärosätena uppger.

Det har varit svårt att bedöma olika delar av arbetet eftersom det överhuvudtaget redovisats mycket sparsamt. Det har dessutom i flera fall funnits motstridiga uppgifter i redovisningarna. Exempelvis är det svårt att bedöma huruvida ett lärosäte som säger sig ha ett jämställt internationaliseringsarbete, men där det samtidigt uteslutande är män som besvarat våra frågor, verkligen har gjort en väl övervägd analys av sin situation.

Under utredningsarbetet letade vi efter konkreta kopplingar mellan lärosätets övergripande arbete med jämställdhet och mångfald å ena sidan och internationaliseringsarbetet å den andra. Vårt intryck är att sådana kopplingar generellt sett är relativt ovanliga. I några få fall har jämställd-

49. *Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald*. Höskoleverkets rapportserie 2000:8 R

heshandläggare, mångfaldshandläggare eller personer med motsvarande funktioner medverkat i arbetet med framtagandet av nya policier eller på andra sätt i internationaliseringsarbetet. Ett exempel i sammanhanget är Stockholms universitet som lyfter fram sitt samarbete med Jämo och DO för att skapa väl fungerande planer. Detta verkar dock snarare vara ett undantag.

Trots vad som sagts ovan finns det goda exempel på ingångar som ett lärosäte kan använda i sitt arbete med ett av eller båda perspektiven. Karolinska institutet har exempelvis valt att särskilt behandla mångfaldsaspekten i sin internationella policy, vilket få andra lärosäten uppger sig ha gjort. Södertörns högskola väljer att redan i inledningen av sin rapport precisera sin inställning till arbete med mångfald. Man kopplar sina utgångspunkter på ett tydligt sätt till den faktiska verksamheten och pekar ut var man kan förvänta sig att se resultaten av denna grundinställning:

”Högskolans ambition är att eftersträva mångfald i flera olika avseenden: social bakgrund, olika kulturell bakgrund, utveckla mångkulturella och mångvetenskapliga utbildningsprogram m.m. Denna strävan genomsyrar hela högskolans arbete och utgör en allmän utgångspunkt vid planering av all verksamhet vid högskolan såsom utbildningsutbud, rekrytering osv. Mångfald är en integrerad del i högskolans profil.”

Samma högskola kan också uppvisa konkreta resultat utifrån sin mångfaldsambition. Exempelvis har lärosätet utnyttjat den stora andelen spansktalande i närregionen och har med detta i ryggen bland annat byggt upp kontaktnät med Spanien och Latinamerika. Det har också påverkat såväl utbildningsutbud som rekrytering.

Kungl. Konsthögskolan tillhör också de lärosäten som kan påvisa ett samband mellan ambitioner på jämställdhets- och mångfaldsområdet och faktiska resultat i verksamheten. Deras arbete har resulterat bland annat i en internationell nämnd som är numerärt jämställd, och i gästföreläsningar med en feministisk agenda, såsom föreläsningen ”Kärlek ur ett marockanskt kvinnoperspektiv” i kursen Konst och arkitektur. Vid Högskolan i Gävle har det internationella sekretariatet inlett ett samarbete med bland annat samordnaren för jämlikhet och högskolans samverkansorgan, för att engagera gästföreläsare med internationell inriktning och bakgrund.

Mälardalens högskola är ytterligare ett lärosäte som har arbetat med jämställdhetsfrågor inom internationalisering. Det har särskilt gällt stöd till kvinnliga teknikstudenter och teknikkandidater. Syftet har varit att

uppmuntra till intresse för internationella kontakter. Detta har bl.a. gjorts genom ett mentorprogram. Lärosätet har också fått EU-medel för att ge kvinnliga forskare en möjlighet till forskarmeritering. Vissa medel har gjort det möjligt för dem att presentera sin forskning på internationella konferenser och att förlägga viss tid av utbildningen på ett utländskt universitet. Ett flertal lärosäten, däribland Uppsala universitet, uppger att man tar särskild hänsyn till jämställdhetsaspekten vid ansökan om utbytesplats.

Relativt få lärosäten uppger att de har översatt sina policydokument till engelska. Kungl. Konsthögskolan har dock kursprogram och de flesta policydokument på engelska. Flera lärosäten, bl.a. Högskolan i Halmstad, säger att de kommer att översätta alla policydokument rörande jämställdhet, mångfald och studentinflytande till engelska inom kort. Flera andra har framfört att lagar inom de aktuella områdena, särskilt likabehandlingslagen, bör översättas till engelska.

Innehåll och metod i kurser

Det finns också exempel på hur lärosäten arbetar för att mångfald och internationalisering ska få positiva effekter på innehållet och formerna kring utbildningen. Karolinska institutet har ett koncept där studenter presenterar pedagogiska idéer de tagit med sig från sina utlandsvistelser under rubriker som "Picking up pedagogical ideas from abroad: a students perspective" och "Pedagogical Ideas from abroad". Linköpings universitet upplyser vid introduktionen sina inresande studenter om att man tillämpar en studentcentrerad pedagogik och uppmanar dem särskilt att föra en öppen dialog om utbildningsinnehållet med sina lärare.

Också inom de högskolepedagogiska kurserna ges allt fler inslag med koppling till jämställdhets- och mångfaldsperspektiv. Mälardalens högskola behandlar särskilt frågor som rör undervisning i ett mångkulturellt klassrum. De har även inbjudit anställda, studenter och allmänheten till seminarierier med såväl inter- som mångkulturellt innehåll. Malmö högskola har mångfald som ett viktigt perspektiv i sina tioveckorsutbildningar av nyanställda lärare. KTH har via sitt Learning Lab givit pedagogiska kurser med moment om jämställdhet och mångfald i syfte att underlätta bemötandet av alla studenter. Södertörns högskola har analyserat

50. Definieras bl.a. som att utveckla ett förhållningssätt som omfattar ömsesidig nyfikenhet och ökad förståelse för egna och andras kunskapsyn, tankesätt, värdegrunder, livsformer och maktbefogenheter.

och utvecklat begreppet interkulturalitet⁵⁰ vilket lett till förslag om att erbjuda personalen sådan kompetensutveckling speciellt riktad mot akademisk verksamhet. Även Umeå universitet arbetar aktivt med att utbilda sin personal i interkulturell kommunikation, vilket lett till ett ökat tryck på denna typ av kompetensutveckling.

Förebyggande arbete

De flesta lärosäten pekar på att man bedriver ett aktivt arbete med mottagning av inresande studenter, ofta med hjälp av studentkåren. Kårens insats är ofta till stor del av administrativ och/eller praktisk karaktär. Men den har också inslag för att underlätta mötet mellan olika kulturer och arbete med att förhindra kulturkrockar. Eftersom stora delar av det praktiska arbetet utförs av studentkårerna har det delvis legat utanför vårt uppdrag, men det praktiska mottagandet kan ändå konstateras vara relativt väl fungerande på de flesta lärosäten.

Som vi konstaterat tidigare är det sannolikt så att arbetet med jämställdhets- och mångfaldsaspekter är högst skiftande i kvalitet och i stor grad personberoende. En del lärosäten har dock involverat flera delar av lärosätet i sin mottagningsprocess. Det gäller t.ex. Högskolan i Halmstad där studenthälsan genomför utbildning för de studenter som organiserar introduktionsveckan för inresande studenter. Utbildningen innehåller värderingsövningar och diskussioner om jämställdhet och mångfald.

Även Luleå tekniska universitet har ett aktivt förebyggande arbete där såväl högskolans olika funktioner som andra parter – bl.a. polis, distriktsköterska och präst – deltar aktivt. Mälardalens högskola genomför utbildningar av sina faddrar i syfte att göra dem medvetna om de kulturer de inresande studenterna kommer ifrån. Ytterligare ett exempel på förebyggande arbete finns vid Karolinska institutet där man har tagit fram en beredskaps- och krisplan för in- och utresande studenter, lärare och forskare vid lärosätet.

Högskolan Kristianstad har varje år två internationella studenter som praktikanter på det internationella kontoret. De arbetar med mottagningen av inkommande utbytesstudenter.

Om lärosätenas arbete med att ta emot utbytesstudenter verkar vara förhållandevis strukturerat, så förefaller mottagandet av utländska gästlärare ofta sakna rutiner. Endast ett fåtal lärosäten har producerat särskilda material för inresande lärare och introduktionen förväntas oftast ske muntligt av mottagande institution eller lärare. Uppsala universitet har dock en

skrift kallad *Being an Academic Teacher in Uppsala*. Den tar upp många av de problem som gästlärare kan ställas inför. Malmö högskola hanterar frågan bl.a. genom att ge en kurs kallad Teaching in international culture.

Högskolan i Skövde och Linköpings universitet har skapat speciella program⁵¹ för internationella besökare. Där ges möjlighet för gästlärare och inresande studenter att få kontakt med svensk natur och kultur. Det handlar om enkla och vardagsnära åtgärder. Exempelvis bjuder anställda eller andra personer, eller familjer, i trakten in en utbytesstudent på middag eller till andra aktiviteter.

Göteborgs universitet har som uttalat mål att bristande kunskaper i svenska inte bör vara ett hinder för deltagande i beredande och beslutande organ. Policyn för dessa organ är också att de så långt som möjligt ska spegla den etniska mångfalden på universitet och i samhället i övrigt. Detta är utmärkt, men frågan är hur långt sådana åtgärder räcker generellt sett, när huvuddelen av all intern information vid lärosätena fortfarande är på svenska.

På ett antal lärosäten pågår också ett aktivt arbete med att validera och utveckla invandrade akademikers kompetens. Högskolan i Borås har ett särskilt projekt benämnt Invandrarakademien med syftet att öka invandrade akademikers anställningsbarhet och ger där bland annat undervisning i svenska och engelska samt uppdatering av deras fackkunskaper. Högskolan i Jönköping lyfter fram sitt arbete med att kompletteringsutbilda personer med utländsk akademisk bakgrund till svensk lärarexamen. En stor del av lärosätena verkar dock inte se detta arbete som direkt kopplat till internationaliseringsarbetet vilket gör att informationen till oss om den här typen av arbete har varit relativt begränsad.

Diskussion och slutsatser

Inledningsvis konstaterade vi att den tillgängliga informationen inte ger någon bra överblick av arbetet med jämställdhet och mångfald inom internationaliseringen. Eftersom lärosätena trots våra frågor inte har givit oss information på dessa områden blir vår tolkning att många ännu är ovana att handskas med frågorna. Jämställdhets- och mångfaldsarbetet är troligen ännu inte integrerat i arbetet med internationalisering. Även om vi tror att det sker en hel del bra arbete på lärosätena, ser vi stora behov på detta

51. Skövde International Visitors, respektive Linköping Association for International Visitors

område. Vi saknar analyser av vad jämställdhets- och mångfaldsperspektiv kan vara inom ramen för internationalisering. Vi saknar handlingsplaner som behandlar jämställdhets- och mångfaldsperspektiv inom internationaliseringsarbetet. Vi saknar systematiska kompetensutvecklingsplaner där jämställdhet och mångfaldsfrågor problematiseras utifrån arbete i en internationell kontext. Vi saknar också i hög utsträckning uppföljningsbara mål för jämställdhets- och mångfaldsrelaterade frågor kopplade till internationaliseringen.

Sammanfattningsvis ser vi ett stort behov av att lärosäten skapar en grund att stå på när det gäller jämställdhets- och mångfaldsperspektiv inom internationaliseringen. Om de konkreta åtgärder som redan görs kopplades till en tydligare idé om vad man vill uppnå skulle det sannolikt bli lättare att motivera de berörda att arbeta med frågorna.

Våra slutsatser är följande:

- Jämställdhet är inte tillräckligt uppmärksammat när det gäller internationalisering. De flesta lärosäten har inte reflekterat över vilka jämställdhetsaspekter som kan läggas på internationalisering.
- Mångfaldsfrågor ses som från början inbyggda i internationalisering. Man har inte heller inom detta område reflekterat på vilket sätt mångfaldsaspekter behöver bevakas.
- Det finns behov av översyner av internationaliseringsarbetet utifrån jämställdhets- och mångfaldsperspektiv. Det kan ge underlag för såväl nya mål som konkreta projekt.
- I sin nuvarande form är arbetet med jämställdhet och mångfald svårt att följa upp. Det finns ett stort behov av mätbara mål.
- Det skulle behövas en idéskrift om hur de tre frågorna kan hanteras inom internationalisering.

De bästa lärosätena

Inledning

I vårt uppdrag ingår att utse vilka lärosäten som arbetar på bästa sätt med internationalisering av grundutbildning och forskarutbildning. Det är metodmässigt en delvis annorlunda uppgift än den som vi ägnat större delen av denna rapport åt, nämligen att beskriva internationaliseringen i högskolesystemet som helhet.

I beskrivningen vi gjort har vårt undersökningsobjekt – i teknisk mening – varit hela systemet. Vi har försökt beskriva vad som görs, hur det görs, och i vilken omfattning det görs. Vi beskriver hur det typiska eller genomsnittliga lärosätet gör och vilka skillnader som finns med hjälp av statistik eller utvalda exempel. Vi har beskrivit aspekt för aspekt, och med dessa beskrivningar av delar har vi försökt bygga upp en helhetsbild av systemet. Vi ger dock inga helhetsbilder av enskilda lärosäten. För att utse det bästa lärosätet måste vi emellertid göra just det senare, alltså studera helhetsbilder av varje lärosäte.

Helhetsbilder av lärosäten kan formas på olika sätt. I början av vårt arbete gjorde vi ett försök att med två olika sätt beskriva helheter. Var och en av oss gjorde en helhetsbedömning och graderade varje lärosäte på en skala 1–5. Parallellt med detta delade vi upp internationalisering i ett stort antal olika indikatorer och bedömde för varje lärosäte hur många indikatorer som uppfylldes. Slutligen lät vi helhetsbedömningarna och ”indikatorsumman” mötas. Det visade sig att de två sätten att bedöma inte hade något samband med varandra.

Vår slutsats av de inledande försöken var att det inte går att mäta och väga olika delar och lägga ihop poäng som man gör i en mångkamp i idrott. Våra helhetsbilder måste skapas på annat sätt. Några hållpunkter måste man dock ha, och dem redovisar vi nedan. Utifrån hållpunkterna nominerade varje medlem i gruppen upp till tio kandidater för utnämningen till bästa lärosäte. Dessa diskuterade vi sedan, först i form av en utslagningsprocess, och därefter – när drygt tio återstod – mot varandra. Jämförelserna gjordes utifrån individuella helhetsbedömningar av de olika lärosätena, vi använde t.ex. inget på förhand bestämt vägningsssystem för de olika faktorerna. Att försöka rekonstruera exakt hur vi kom fram till vårt resultat är därmed meningslöst – en sådan beskrivning av processen

blir en ren efterhandskonstruktion. Vi kan dock konstatera att den systembeskrivning som vi beskrivit ovan fungerade mycket väl som referensram för att se var varje lärosäte låg i förhållande till helheten. Därför gjordes valet av bästa lärosäte sent i vårt arbete.

Vad vi bedömt

Vi berörde i vår enkät till lärosätena i huvudsak fyra områden:

- Mål och strategier
- Organisation och stödsystem
- Verksamheten – vad man gör och i vilken omfattning man gör det
- Vad man uppnått

Det är också inom dessa huvudområden som vi gjort vår bedömning. Inom det första huvudområdet undersökte vi hur aktuella *mål och strategier* är. Vi försökte besvara frågor av typen om internationaliseringen är en del av eller i vart fall väl kopplad till mål och strategi på ”toppnivå” vid lärosätet, hur man arbetar med Bolognafrågorna, hur man bevakar omvärlden i övrigt, hur man sätter målen och utformar strategierna, hur nära måluppfyllelsen man är samt hur man följer upp och utvärderar det man gör.

Strategin kan ses som vägen mot målen. Vi undersökte bl.a. om strategin verkade vara ändamålsenlig i förhållande till målen och om olika delar av vad man gör stödjer varandra, eller görs isolerat från varandra. Vi har också beaktat internationellt samarbete av olika slag – såväl strategiskt som operativt.

Organisation handlar om vem som gör vad. Vi har studerat hur arbetsfördelningen är gjord, till exempel vad som görs gemensamt för hela lärosätet respektive vid fakulteter, institutioner och inom ämnesgrupper och om denna uppdelning är ändamålsenlig. Stöder de insatser som görs vid olika delar varandra eller sker dubbelarbete?

Med frågorna om *stödsystem* undersökte vi hur man arbetar med stöd i form av förberedelser för och mottagande av in- och utresande studenter och lärare, men också hur man säkrar kvaliteten i verksamheten, och hur man informerar och kommunicerar.

Frågor om vad man gör, och i vilken omfattning, handlar om *verksamheten*. I beskrivningen av internationalisering av grundutbildningen som helhet har vi skilt mellan internationell rekrytering av programstudenter, utresandet av svenska studenter och internationalisering på hemmaplan. Det senare har ett stort antal olika inslag, allt ifrån att internationella

studenter samarbetar nära med hemmastudenter till användning av engelskspråkig kurslitteratur. Vilken verksamhet man har, vad man gör och i vilken utsträckning man gör det kan ses som i olika slags resultat. Men till resultaten kan också räknas hur ämnesinnehållet förändras och hur internationaliseringen bidrar till kvalitet i utbildningen. Även sådana mycket svårbedömda faktorer måste ingå, annars blir bilden av *vad man uppnått* inte komplett.

Vi är medvetna om att förutsättningarna skiljer sig åt mellan olika lärosäten och vi har försökt beakta det i arbetet. Men i vår beskrivning av hela systemet har vi också sett att skillnader i förutsättningarna verkar betyda relativt sett lite i förhållande till den egna viljan och prioriteringen och till hur man arbetar. Av bland annat det skälet har vi valt att inte dela in lärosätena i olika grupper inför bedömningen.

Vi har inte undersökt hur mycket man satsar på internationalisering i sin helhet och hur effektivt man utnyttjar dessa resurser. Man kan dock säga att det vore ganska naturligt att de bästa lärosätena satsar mer än andra – åtminstone är chansen att man lyckas väl större då. Det skulle kunna ha att göra med att de har mer resurser totalt sett och därmed bättre förutsättningar. Vi kan dock konstatera att två av de tre lärosäten vi lyft fram som de bästa har ett blandat utbildningsutbud och alltså en ersättning per student i grundutbildningen som inte skiljer sig markant från genomsnittet i högskolesystemet.

Det bästa lärosätet

Vi anser att det lärosäte som just nu arbetar bäst med internationalisering är Uppsala universitet.

Uppsala universitet har tydliga mål och strategier för internationalisering som är kopplade med lärosätets övergripande mål och strategi. Man baserar sina mål och strategier på insiktsfull analys av sin omgivning och sin egen situation. Man följer och mäter utfall i förhållande till mål på ett okomplicerat och effektivt sätt. Man har god ordning på basfakta om internationalisering och vet var man står i jämförelser med andra. Man arbetar aktivt med Bolognaprocessen. Arbetet med strategiska allianser är dock bara påbörjat. Mål- och styrdokument är tydliga. De kommunicerar väl och hänger samman på ett bra sätt.

Arbetsfördelningen inom lärosätet är tydlig och förefaller att vara effektiv. Det som görs på lärosätetsgemensam nivå stöder det som görs vid fakulteter och institutioner utan detaljstyrning, och samarbetet mellan olika ni-

vår förefaller att fungera bra. Organisationen av olika enheter som arbetar med internationalisering är tydlig och verkar vara väl genomtänkt.

Stödet till verksamheten fungerar väl. Universitetet har ett bra samarbete med studentkårer och nationerna i Uppsala som tar väl hand om de utländska studenterna i en mångfacetterad verksamhet.

Universitetet har mycket väl genomarbetad information, och satsar nu medvetet på information via sin webbplats. Där finns t.ex. information till inresande lärare. Webbplatsen kunde dock ha bättre anpassning till olika grupper av användare.

Man har som tydlig strategi att via hög ambitionsnivå i den interna informationen skapa överblick och möjligheter till koordinering av olika initiativ i organisationen.

Uppsala universitet har ett omfattande utbud av magisterprogram på engelska. En stor andel av studenterna reser ut som utbytesstudenter under studietiden. Internationaliseringen på hemmaplan har ett mer än genomsnittligt inslag av inresande utbytesstudenter, och är i övrigt livfull och varierande.

En anda av internationell solidaritet verkar vara levande vid universitetet och man bedriver ett aktivt arbete gentemot utvecklingsländerna.

Uppsala universitet arbetar målmedvetet och effektivt med praktiskt taget alla delar av internationalisering i en komplex och i många avseenden historiskt given organisation.

På delad andra plats

Vi anser att två lärosäten – Karolinska institutet och Malmö högskola – har det näst bästa internationaliseringsarbetet. Motiveringarna följer här, med lärosätena i bokstavsordning:

Karolinska institutet

Karolinska institutet prioriterar internationalisering och har väl utformade och aktuella mål och strategier. Man sätter till exempel olika mål för olika delar, efter deras förutsättningar. Arbetet med Bolognaprocessen är aktivt och välstrukturerat.

Organisationen för internationalisering är stor och väl representerad i de olika programområdena. De flesta programnämnder har inrättat internationella kommittéer. Det finns tydliga regler och rutiner på många områden, som verkar stödjande i arbetet. Även verksamhetsplanerna är väl sammanbundna med lärosätets mål och strategi. Både den externa och den

interna informationen är välstrukturerad och fungerar bra. Omhändertagandet av inresande studenter är välfungerande.

Arbetet med internationaliseringen på hemmaplan, som relativt nyligen blivit högprioriterat, utvecklas väl. Man har goda ansatser till en sammanhållen strategi, till exempel inom sjuksköterskeutbildningen. Det finns många goda exempel på hur man utnyttjar kompetens från andra länder. Bra exempel är att internationella studenter informerar om sjukvården i sitt hemland på den klinik och/eller institution man gästar och att hemvändande utbytesstudenter föreläser om och presenterar pedagogiska idéer från värdlandet. Internationella studenter deltar i kursutvärderingar på samma sätt som svenska. Ett intressant grepp är att studenter med utländsk bakgrund fungerar som mentorer för lärare.

Karolinska institutet har under ett antal år arbetat för att de anställda ska utveckla sin pedagogiska meritportfölj, så att bl.a. meritvärdet av internationellt arbete och internationell erfarenhet kan bli tydligare.

Karolinska institutet har en omfattande organisation för internationalisering, som ger stöd och struktur i alla delar av organisationen och där mål, strategi och handlingsplaner hänger väl samman. Det visar sig också i många väl genomtänkta detaljer i internationaliseringsarbetet.

Malmö högskola

Malmö högskola prioriterar byggandet av en internationell miljö på hemmaplan. Med en strukturerad och insiktsfull analys som grund har man tagit ett samlat strategiskt grepp över alla de delar som kan bidra till att internationalisera miljön, och myntat begreppet internationalisering på hemmaplan. På fem år har man nått mycket långt i att utveckla sin egen miljö och blivit uppmärksammad nationellt och internationellt. Man utvärderar sin verksamhet och har god ordning på basfakta. Man har en klar bild av var man står och vad som lett dit. Det har man också när det gäller studentutbyte, där man ligger långt under sitt mål. Man har en mycket effektiv nätverksorganisation som gör många delaktiga i utvecklingen.

Med en kartläggning av program och kursplaner som grund har Malmö högskola utvecklat en mängd kurser och aktiviteter med inriktning på interkulturell kommunikation och på utvecklingsländer. Man samarbetar aktivt med det omgivande samhället. Samarbetet bygger man bl.a. på den höga andel av befolkningen i regionen som har utländsk bakgrund. Ett exempel är att ett hundratal internationella studenter varje år ägnar ca tre timmar per vecka åt att vara mentorer för skolbarn i Malmö. Man för

också en medveten språkpolitik. Bland annat har en avdelning för språk och kommunikation startats, liksom en språkverkstad.

Malmö högskola integrerar perspektiv som mångfald, jämställdhet och likabehandling på ett naturligt och bra sätt i sin verksamhet.

Malmö högskola har startat och lett utvecklingen av internationalisering på hemmaplan och blivit ett föredöme nationellt och internationellt. Tack vare helhetssyn, en genomtänkt struktur och strategi och den delaktighet man lyckats skapa har man fortlöpande kunnat göra insatser som var och en bidragit till helhetens utveckling.

Några lärosäten med speciella styrkeområden

Vi vill slutligen lyfta fram sju lärosäten som inom var sitt delområde – bredare eller smalare – arbetar mycket väl och/eller har nått mycket långt inom detta delområde.

Handelshögskolan i Stockholm har en mycket aktiv studentkår med stort engagemang i internationaliseringen. Läsåret 2003/04 drev studenterna till exempel Exchange Japan, Project China med resa till Kina och Sverigedag där, och Journée Francaise.

Högskolan i Jönköping prioriterar internationellt utbyte, och har i relativa tal det största studentutbytet i landet bland lärosäten med blandat utbildningsutbud.

Kungl. Tekniska högskolan har utvecklat ett brett och starkt utbud av kurser på främmande språk vid avdelningen för språk och kommunikation. Avdelningen utbildar i engelska, franska, italienska, japanska, kinesiska, ryska, spanska, tyska och svenska.

Luleå tekniska universitet satsar starkt på internationella strategiska allianser, bl.a. nya och fördjupade samarbeten med Monash University, Australien och Uleåborg i Finland, Barentsområdet med Murmansk och Arkhangelsk och en ny teknisk, alleuropeisk högskola i Nancy.

Lunds universitet har ett väl genomarbetat och omfattande stödsystem för utbyte på alla nivåer, både för utresande svenska och inresande internationella studenter, lärare och gästforskare.

Södertörns högskola har satsat på att internationalisera mot geografiska språkområden av särskilt intresse. Med spansktalande befolkning i närområdet som grund har man utvecklat utbildningsprogram med spansk inriktning och bygger kontakter med Spanien och Latinamerika.

Växjö universitet har ett internationellt kontor som arbetar på ett systematiskt och genomtänkt sätt. Studenterna engageras, mål och handlingsplan finns liksom handböcker för studenterna, information ges på engelska, etc. Dokument och rutiner finns, liksom fungerande processer.

Diskussion och slutsatser

Inledning

I detta avslutande kapitel sammanfattar vi de iakttagelser vi gjort och samlar ihop våra viktigaste slutsatser. Vi ger dessutom några rekommendationer till beslutsfattare på olika nivåer. Först ges dock tre korta redovisningar: vad lärosätena själva vill lyfta fram som resultat av sitt arbete med internationalisering, lärosätenas egen analys när det gäller sina starka och svaga sidor samt lärosätenas syn på statistik om internationalisering. Dessa kan tjäna som ytterligare bakgrund till våra slutsatser och rekommendationer.

Resultat av internationaliseringsarbetet – lärosätenas svar

Vår enkät innehöll en fråga om vilka resultat av sitt arbete med internationalisering som lärosätena själva ville framhålla. Det blev en provkarta med alla tänkbara resultat redovisade. Tyngdpunkten i svaren ligger dock inom ett mycket centralt område, och ett område som bådär gott för framtiden. Utökade och fördjupade samarbeten framhålls nämligen av många lärosäten som ett av de viktigaste resultaten. Kontakterna ökar, de internationella nätverken växer – både i antal, omfattning och betydelse – och kvalitetssäkringen får en allt större betydelse i samarbetsavtalen.

Förbättrade rutiner och stöd för utbytesverksamheten hör också till det som lärosätena lyfter fram. Inte minst handlar det om mottagandet av utländska studenter som ju inrymmer många moment som steg på vägen och hjälp in i en annorlunda studiemiljö och social tillvaro. I själva undervisningen har den ökade mobiliteten bland studenter och lärare medverkat till ett internationellt perspektiv i undervisningen, vilket flera lärosäten pekar på som ett viktigt resultat. Studenterna, och i viss utsträckning även lärarna, har blivit en mätare på att utbildningen håller god kvalitet. Genom de rapporter som både ut- och inresande lämnar utvärderas både utbildningen och vistelsen i sig. Detta påpekas också som ett resultat.

Att lärarnas engagemang är av central betydelse kommer fram i flera svar. De deltar själva i utbyte och andra utlandsvistelser i större utsträckning än tidigare och är därmed goda förebilder. De breddar och utvecklar

också sin kompetens och bidrar därmed till förnyelse och utveckling av utbildningarna. De har också haft påverkan på studenternas attityder till internationalisering. Även anpassningen till Bologna-processen har inneburit utveckling och förnyelse för dem som tagit sig an den processen.

Genom den stora ökningen av internationella studenter vid svenska lärosäten har många fler kurser och program på engelska skapats. Det tillhör de allra viktigaste resultaten. De internationella studenterna har vidare, genom jämförelser mellan hemlandets och värdlandets utbildningar, bidragit till kvalitetshöjning av de svenska utbildningarna. Ungefär en fjärdedel av lärosätena har den vägen fått bekräftelse på att utbildningen internationellt sett ligger på en hög nivå och att deras renommé är mycket gott. Dessutom – framhåller flera lärosäten – bidrar de internationella studenterna, tillsammans med lärare av utländsk härkomst och gästande utländska lärare och föreläsare till en internationell miljö på campus.

En global dimension har tillkommit i utbildningen hos många lärosäten. Det är bl.a. ett resultat av de nyligen instiftade Linnaeus-Palme-stipendierna. Dessa har fört med sig en ökad internationell förståelse bland såväl studenter som lärare och annan personal.

Lärosätenas starka och svaga sidor

I vår enkät bad vi lärosätena att redovisa vad de ser som sina starka respektive svaga sidor. De svar vi fått innehåller en lång rad olika exempel, men vissa mönster går ändå att se.

Till sina starka sidor räknar drygt hälften av lärosätena (21) att de har en väl fungerande organisation för mottagande av internationella studenter. Detta är den starka sida som nämns oftast. I organisationen för mottagande räknar man in sina internationella kontor, faddersystem, studentkårens engagemang m.m. Att detta är en stark sida stämmer bra med bedörmargruppens iakttagelser. En annan av de starka sidorna som många (18) lyfter fram är sina starka internationella nätverk och andra typer av internationella kontakter. Hit räknar man också samarbete med partneruniversitet utomlands. Även detta stämmer bra med våra iakttagelser – både deltagandet i och administrationen av nätverk är omfattande.

Samtidigt som många pekar på det goda mottagandet av inresande studenter är det 10 lärosäten som ser ett lågt antal utresande som ett problem. Det gäller både utresande studenter och lärare. Detta har kopplingar till både frågan om meritvärdet av internationalisering och avsaknaden av

incitament. Dessa problemområden tas upp av 14 lärosäten som pekar på att deltagande i internationalisering inte räknas som meriterande för lärare när de söker högre tjänster eller att incitament i annan form saknas för lärarna.

Många lärosäten (16) nämner ett rikhaltigt utbud av kurser och program på engelska som en av sina starka sidor. Samtidigt finns det lärosäten som pekar på detta område som en svag sida. Den näst vanligaste svaga sidan gäller nämligen olika aspekter på en grundläggande fråga inom internationalisering – engelska språket. Som svag sida eller hinder för utvecklingen redovisar 18 lärosäten problem kopplade till utbudet av kurser och program på engelska, svårigheter att få lärare att undervisa på engelska eller brist på information till studenter och lärare på engelska.

Om man studerar vad lärosätena *inte* för fram som starka sidor så finns även där bilder som stämmer överens med våra iakttagelser. Det gäller t.ex. arbetet med Bolognaprocessen som bara lyfts fram av 6 lärosäten. Mot bakgrund av den stora inverkan på den svenska högre utbildningen som denna process kommer att ha, skulle vi önska att fler hade fört upp implementeringen som en stark sida. Så är alltså inte fallet. Ansvaret för detta är delat mellan regeringen som inte har givit förutsättningarna och lärosätena som inte har utnyttjat de möjligheter som faktiskt finns. Viss medvetenhet om de bristande insatserna finns också. På listan över svaga sidor finns Bolognaprocessen nämligen med. Där är det 8 lärosäten som ser det egna arbetet med Bolognaprocessen eller förståelsen för EU-perspektiv som ett problem, något man behöver ta tag i internt.

Den vanligaste svaga sidan (22) eller hindret i ansträngningarna att öka såväl studenter i utbyte som rekrytering av internationella studenter till magisterprogram är bostadssituationen. Förhållandevis många lärosäten anger också resursbristen som en svag sida och/eller ett hinder. Det är sammanlagt 15 lärosäten som nämner denna fråga. Men, med hänvisning till vad vi tidigare sagt om svaren på vår fråga om just resurser kanske man istället ska se detta resultat som positivt. Det är faktiskt mer än 60 procent av lärosätena som inte nämner resursproblem som svaga sida eller hinder för internationalisering.

Slutligen kan man inte undgå att nämna personalens roll. Det är 13 lärosäten – alltså en tredjedel – som lyfter fram personalens engagemang och entusiasm för internationalisering som en stark sida. Antalet som istället lyfter fram dålig förankring av arbetet med internationalisering som en svag sida eller ett hinder är bara hälften så stor – det gör 7 lärosäten.

Lärosätenas syn på statistiken

Under förberedande kontakter inför vår utvärdering var det flera lärosäten som kommenterade Högskoleverkets statistik om internationalisering. Det som framfördes var att statistiken inte ger en rättvisande bild av framförallt svenska studenters vistelser i andra länder. Av denna anledning ställde vi i vår enkät frågor om just detta, alltså om man anser att statistiken är rättvisande. De svar vi fick var förhållandevis samstämmiga.

Drygt 40 procent (16) av lärosätena svarade att statistiken inte stämmer med verkligheten. Man redovisade egna siffror som var både högre och lägre än Högskoleverkets officiella statistik. Å andra sidan var det drygt 30 procent (12) av lärosätena som rapporterade att statistiken är korrekt, dvs. överensstämmer med deras egna uppgifter. Av resterande lärosäten var det 6 som inte svarade på huruvida statistiken var rätt eller fel utan gav andra synpunkter och 2 lärosäten svarade inte alls på frågan.

Oavsett om man svarat att statistiken är korrekt eller ej så anser många lärosäten att den bild som ges inte är rättvisande. De vanligaste orsakerna som anges gäller korta utlandsvistelser. För lärare gäller det att vistelser kortare än 3 månader inte syns i statistiken. Tidsgränsen betyder att de flesta utbyten inom ramen för programmen Erasmus och Nordplus inte redovisas, och det är majoriteten av utbytena. Ifråga om studenter faller många korta vistelser – i form av t.ex. examensarbeten, fältstudier, studie-resor och praktik – vid sidan av reglerna för statistikrapporteringen. Helhetsbilden blir därmed missvisande.

Inom statistikområdet såväl som inom andra områden pågår kontinuerligt förändringar. Flera lärosäten hänför de skillnader i statistiken som man påpekar till brister i de egna rutinerna. Flera har också tagit tag i problemen och har genomfört eller ska genomföra översyn av det egna arbetet med statistikunderlaget.

Rapporteringen av utresande free movers verkar erbjuda problem. Vissa lärosäten anger att man inkluderar dessa i sina rapporter, andra tar inte med dem. Vi har inte undersökt vilka rutiner som gäller, men konstaterar att viss förvirring verkar råda. Tydligt registrerar vissa lärosäten de studenter som gör studieuppehåll för utlandsstudier så att de kan redovisas, medan andra inte gör det.

Några lärosäten tar upp som ett problem redovisning av utlandsvistelser för doktorander. Det gäller lärosäten som har doktorander anställda med saknar examensrättigheter. I dessa fall redovisas såväl doktoranden i sig som eventuella utlandsvistelser på det lärosäte där doktoranden är formellt antagen. I anslutning till detta kan vi nämna att några av de större

lärosätena uttryckt sin tveksamhet när det gäller kvaliteten i statistiken över doktorandernas utlandsvistelser. Man tror, på goda grunder, att sådana vistelser inte registreras. Samma sak gäller för övrigt statistiken över lärares utlandsvistelser.

Sammanfattningsvis verkar det finnas anledning att rutiner för statistikinsamling ses över, både på central nivå och på lärosätena.

Slutsatser och rekommendationer

I detta avsnitt sammanfattar vi våra viktigaste slutsatser och rekommendationer och ger några förslag till åtgärder. Dessa riktar sig huvudsakligen direkt till lärosätena. I diskussionen finns dessutom några förslag som rör områden där centrala initiativ krävs. Alla förslag har förts fram tidigare i rapporten.

Mål och strategier

.....
: Vi rekommenderar lärosätena att
: • utveckla sina strategier för internationalisering och tydligare prioritera bland
: sina åtgärder.
:

Vi kan konstatera att nära hälften av lärosätenas mål- och strategidokument är flera år gamla. Det finns uppenbara behov att bättre följa upp och revidera dessa, även om många lärosäten redan nu arbetar med en revidering. I detta arbete bör lärosätena behandla intern kommunikation av strategier, mål och erfarenheter. Detta verkar vara ett eftersatt område hos de flesta lärosäten.

Den stora skillnaden mellan uppställda mål och måluppfyllelse som många lärosäten redovisar kan tolkas som att lärosätena haft svårt att prioritera bland olika insatser inom det internationella arbetet. Sådana prioriteringar kommer att bli allt viktigare för lärosätena.

Organisation och stödssystem

- Vi rekommenderar lärosätena att
 - systematisera den omvärldsanalys som görs för internationaliseringsarbetet
 - lägga större vikt vid uppföljning och utvärdering av internationaliseringsarbetet
 - vidareutveckla formerna för kvalitetssäkring av samarbetsavtal
 - i en jämförande studie utreda hur resurserna för internationalisering används
 - använda sina webbsidor mer effektivt för att främja internationaliseringen

De olika utbytesprogrammen har påverkat valet av organisation för internationalisering vid lärosätena. Internationalisering har bl.a. fått en mer central roll och inlemmats i den formella strukturen. Nästan alla lärosäten har utvecklat ett internationellt kontor med huvuduppgift att förbereda utresande studenter och organisera mottagande av inresande studenter. I vissa fall är ansvaret för internationaliseringen så decentraliserad att det mesta ligger på den enskilda fakulteten eller institutionen.

Utvecklingen av högre utbildning i Sverige är på väg mot strategiskt universitetssamarbete. För att lärosätena ska kunna dra nytta av varandras erfarenheter behöver ett forum för erfarenhetsutbyte skapas.

För att kunna erbjuda många studenter utlandsvistelser har lärosätena träffat många avtal om utbyte. Uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av dessa avtal har emellertid varit eftersatta. Fler och fler lärosäten åtgärdar nu detta genom att med jämna mellanrum gå igenom sina avtal. Man avslutar de inaktiva för att få fram aktiva och tidsbegränsade avtal och därigenom garantera en god kvalitet.

Även om vi ser en rörelse mot bättre kvalitetssäkring finns mycket att göra på detta område. Det finns många sätt att kvalitetssäkra det internationella samarbetet på avtalsnivå och lärosätena skulle i större utsträckning behöva ägna sig åt att följa upp och utvärdera samarbetet. Behovet av uppföljning och utvärdering gäller inte bara för samarbetsavtalen. Överhuvudtaget ägnar sig lärosätena i alltför liten utsträckning åt sådant arbete. Det kan vara en av orsakerna till de ovan nämnda stora skillnaderna mellan uppställda mål och måluppfyllelsen. STARS används i hög utsträckning av lärosätena, men mycket få analyser görs av den stora mängd information som systemet inrymmer. Detta är anmärkningsvärt eftersom dessa data utgör en bra utgångspunkt för uppföljning.

Ungefär en tredjedel av lärosätena arbetar med att anpassa utbildningen enligt Bolognadeklarationen. Arbetet gäller framför allt redovisningen av kurser i form av ECTS-poäng. Alltför många lärosäten har emellertid valt att avvakta signaler från regeringen när det gäller Bolognaprocessen. Detta är allvarligt eftersom nödvändigt utvecklingsarbete därmed blir försenat. Lärosätena bör bättre ta vara på de möjligheter som finns, på områden där inga centrala initiativ behövs. Regeringen bör för sin del skyndsamt ta ställning till hur Sverige ska agera när det gäller Bolognaprocessens olika delar.

Det skulle vara möjligt att ta emot fler inresande studenter vid svenska lärosäten, vilket många också önskar. Förutsättningarna saknas dock i vissa fall. Ett av de allvarligaste hindren är bristen på bostäder på vissa studieorter. I denna fråga vilar ansvaret på kommunerna. De behöver vidta åtgärder så att lärosätena får fram de bostäder som behövs. Sannolikt finns det dock utrymme också för lokala initiativ från lärosätenas sida.

När det gäller mottagande av inresande studenter är de svenska lärosätenas arbete generellt sett mycket bra. Utmärkande för detta är studentkårernas engagemang. Vi saknar dock initiativ för att ta vara på den resurs som internationella studenter och gästlärare vid lärosätena faktiskt utgör.

De flesta lärosäten konstaterar själva att antalet utresande studenter är för lågt. En svag punkt är här – enligt en annan utredning – informationen till studenterna. I detta sammanhang bör de egna hemsidorna utnyttjas bättre. Dessa behöver i många fall få en bättre anpassning till användarna.

Det alltmer begränsade utbudet av språkutbildning behöver uppmärksammas också i detta sammanhang. Fortsätter koncentrationen till engelska riskerar många utbytesplatser i icke engelsktalande länder att stå tomma och Sverige så småningom att få stora problem i såväl näringsliv som offentlig sektor. Det är också angeläget att utbildningen i svenska utvecklas så att internationella studenter har reella möjligheter att efter studierna stanna kvar i landet.

Grundutbildningen

- Vi rekommenderar lärosätena att
 - formulera en sammanhållen strategi för internationalisering på hemmaplan
 - undanröja de organisatoriska hinder som finns för lärares vistelse utomlands

Endast ett fåtal lärosäten har så många inresande att de svenska studenterna kan samarbeta mer intensivt i grupp med de utländska studenterna. Det talar för att andra åtgärder inom internationalisering på hemmaplan måste ges stor tyngd. Det handlar om många olika element som dessutom behöver samverka och stärka varandra. Inte minst viktigt är att internationella studenter liksom hemvändande studenter och personal utnyttjas för internationalisering på hemmaplan. Lärosätena behöver därför formulera en referensram och strategi för internationalisering på hemmaplan.

De flesta lärosäten erbjuder program på engelska, främst på magister-nivå. Vi har tidigare nämnt utvecklingen mot fördjupade strategiska samarbeten mellan svenska och utländska lärosäten. Denna sker ofta i just gemensamma program och kurser som ska utmynna i dubbla eller gemensamma examina. Det senare, alltså s.k. joint degrees, kan för närvarande inte ges av svenska lärosäten. Behovet av ändringar i lagstiftningen på detta område är stort och åtgärder behöver vidtas snabbt.

Antalet gästlärare stiger och är större än antalet utresande svenska lärare. Eftersom lärarnas stora betydelse för internationalisering är omvittnad är det angeläget att organisatoriska hinder för svenska lärares utlandsvistelse undanröjs. Det handlar bl.a. om att lärosätena måste göra större ansträngningar än hittills för att få fram vikarier vid hemmainstitutionen och att de ekonomiska villkoren ska förbättras på vissa lärosäten.

Vi har kunnat konstatera stora skillnader mellan lärosätena i antal utresande studenter. Lärosäten med störst andel har tio gånger så många utresande studenter som andra lärosäten. Skillnaderna kan inte tydligt kopplas till förutsättningar, t.ex. forskningsvolym eller studerandes familjesituation. En möjlig förklaring kan istället vara skillnader i lärosätenas ambitioner och prioriteringar. Internationaliseringen måste ha en tydlig plattform, lämpligen genom att ingå i övergripande mål och strategier och vara tydligt uttryckt. Den måste också föras ut i organisationen, inte minst till studenterna.

En analys av vad studenterna tycker om sin utlandsvistelse visar att både ut- och inresande studenter har bättre kontakt med andra utländska

studenter än med värdlandets studenter. Analysen antyder att lärosätena måste se till att utländska studenter integreras bättre än hittills under sin studietid i Sverige. Det gäller både i studierna och under fritiden.

Statistiken över ut- och inresande studenter och lärare behöver ses över och utvecklas. Möjligheten att samla in statistik om kortare utbyten än tre månader liksom statistik om alternativa former för utlandsvistelser som t.ex. praktik bör snarast undersökas så att om möjligt en mer rättvisande totalbild kan ges. Statistik över den internationella rekryteringen av programstudenter bör också utvecklas.

Forskarutbildningen

- Vi rekommenderar lärosätena
- att bereda alla forskarstuderande möjlighet att genomföra del av studierna utomlands och att finansiering för detta ändamål tryggas

Några lärosäten, men långtifrån alla, har uttalade mål om vistelse utomlands för forskarstuderande. Modeller för finansiering av doktoranders utlandsvistelser varierar också mycket mellan lärosätena. Vi anser att lärosätena bör sträva efter att varje forskarstuderande någon gång under studietiden ska förlägga en del av sin utbildning vid ett utländskt lärosäte. Lärosätena bör tydliggöra denna strävan i lämpliga dokument, t.ex. i sin strategi. Samtidigt bör särskilda ekonomiska medel avsättas för detta ändamål.

Engelskspråkiga magisterprogram har varit en bra rekryteringsbas för forskarutbildningen. Det finns dock allvarliga hinder i en sådan process, nämligen i form av regler för uppehållstillstånd i Sverige. Det är angeläget att studerande från länder utanför EU/EES ges möjlighet att stanna kvar i landet för doktorandstudier. På motsvarande sätt är det angeläget att nydisputerade doktorer kan stanna kvar för att arbeta i landet. På dessa punkter bör regeringen ta initiativ till en översyn av reglerna för uppehållstillstånd.

Jämställdhet och mångfald

- Vi rekommenderar lärosätena att
 - uppmärksamma jämställdhet och mångfald som viktiga kvalitetsaspekter i internationalisering

Internationaliseringen kan medföra särskilda problem när det gäller jämställdhet och mångfald. Dessa frågor uppmärksammas inte tillräckligt av lärosätena idag. Man bör reflektera över frågorna i detta sammanhang och hur de kan bevakas.

Slutord

Inledningsvis gav vi en allmänt hållen definition av internationalisering som "... the process of integrating an international, intercultural, or global dimension into the purpose, functions or delivery of postsecondary education". Under vår utredning har vi sett att integrationen av övergripande mål och syften är hög. Vi har också sett att integrationen av internationaliseringen i utbildningen ibland är mycket god, men att en hel del återstår att göra. Det område där mest finns att göra är kanske ifråga om vad internationaliseringen ger studenten. Formuleringen "kanske" är avsiktlig eftersom det finns få data om detta. Här finns utrymme för nya studier.

Vi anser att den ökande internationaliseringen har främjat förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden så som Högskolelagen föreskriver. Vi är dock övertygade om att det som är bra kan bli ännu mycket bättre.

För att slutligen återknyta till frågan i rapportens titel – alltså om den svenska högskolan är gränslös – blir vårt svar att det är den inte ännu, men mycket gott arbete utförs på väg mot detta mål.